

Rolandas Mikulskas

Lietuvių kalbos institutas

ASPEKTO RAIŠKA JUNGTIES KONSTRUKCIJOSE

1. Įžanga

1.0. Dviejose pastarųjų metų publikacijose gana išsamiai aptariau lietuvių kalbos jungties konstrukcijų¹ aprašo problemas, pasiūliau (Mikulskas 2009) naują jungties konstrukcijų tipų klasifikaciją, paremtą jungties komplemento (predikatyvo)² gramatinei klasei būdingomis predikatinėmis ir (ar) referentinėmis savybėmis, įvairiapusiškai išdiskutavau (Mikulskas 2014a) ypatingą ekvatyvinės predikacijos atmainą – specifikacinę jungties konstrukciją (*Mūsų mokyklos direktorius yra Jonas Petraitis*). Šiai konstrukcijai atstovaujančiuose sakiniuose predikacija „vyksta“ priešinga kryptimi negu labiau įprastose ir literatūroje dažniau aptariamose (vadinamosiose predikatyvinėse) jungties konstrukcijose. Priklausomai nuo kalbos, subjekcinį kodavimą specifikacinėje jungties konstrukcijoje įgyja tai preverbiniis, tai postverbiniis vardažodis, dėl to šio tipo sakinių sintaksinė analizė kelia sunkiai išsprendžiamų teorinių ir deskriptyvinių problemų.

1.0.1. Gramatinę predikacijos ašį tokių kalbų, kaip lietuvių, jungties konstrukcijose paprastai sudaro finitinė jungties veiksmažodžio *būti* forma³. Tokiai jungčiai, skiriant ją nuo veiksmažodžio *būti*, vartojamo, pavyzdžiui, egzistenciniuose, lokatyviniuose ar posesyvinuose sakiniuose, reikšmės, galima priskirti bendrą tapatumo teigimo funkciją, arba „archetipinę“ tapatumo reikšmę (Mikulskas 2009, 150–151). Kadangi jungties konstrukcijose, bendrai imant, teigiamas tapatumo santykis tarp

¹ Sakinio lygmens konstrukcijai šiame straipsnyje pripažįstama savita (nenuspėjama iš jos sudedamųjų dalių) reikšmė ir jos viršenybė prieš sakinio veiksmažodžio reikšmę (žr. Goldberg 1995, 4 ir toliau) Priklausomai nuo pasirenkamo kategorizavimo lygmens galima kalbėti apie tam tikro tipo konstrukciją ir konstrukcijas. Greta kitų intranzityvinių konstrukcijų tipų, arba greta egzistencinės, lokatyvinės, posesyvinės, dinaminio pokyčio konstrukcijų, galima kalbėti apie jungties konstrukcijos tipą, arba apie jungties konstrukciją. Žemesniu kategorizavimo lygmeniu galima kalbėti apie atskirus jungties konstrukcijų tipus (potipius), arba tiesiog apie askriptyvinę, inkliuzyvinę, ekvatyvinę identifikacinę (bei šios atmainą – specifikacinę) jungties konstrukcijas. Dar žemesniu kategorizavimo lygmeniu galima kalbėti apie vieno kurio nors jungties konstrukcijos tipo aprėpiamas jungties konstrukcijas. Pavyzdžiui, askriptyvinę jungties konstrukciją instancijuoja konstrukcijos su skirtingais jungties veiksmažodžiais (*būti, tapti, likti, pasidaryti / darytis*) ir su skirtingos kilmės predikatyviniais komplementais (plg.: *Tėvas yra geraširdis* ir *Tėvas yra gero būdo*). Žemiausio instanciacijų lygmens jungties konstrukcijos straipsnyje kartais vadinamos tiesiog atitinkamos atmainos jungties sakiniiais.

² Pagrindinį jungties konstrukcijos predikatą (predikatyvą) tradiciškai vadinu jungties komplementu, taip pabrėždamas jo sintaksinio ryšio su nesavarankišku jungties veiksmažodžiu pobūdį. Panaši sintaksinė komplementacija yra būdinga ir būtinųjų antrinių predikatyvų atveju. Radikaliosios konstrukcijų gramatikos modelyje (Croft 2001; Petré 2012, 31) jungties konstrukcijos predikatyvą priimta vadinti subjekto komplementu, taip pabrėžiant semantinį jo įnašą papildant subjekcinio referento deskripciją: predikacijos keliu pastarajam priskiriamas tam tikras požymis arba jis įtraukiamas į kitų panašių referentų klasę. Schemiškai jungties konstrukcijos reprezentacija šiame modelyje atrodo taip: [[SbjNP_{NOM} CopV SbjCompXP_(NOM)] [NON-AGENT PROCESS {PROPERTY – CLASS}]], – čia pirmoji schemos dalis atstovauja formaliajai (sintaksinei) konstrukcijos struktūrai, o antroji – jos semantinei–funkcinei struktūrai.

³ Žinoma, kad kalboje jungties konstrukcijos egzistuoja ir įvairiais redukuotais pavidalais, pavyzdžiui, kaip bendraties sakiniai jungties konstrukcijos argumento pozicijoje (*Būti pažangiais mokiniais yra mūsų siekiamybė*), kaip nuo pagrindinio sakinio predikacijos priklausomos, ją papildančios arba modifikuojančios pusdalyvinėmis konstrukcijos (*Būdamas aukščiausios klasės atletas jis nenori rizikuoti savo sveikata antraeilėse varžybose; Sezono varžybas „Lietuvos ryto“ komanda baigė pakartotinai tapdama LKL lygos čempione*) arba nuo intencinės ar modalinės reikšmės predikatų priklausančios bendraties konstrukcijos (*Vilniaus universitetas ir šiemet siekia būti geriausias tarp Lietuvos aukštųjų mokyklų; Jam reikia būti pakantesniam tėvams*). Šios ir panašios redukuotos propozicijos paprastai žymi lygiagrečiai pagrindinei sakinio predikacijai vykstančius (šalutinius) įvykius, apie kurių aspektą taip pat galima kalbėti, bet galima numanyti, kad tokių šalutinių sakinių galimų aspektinių reikšmių spektras yra labai ribotas dėl nefinitinės jų predikatų formos (užtenka prisiminti, kad aspekto reikšmės yra glaudžiai susiję su gramatiniais laikais). Toliau šių sakinių neliesiu.

dviejų esinių, tai juos įvardijantys daiktavardžiai (būdvardinio komplemento atveju daiktavardis – ypatybės turėtojas – tik suponuojamas) galėtų būti laikomi jungties veiksmažodžio argumentais (plg. Holvoet & Čižik-Prokaševa, 79–80). Tačiau tokių argumentų semantinis pobūdis neišplaukia iš jungties veiksmažodžio semantikos, nes ji yra itin skurdi⁴. Įvairiose jungties sakinių atmainose pasiekiami požymio priskyrimo subjektiniam referentui (askripcijos), jo įtraukimo į platesnę referentų klasę (inkliuzijos), o per specifinių referentų tapatinimą – jų identifikavimo ir kiti semantiniai efektai priskirtini pačiai konstrukcijai ir jungties veiksmažodžio reikšmę galėtų papildyti tik kaip išvestiniai komponentai. Dėl šios priežasties verbocentrinis sintaksinės analizės modelis yra sunkiai pritaikomas jungties konstrukcijoms, ir jų tipologinę klasifikaciją tenka remti jų paskirtimi, kuri yra glaudžiai susijusi su jų postverbinių komplementų gramatine klase bei semantiniu pobūdžiu. Atsimintina, kad tapatumo struktūroje šie komplementai kartu su jungties veiksmažodžiu formuoja sudėtinį predikatą, iš esmės čia jiems tenka pagrindinis predikacijos svoris (Mikulskas 2009, 132). Taigi jungties konstrukcijų apraše neišvengiamai tenka operuoti tokia sąvoka, kaip „konstrukcijos reikšmė“, o jungties veiksmažodžio reikšmė didžia dalimi tėra iš jos išvedama.

1.1. Sprendžiant jungties konstrukcijų tipologinės klasifikacijos, predikacijos raiškos jose ir kitus bendresnius aprašo klausimus iliustracijai dažniausiai pasitelkiami sakinių pavyzdžiai su kuo paprastesne leksine ir gramatine jungties forma: dažniausiai tai esti veiksmažodžio *būti* esamojo laiko trečiasis asmuo, pvz., *Tėvas yra aistringas žvejys*. Todėl, jeigu kalbama apie jungties veiksmažodžio aspektą, tai tokiu numanomuoju atveju veiksmažodis *yra* žymi pastovią situaciją, kurioje subjektiniam referentui priskiriama kuri nors ypatybė, jis įtraukiamas į platesnę panašių referentų klasę arba tapatinamas su kitu specifiniu vardažodiniu referentu. Pagal Zeno Vendlerio (1967) klasifikaciją toks veiksmažodis priskirtinas būsenos predikatų *akcionaliniam tipui, arba klasei*⁵, yra imperfektyvinio aspekto, o vartojant tradicinius terminus yra eigos veikslas. To ir pakanka, kol nekeliama sudėtingesni predikacijos aspekto klausimai. Tačiau net apsiribojant tradicine aspekto reikšmių priešprieša eigos veikslas *vs.* įvykio veikslas nesunku matyti, kad kalbamose konstrukcijose jungties veiksmažodžio *būti* priešdėliniai vediniai gali turėti delimitatyvinę (*pa-būti (kuo)*), perduratyvinę (*pra-būti (kuo)*), perficientyvinę (*iš-būti (kuo, kokiam)*) reikšmes. Tiesa, šios aspektinės priešdėlinių formų reikšmės yra suderinamos su numanomai jungties veiksmažodžio formai priskiriama būsenos akcionaline klase kaip, beje, ir priesagos *-dav-* vedinių habitualinė reikšmė, besiremianti būsenų kartotinumumu (plg. *Tuo metu tėvas retai bū-dav-o geros nuotaikos*). Atidesnis žvilgsnis į jungties konstrukcijų žymimas situacijas rodo, kad jos gali turėti ir kitas aspektines reikšmes, suderinamas labiau su dinaminiais nei statiniais predikatų akcionaliais tipais. Pavyzdžiui, sakinyje *Baigęs institutą jis bus diplomuotu inžinieriumi* ingresyvinė aspekto reikšmė yra suderinama su Zeno Vendlerio klasifikacijos atsitikimo (*achievement*) predikatų tipu (plg. *Baigęs institutą jis taps diplomuotu inžinieriumi*), o dinaminio proceso reikšmė sakinyje *Jis ten metus buvo vairuotoju* – su veiklos (*activity*) predikatų tipu (plg. *Jis ten metus dirbo vairuotoju*). Taigi aspektinė jungties veiksmažodžio interpretacija dažnai priklauso nuo visa konstrukcija žymimos situacijos pobūdžio, tad ir atitinkama jo aspekto reikšmė gali būti išvedama iš sudėtinio predikato ar net visos konstrukcijos aspekto reikšmės. Visos konstrukcijos aspektas formuojamas ir keičiamas ne tik pasitelkus galimus jungties veiksmažodžio derivatus bei atitinkamas jo gramatinių laikų formas, bet, kaip matysime vėliau, ir konstrukcijos vardažodžių interpretacines galimybes, alternatyvų morfosintaksinį jų kodavimą (pvz., nominatyvas *vs.* instrumentalis), tam tikros reikšmės adverbialinius elementus (žyminčius situacijos kartotinumą, tęstinumą, ankstesnumą ir t. t.). Taip

⁴ Tiesą sakant, analizuojant jungties konstrukcijas egzistuoja sena tradicija jungties veiksmažodį *būti* jose iš principo laikyti „semantiškai tuščiu“ (žr. Pustet 2012, 5 ir literatūrą).

⁵ Neseniai lietuviškai pasirodžiusios apybraižos *Gramatinių kategorijų tipologija* autorius Vladimiras Plungianas teikia pirmenybę šiam, o ne *leksinio aspekto* terminui (plačiau žr. Plungian 2011, 140–142); *leksinio aspekto* terminas, kaip matysime vėliau, geriau tinka sakinyje realizuojamam konkrečios veiksmažodžio formos aspektui įvardyti.

jungties sakiniai gali žymėti ne tik pastovias (statines) būsenas, bet ir aspekto atžvilgiu sudėtingesnes situacijas, pavyzdžiui, vadinamąsias sietines situacijas, kurios atsiranda pasibaigus kitai situacijai arba pačios sukelia kitą situaciją (Plungian 2010, 109–111).

1.2. Jeigu manome, kad išsamesniame jungties konstrukcijų apraše turi būti paliesti ir jų aspekto klausimai, turime aptarti bent pagrindinius aspektinių situacijų tipus, kurie gali patekti į kalbamų konstrukcijų designacijos lauką. Neabejotinai šio lauko aspektinės reikšmės yra nulemtos ir jungties veiksmažodžio (kol kas kalbėkime tik apie tipinį jungties veiksmažodį *būti*) designatinių galimybių, kurios, kaip matėme, yra gana ribotos. Pavyzdžiui, galima numanyti, kad dėl jungties veiksmažodžio specifikos šiomis konstrukcijomis yra sunkiau reikšti vadinamojo linijinio aspekto (Plungian 2011, 144–158) reikšmes, perteikiančias įvairias dinamiškai besirutuliojančios situacijos stadijas. Nors tai yra įmanoma: pavyzdžiui, perspektyvinę stadiją įprasta reikšti analitine jungties veiksmažodžio forma, plg. *Antanas ketina būti mokytoju*; panašiomis priemonėmis nesunkiai perteikiama ir eksperimentinio (kitaip – egzistencinio) perfekto reišmė, plg. *Klasės seniūnu jau kartą esu buvęs*. Paprastai jungties konstrukcijos kalboje pasitelkiamos žymint pastovias situacijas, kurių trukmė gali būti apribojama arba pratęsiama tik kalbėtojo valia, plg. atitinkamai: *Studijų metais ji pa-buvo ir indų plovėja, ir padavėja, ir net aukle*; *Jonas Petraitis teb-ėra teniso klubo prezidentas*. Tačiau jomis įmanoma žymėti ir kai kurias dinamines situacijas, pavyzdžiui, punktyvinį (akimirksnio) įvykį, plg. *Priėmęs šventinimus jis bus kunigas* – pastaruoju atveju staigus subjektinio referento perėjimas iš vienos būsenos į kitą dėsningai įvyksta ne be jo paties iniciatyvos. Atkreiptinas dėmesys, kad tiek staigų kitos būsenos pasiekimą, tiek būsenos tęstinumą, tiek ir tam tikrą profesinę veiklą kalboje galima reikšti ir leksinėmis priemonėmis, kartais net nekeičiant jungties konstrukcijos sintaksinės struktūros, plg. atitinkamai:

(1) *Baigęs karo aviacijos mokyklą brolis tapo naikintuvo pilotu.*

(2) *Tėvas taip ir liko kaimo mokytojas.*

(3) *Pranas tame ūkyje tarnavo piemeniu.*

Tokio tipo sakiniuose, kaip (3), kai veiksmažodžio vardažodinis komplementas žymi įprastą profesiją, jis vadinamojo argumento inkorporavimo keliu gali būti įtraukiamas į veiksmažodžio sudėtį, pasidarant atitinkamos darybinės reikšmės finitinę jo formą, plg. *buvo / tarnavo piemeniu > piemenavo*. Pasirinkus šią raiškos alternatyvą, naujoji sakinio konstrukcija, žinoma, galutinai praranda jungties konstrukcijos pavidalą. Literatūroje neretai tokie veiksmažodžiai, kaip *tapti, likti, pasidaryti / darytis, virsti, atrodyti, apsimesti*, laikomi „pusiau jungtimis“ (*semi-copulas*), arba „negrynosiomis jungtimis“ (Ambrazas 1997, 503, 507–508), motyvuojant tuo, kad sakiniuose šie veiksmažodžiai, viena vertus, kaip ir „grynoji“ jungtis, negali savarankiškai eiti predikatais, kita vertus, jų semantinis įnašas į sakinio predikaciją yra aiškiai didesnis, negu jungties veiksmažodžio *būti*. Tačiau kartais ir tarp šios negausios klasės predikatų daromas skirtumas pastebint, kad veiksmažodžiai *tapti, likti, pasidaryti / darytis* (didžia dalimi ir *virsti*), skirtingai nei veiksmažodžiai *atrodyti, apsimesti* ir pan., sudėtiniam sakinio predikatui tesuteikia gramatinės aspekto reikšmes, todėl yra artimesni pagalbinių veiksmažodžių (*auxiliaries*) kategorijai. Tuose gramatiniuose modeliuose, kuriuose papildoma predikacija sakinyje aprašoma remiantis „predikatyvo“ sąvoka – kaip pirminiai (būtinieji) ir antriniai (laisvieji ir būtinieji) predikatyvai – veiksmažodžiai *tapti, likti, pasidaryti / darytis* laikomi aspektiniais jungties *būti* variantais, kartu su pirminiais predikatyvais formuojančiais sudėtinius jungties konstrukcijų predikatus. Veiksmažodžiai *atrodyti, apsimesti, dėtis* čia priskiriami prie gausesnės klasės nesavarankiškų predikatų, tokių kaip *jaustis (kuo), pavadinti / pakrikštyti (ką kuo), laikyti (ką kuo), paversti / padaryti / paskelbti (ką kuo)* ir kt., kurių būtinasis komplementas – antrinis predikatyvas – gali būti analizuojamas kaip redukuota propozicija (plačiau žr. Holvoet & Mikulskas 2009).

1.3. Apie lietuvių kalbos jungties konstrukcijų aspektą rimčiau ir pradėta kalbėti tik į jų predikatų sąrašą įtraukus tokius veiksmažodžius kaip *tapti*, *likti* ir pan. Dažniausiai dėmesys atkreipiamas į šiuos dinamines ar kontinuatyvines situacijas žyminčius aspektinius jungties variantus ne dėl jų pačių, bet pastebėjus, kad vardažodinius jų komplementus linkstama žymėti kitu nei įprasta linksniu. Pavyzdžiui, su staigų subjektinio referento perėjimą iš vienos būsenos į kitą žyminčiu veiksmažodžiu *tapti* (ppr. su jo būtojo ar būsimojo laiko formomis) einantis predikatyvas paprastai turi instrumentalio galūnę (panašios koreliacijos esama ir, kai staigų būsenos pokytį žymi veiksmažodžio *būti* būsimojo laiko formos). Na, o kontinuatyvinės reikšmės jungties veiksmažodis *likti* dėsningai labiau dera su predikatyvo nominatyvu. Stipri predikatyvų morfosintaksinio žymėjimo koreliacija su atitinkamomis jungties veiksmažodžių aspekto reikšmėmis kai kuriuos tyrėjus netgi paskatino tuos predikatyvų morfosintaksinius variantus laikyti (papildomais) gramatiniais jungties veiksmažodžio aspekto žymikliais (plg. Vaičiulytė–Semėnienė 2012). Išties morfosintaksinis objektinių vardažodžių ir predikatyvinių būdvardžių žymėjimas aspekto raiškai yra svarbus kalbose, kuriose aspekto reikšmių žymėjimo veiksmažodžių formomis galimybės yra gana ribotos, pavyzdžiui, suomių kalboje (Huomo 2005; 2009). Lietuvių kalba šiam reikalui po ranka turi gana plačias derivacines veiksmažodžių galimybes. Reikia pastebėti, kad minėta koreliacija nėra absoliuti: predikatyvo vardažodžio linksnio nominatyvas *us.* instrumentalis parinkimui jungties sakiniuose įtakos gali turėti ir to vardažodžio interpretacija, kuri savo ruožtu priklauso ir nuo jo leksinės klasės (jo designatinių savybių), ir nuo platesnio sintaksinio ar diskurso konteksto (kitaip – kalbėtojo pasirenkamos perspektyvos) (Timberlake 1990). Be to, panašios morfosintaksinio predikatyvų žymėjimo tendencijos pasireiškia ir už jungties konstrukcijų ribų: pavyzdžiui, konstrukcijose su antriniais būtiniais predikatyvais nominatyvu linkstama žymėti pagrindinę subjektinio referento būseną, o instrumentalis paprastai signalizuoja nukrypimą nuo tos būsenos, plg. *Jonas atrodo ligonis vs. Jonas apsimeta / dedasi ligoni* (Holvoet & Mikulskas 2009).

1.4. Siekdamas pateikti lietuvių kalbos jungties konstrukcijų aspektinės raiškos galimybių apybraižą toliau iš esmės remsiuosi Williamo Crofto (2012) šios kategorijos samprata ir keletu su ja susijusių sąvokų. Išskiriamų aspekto reikšmių iliustracijai daugiausia bus pasitelkiami sukonstruoti pavyzdžiai, bet kai kuriais atvejais remsiuosi ir *Lietuvių kalbos žodyno* duomenimis. Minėtas autorius atsisako tradicinės gramatinio *us.* leksinio aspekto (akcionalinio tipo) skirties iš esmės tenkindamasis viena „leksinio aspekto“ sąvoka, kuri, bendrai imant, vaizduoja, kaip interpretuojami laikui bėgant besirutuliojantys įvykiai (Croft 2012, 53). Tiesa, jo dviejų dimensijų geometriniame aspekto modelyje (jį sudaro įvykio raidos reprezentacija kokybinių pokyčių ašyje ir jai statmenoje laiko ašyje) yra prasmės kalbėti apie specifinį įvykį žyminčios veiksmažodžio leksemos ASPEKTINĮ KONTŪRĄ, kuris, savo ruožtu, yra veiksmažodžio semantinio–interpretacinio rėmo sudedamoji dalis. Pavyzdžiui, veiksmažodžio *matyti* aspektinį kontūrą sudaro trys fazės: 1) subjektas nieko nemato (objektas yra nematomas); 2) subjektas pamato (išvysta) objektą (objektas tampa matomas); 3) subjektas bent kurį laiką mato objektą, kurį ką tik išvydo (objektas bent kurį laiką yra matomas). Konkrečiame sakinyje, pasitelkus veiksmažodžio gramatinį laiką, derivaciją (priešdėlius, priesagas) ir (ar) adverbialinius elementus realizuojami atskiri aspektinio kontūro elementai, atitinkantys žymimo įvykio atskiras stadijas, arba fazes. Sakinyje realizuojami veiksmažodžio aspektinio kontūro elementai vadinami jo ASPEKTINIŲ PROFILIŲ. Pavyzdžiui, sakinyje *Kas dieną pro langą matau televizijos bokštą* profiliuojama trečioji veiksmažodžio *matyti* aspektinio kontūro stadija, žyminti pastovią (arba tolydžio atsikartojančią) „objekto regėjimo“ būseną, o sakinyje *Miško properšoje staiga pa-matėme stirną* profiliuojamas momentinis „staigaus praregėjimo“ atsitikimas (vidurinioji stadija). Faktiškai, konkrečiame sakinyje realizuojamas veiksmažodžio aspektinis profilis instancijuoja atskirus vendleriškosios predikatų klasifikacijos (akcionalinius) tipus. Pastarieji, tiesą sakant, ir buvo abstrahuoti iš tokių konkrečių pavartojimo atvejų ir apibendrintai priskirti

veiksmožodinėms leksemoms kaip jų „akcionalinė“ savastis⁶. Nesunku numanyti, kad kalboje ši „savastis“ reiškiasi tik kaip konkrečios aspektinės interpretacijos (*construals*). Vadinasi, atskiras veiksmožodis, priklausomai nuo konstrukcijos, kurioje jis vartojamas, gali įkūnyti kelis minėtos klasifikacijos akcionalinius tipus. Konkretaus veiksmožodžio galimi kalboje turėti aspektiniai profiliai sudaro jo ASPEKTINĮ POTENCIALĄ (plačiau žr. Croft 2012, 31–69).

1.5. Kalbant apie jungties konstrukcijas, dėl jau minėtos jų specifikos turėtų būti aišku, kad aspektinė jų predikatų potencialo sklaida priklauso ne tiek nuo šių leksinės semantikos (šiuo atžvilgiu išsiskiria tik tokių jungčių kaip *tapti, likti* ir pan., atvejai), kiek nuo išvestinių jų formų, gramatinio laiko, neatmestina, kad ir nuo jungties konstrukcijos tipo ar netgi platesnio konteksto. Pavyzdžiui, apeliatyvinės paskirties jungties sakiniuose (*Aš esu Jonas, ir mano kaimynas taip pat yra Jonas*) paprastai profiliuojama pastovi „apeliatyvinė“ situacija, todėl juose sunku įsivaizduoti dinaminės reikšmės jungties veiksmožodžius. Panašiai ir identifikacinės paskirties ekvatyvinėje jungties konstrukcijoje (*Maironis – tai Jonas Mačiulis*) pronominalinės jungties *tai* vietoje tetiktų esamojo laiko veiksmožodžio *būti* forma *yra*. Nors tam tikromis aplinkybėmis galėtume dar ištarti sakinį *Po šio poezijos rinkinio publikacijos Jonas Mačiulis tapo Maironiu*, bet tokia identifikaciniame sakinyje, kaip *Esu tas Jonas, kuris vakar jums skambino*, regis, erdvės aspektinėms variacijoms nėra. Šie pavyzdžiai rodo, kad bent kai kuriais atvejais tiksliau yra kalbėti ne tiek apie jungties veiksmožodžio, kiek apie pačios jungties konstrukcijos aspektinį potencialą, kuris didžia dalimi gali būti lemiamas konstrukcijos paskirties ir su ja susijusio konteksto.

1.6. Konstrukcijų gramatikoje (kurios atstovas ir yra Williamas Croftas) įprasta kalbėti ne tik apie sakinio lygmens, bet ir apie frazės ar morfemos lygmens konstrukcijas. Aspektui skirtose literatūroje čia paprastai kalbama ne apie gramatinį laiką kaip tokį, t. y. jo deiktinę funkciją, bet apie konkretaus gramatinio laiko–aspekto konstrukcijas. Nes gramatinio laiko morfema juk dažnai prisiima ir veiksmožodžio aspektinio profilio raiškos funkcijas. Tarkime, būtasis laikas sakinyje *Jonas tapo kunigu* paskatina staigaus perėjimo į kitą būseną, arba ingresyvinę, profiliuojamos situacijos interpretaciją, o esamasis laikas sakinyje *Po ketverių metų akademijos kariūnai tampa sumaniais būrių vadais* paskatina habitualinę pasikartojančios (progresyvinės) situacijos interpretaciją. Kai kurie adverbialiniai elementai laikytini sakinio lygmens aspektinėmis konstrukcijomis, paprastai sąveikaujančiomis su predikato lygmens gramatinio laiko–aspekto konstrukcijomis, pavyzdžiui, lokatyviniame sakinyje *Vakar tris kartus buvau Kaune* kvantifikacinis elementas *tris kartus* kartu su būtuojų laiku vienareikšmiškai paskatina kartotinio ciklinio įvykio (nuvykau į Kauną ir grįžau namo) interpretaciją, kuri sakinyje *Vakar buvau Kaune* yra tik viena iš alternatyvų (plg. statyvinę interpretaciją *Vakar buvau Kaune, kai ten atsitiko šis įvykis*). Adverbialinis lokatyvinės konstrukcijos elementas *jau*, derinamas su būtuojų laiku, paprastai paskatina

⁶ Kadangi tas pats predikatas, priklausomai nuo konstrukcijos, kurioje jis vartojamas, gali atstovauti atskiriems akcionaliniams tipams, sudarant akcionalinių tipų klasifikaciją, intuityviai remiamasi numanomios (*default*), arba bazinės, predikatų vartosenos atvejais. Klaidinga būtų manyti, kad akcionalinių tipų klasifikacija tėra patogus deskriptyvinis instrumentas: lingvistinę skirtingų akcionalinių tipų realybę, arba atitinkamų aspektinių reikšmių egzistavimą kalboje, patvirtina predikatų akcionalinės tapatybės keitimosi tam tikruose gramatiniuose kontekstuose faktai (plg. Rothstein 2001, 324). Kitaip tariant, tam tikros sintaksinės konstrukcijos reikalauja iš jose vartojamų predikatų tam tikros akcionalinės priklausomybės: akcionalinis predikato tipas gali būti keičiamas perinterpretavimo keliu, derivacinėmis priemonėmis arba tiesiog pasirenkant geriau šiuo atžvilgiu tinkančią kitą leksemą. Tam tikrose kalbose predikatų akcionalinės priklausomybės keitimo būdai gali skirtis. Tarkime, skurdžias morfeminės derivacijos galimybes turinčioje anglų kalboje perinterpretavimo būdas yra gerokai dažniau pasitelkiamas nei lietuvių kalboje, kurioje predikato akcionalinį tipą galima keisti atitinkamu priešdėliu ar priesaga, plg. konstrukcijos adverbialinio elemento (angl. *suddenly*; liet. *staiga*) skatinamos predikato „žinoti“ inceptyvinės interpretacijos (atsitikimo akcionalinis tipas) realizacijas anglų ir lietuvių kalbose: *When Alice ate the mushroom, she suddenly knew the answer* ir *Kai Alisa suvalgė grybą, staiga ji su-žinojo / suprato atsakymą*; *When Alice ate from the right side of the mushroom, she was suddenly tall, and when she ate from the left side she was short again* ir *Kai Alisa atsikąsdavo iš dešiniojo grybo šono, ji staiga tapdavo aukšta / iš-augdavo, o kai atsikąsdavo iš kairiojo šono, vėl tapdavo maža / su-mažėdavo*.

eksperimentinio perfekto interpretaciją: *Kartą Kretoje jau buvau* (plg. *Kartą Kretoje jau esu buvęs*). Tas pats elementas, derinamas su esamuoju lokatyvinės konstrukcijos veiksmažodžio laiku, gali paskatinti (ar sustiprinti) kontinuatyvinio perfekto interpretaciją: *Nuo vakar jau esu Vilniuje* (plg. angl. *I have been in Vilnius since yesterday*).

1.7. Kad skurdžios semantikos veiksmažodžio aspektinį potencialą bent iš dalies lemia sakinio konstrukcijos, kurioje jis pavartotas, tipas matyti pasižiūrėjus į lokatyvinius *vs.* egzistencinius, posesyvinius DAT + *būti* ar priklausymo *būti* + GEN sakinius. Į šiuos sakinius pabandžiau pasižiūrėti (Mikulskas 2009) kaip į jungties konstrukcijas supantį platesnį gramatinių konstrukcijų kontekstą. Visas šias konstrukcijas jungia ne tik predikatu jose einantis veiksmažodis *būti*, bet vienu ar kitu šonu jos siejasi struktūriškai, Ludwigo Wittgensteino (1958) GIMINĖS PANAŠUMŲ principu susijungdamos į savotišką funkcinę-gramatinę tinklą. Antai, lokatyvinė ir egzistencinė konstrukcijos (*Spalvoti pieštukai yra stalčiuje vs. Stalčiuje yra pieštukai*) iš esmės skiriasi tik atvirkštine informacinės struktūros tvarka, posesyvinė konstrukcija *Vaikui yra temperatūros* yra struktūriškai ir semantiškai artima egzistenciniam teiginiui, o posesyvinėms konstrukcijoms funkciškai artima priklausymo konstrukcija *Ši kepurė yra Antano* be didelio nuostolio gali būti perrašyta kaip tapatumo santykį tarp dviejų esinių teigianti jungties konstrukcija, plg. *Ši kepurė yra Antano galvos apdangalas*. Pati jungties konstrukcija gali būti perfrazuota kaip kategorizuojančio lyginimo santykio egzistencijos teigimas, plg. *Jonas yra mokytojas ~ Jonas egzistuoja kaip mokytojas* (dėl tipologinių faktų, patvirtinančių tokios parafrazės empirinį tikrovėsumą, žr. Dreyer 2007, 231). Nepaisant tam tikros šių konstrukcijų (funkcinės ar struktūrinės) giminystės, jau iš pirmo žvilgsnio matyti skirtingos jų aspektinės raiškos (aspektinio potencialo) galimybės. Iš esmės tik lokatyviniams sakiniams⁷ yra būdingi anksčiau minėtos ciklinių atsitikimų interpretacijos atvejai. Pastebėtina, kad alternatyvi interpretacija ciklinis įvykis (kelionė pirmyn ir atgal) *vs.* būseną (buvimas kur) neretai priklauso nuo platesnio konteksto ar kalbėjimo aplinkybių: pavyzdžiui, sakinį *Vakar buvau Kaune* klausytojas supras kaip vakar įvykusią kalbėtojo kelionę į Kauną ir atgal, jeigu jam yra žinoma, kad šis gyvena, tarkime, Vilniuje. Taigi ciklinio įvykio interpretaciją čia klaidinga būtų laikyti vien tik būtojo laiko morfemos nuopelnu, kita vertus, įdomu būtų ištirti išorines aplinkybes, kuriomis paprastas veiksmažodis metonimiškai ima žymėti kompleksinį įvykį. Minėtose lokatyvinėse konstrukcijose sunku įsivaizduoti predikatą *tapti, pasidaryti / darytis ar virsti*⁸, nors kontinuatyvinės reikšmės *likti, tebe-būti* čia yra priimtini, plg. *Vasarą likome Vilniuje, niekur nevažiavome; Tie pieštukai teb-ėra stalčiuje*. Šie predikatai galimi ir egzistenciniuose sakiniuose, plg. *Stiklainyje liko uogienės*, bet čia įmanomas ir ingresyvinės reikšmės predikatas, plg. *Lauke pasidarė šalta; Tapo žinomos nusikaltimo aplinkybės*⁹. Priklausymo konstrukcijoje galimi abiejų minėtų tipų predikatai: *Ta kepurė tapo / taip ir liko Antano*, bet plg. **Ta kepurė virto Antano*. Visa tai rodo, kad aspektinis konstrukcijos potencialas priklauso ir nuo jos struktūrinio tipo. Todėl yra prasminga patyrinėti ir atskirų jungties tipų bei potipių aspektinės raiškos galimybes. Tai ir bus daroma ketvirtajame šio straipsnio skyriuje.

1.8. Kad ir kokia skurdi jungties ir joms artimų konstrukcijų predikatų semantika, regis, kai kuriais atvejais yra prasmės kalbėti apie tų predikatų turimus aspektinius kontūrus, skirtingų jų atkarpų profiliavimo ir netgi pačių kontūrų keitimo galimybes. Antai jungties konstrukcijos veiksmažodžio *būti* turimas aspektinis kontūras numanomu atveju iš esmės niekuo nesiskiria nuo to veiksmažodžio

⁷ Apie palyginamus specifinius inkliuzyvinių jungties konstrukcijų atvejus, kai vardažodiniai predikatyvai težymi laikinai subjektinio referento prisiimtus vaidmenis, žr. 4.3.1.

⁸ Judėjimo (lokacijos) kurlink, iš kur, ant ko ir pan. schemas instancijuojančiose konstrukcijose veiksmažodis *virsti* plačiai vartojamas, plg. *Tas medis virto tiesiai į kiemą; Žmonės virste išvirto iš bažnyčios; Nenusirengęs virto ant lovos*.

⁹ Tarmėse fiksuojami egzistenciniai sakiniai ir su veiksmažodžiu *virsti*:

(i) *Pri vaiku blusos viřsta* LKŽe (Kal).

(ii) *Visokios mados viřsta, a spėsi gaudyti* LKŽe (Krš).

(iii) *Šalkai madon viřto* LKŽe (Klt).

aspektinio kontūro egzistenciniame sakinyje: nuo tam tikro laiko neribotai ar nutrūkstamai tęsiasi (egzistuoja) tapatumo santykis tarp dviejų referentų. Pavyzdžiui, sakinyje *Jonas yra kunigas* per tapatumo santykį su laisvai pasirenkamu kunigų luomo atstovu teigiamas Jono priklausymas tam luomui, bet numanomai Jonas iki tam tikro laiko nebuvo kunigas. Sakinyje *Jonas tapo kunigu* kaip tik ir profiliuojama minėto kontūro pereinamoji stadija. Sakinyje *Kai parvažiavau tėviškėn, brolis tebe-buvo čia kaimo mokytojas / mokytoju* minėtas veiksmažodžio *būti* aspektinis kontūras gramatinėmis priemonėmis (kontinuatyvinės reikšmės priešdėliu *tebe-*; plačiau apie kontinuatyvo morfemas *tebe-* ir *nebe-* lietuvių kalboje žr. Arkadiev 2011, 54–73) keičiamas iš pereinamojo į tolygiai besitęsiantį, kuris čia tampa toks pat, kaip ir veiksmažodžio *likti* sakinyje *Jonas taip ir liko kaimo mokytojas* – abiem atvejais aspektiniame predikatų kontūre nelieka staigaus perėjimo į kitą būseną fazės, šiais veiksmažodžiais eksplicitiškai pasakoma, jog aktualiai (kalbėjimo momentu) besitęsianti referento būsena šiame kontūre yra tapati prieš tai buvusiai¹⁰. Jungties veiksmažodžio *būti* esamojo laiko forma *būna* perduodamas (su kalbėjimo momentu nesiejamas) pasikartojančios situacijos įprastumas, taigi ji turi habitualinio aspekto kontūrą, plg. *Vakarais būnu pavargęs*. Su habitualine forma natūraliai dera ir kontinuatyvinis rodiklis, plg. *Rytais tebe-būnu pavargęs*. Veiksmažodžio *tapti* būtasis laikas *tapo* profiliuoja jungties predikato turimo aspektinio kontūro viduriniąją – staigaus perėjimo į kitą būseną – stadiją. Bet šio veiksmažodžio esamojo laiko forma paprastai žymi habitualinę situaciją, plg. *Po metų kitų jaunuoliai tampa vyrais*, nors kitomis aplinkybėmis ta pati forma gali žymėti aktualiai besitęsiančią, progresyvinę, situaciją, plg. *Gražu stebėti, kai maža mergaitė pamažu tampa jauna panele*. Kai kuriuose kontekstuose jungties veiksmažodis *tapti* iš esmės žymi besitęsiančią naujai įgytą subjekcinio individo būseną, taip semantiškai priartėdamas prie kontinuatyvinės reikšmės veiksmažodžio *likti*, plg. *Po to įvykio jis tapo / liko viskam abejingas*, – kontinuatyvinės interpretacijos implikaciją čia veiksmažodis *tapti* įgyja pragmatiškai, dėl naujai atsiradusios situacijos negrįžtamumo. Pavartotas kitose aspektinėse konstrukcijose jungties veiksmažodis *tapti* gali profiliuoti ir parengiamąją (t. y. iki staigaus perėjimo į kitą būseną) savo aspektinio kontūro stadiją. Taip avertyvo konstrukcija (apie ją žr. Arkadiev 2011, 47–53) su šiuo veiksmažodžiu turi „atšaukto virsmo“ reikšmę, plg. *Jonas buvo betampan diplomuotu inžinieriumi, bet prasidėjo karas, ir studijas teko atidėti*.

1.9. Tipologų pastebėta, kad kai kurios aspekto semantinės zonos periferijos reikšmės (tokiomis priskirtina ir „fazinė“ kontinuatyvo reišmė) kumuliatyviai reiškiamos su tam tikromis modalumo ar taksio reikšmėmis (Plungian 2011, 187–188). Šių atskiroms veiksmažodžio kategorijoms priklausančių reikšmių dermei pasiekti kalba turi nusistovėjusių priemonių. Jau minėti kontinuatyvo rodikliai lietuvių kalboje *tebe-* / *nebe-* paprastai kartu perteikia ir modalumo semantinei zonai priskiriamą „pažeistų lūkesčių“ reikšmę, be to, turi taksio semantinei zonai priklausančią implikaciją ‚dabar kaip ir anksčiau‘; ne išimtis čia ir jungties konstrukcijos, plg. *Kaip ir jaunystėje, tėvas teb-ėra žvalus ir energingas*. Pažeistų lūkesčių reikšmę papildomai perteikia ir konstrukcija *taip ir + liko*, plg. *Brolis taip ir liko paprastas darbininkas*. Su modaline pažeistų lūkesčių reikšme dera ir kontinuatyvo priešybė – „uždelsto veiksmo“, arba kunkatyvo (Plungian 2011, 185), reikšmė. Jai perteikti lietuvių kalba turi keletą konstrukcijų, kartu su aspektine uždelsto veiksmo reikšme kumuliatyviai reiškiančių įvairaus laipsnio pažeistus lūkesčius, plg.: *Antanas dar netapo lakūnu* (bet neatmestina, kad ateityje juo taps); *Antanas taip ir netapo lakūnu* (veikiausiai jau niekada juo netaps); *Jonas vos / tik per plauką netapo varžyby nugalėtoju* (bet galbūt kitą kartą juo taps). Pastarosios konstrukcijos, panašiai kaip ir anksčiau minėta avertyvo konstrukcija, profiliuoja „ikivirsminę“ jungties aspektinio kontūro stadiją. Papildomą pažeistų lūkesčių reikšmės atspalvį paprastai turi ir aspekto reikšmių zonai priskirtini perduratyvinio priešdėlio *pra-* vediniai, plg. *Toje kontoroje jis visą gyvenimą pra-buvo buhalteriu*. Kiek kitokio pobūdžio papildomą reikšmę

¹⁰ Plg. „Continuative forms have a complex meaning consisting of a presupposition ‘the situation was holding at a certain point in time before the reference time’ and an assertion ‘the situation is holding at the reference time’“ (Arkadiev 2011, 54).

perteikia priešdėlio iš- vediniai iš veiksmazodžio *būti*¹¹, plg. *Iš-buvau mokytoju ištikus penkerius metus* (ištvėriau, atsilaukiau). Panašios prigimties papildomą reikšmę, kuri literatūroje dar įvardijama kaip ‚nuolatinės / palaikomosios kauzacijos rezultato‘ reikšmė (plg. Holvoet & Mikulskas 2009), įgyja ir deontinis imperatyvas sakinyje *Nelikite abejingi likimo nuskriaustiesiems*. Išties čia subjekcinio individo prašoma PALAIKYTI neabejingumo būseną likimo nuskriaustųjų atžvilgiu. Suprantama, kad šiai būsenai palaikyti būtinos tam tikros individo pastangos. Panašiai ir kompleksinės predikacijos sakinyje profiliuojama palaikomosios kauzacijos reikalinga (rezultatinė) būseną, plg. *Stengėmės / bandėme likti nepastebėti*.

1.10. Ketvirtame straipsnio skyriuje išsamiau aptarsiu aspekto raiškos galimybes atskiruose lietuvių kalbos jungties konstrukcijų tipuose, kreipdamas dėmesį ir į jų predikatų įnašą šioje srityje: jis, kaip matėme, savo ruožtu priklauso nuo tų predikatų leksinės semantikos, derivacinės sklaidos ir gramatinio laiko. Bet iš pradžių bus naudinga prisiminti jungties konstrukcijų tipų klasifikaciją – ji bus eksplikuota antrame straipsnio skyriuje ir remsis Ronaldo Langackerio apibrėžta instanciacijų semantika (Langacker 1991, 55–71). Trečiame skyriuje trumpai aptarsiu galimas intranzityvinių predikatų apskritai ir jungties konstrukcijų predikatyvų atskirai morfosintaksinio kodavimo strategijas kalbose ir kiek jos gali būti siejamos su aspekto raiška.

2. Jungties konstrukcijų tipai

2.1. Jungties konstrukcijų tipų klasifikacija priklauso nuo deskriptyvinės perspektyvos ir nuo sprendžiamų teorinių uždavinių. Antai ilgus metus kalbos tyrėjams, daugiausia formaliosios semantikos atstovams, rūpėjo klausimas, koku būdu ekvatyvinėse sintaksinėse struktūrose (ypač identifikacinės paskirties: *Štai tas (vyras) yra Jonas Petraitis; Esu tas Jonas, kuris vakar jums skambino; Maironis – tai Jonas Mačiulis ir pan.*) apskritai įmanoma predikacija. Mat pastarąją sutartinai suprantant kaip požymio priskyrimą sakinio subjekciniam referentui, neaišku, kokį požymį šiam galėtų priskirti apibrėžtas postverbinis ekvatyvinių jungties konstrukcijų vardažodis, kurio vienintelė funkcija, regis, nurodyti unikalų referentą. Su kito tipo jungties konstrukcijomis, kurių jungties komplementą sudaro neapibrėžtas vardažodis (kitais atvejais tik „grynasis“ daiktavardis), būdvardis ar prielinksninė konstrukcija, šiuo požiūriu atrodo viskas aišku: jų postverbinio elemento predikatumas (t. y. gebėjimas priskirti subjekciniam referentui kokį nors požymį) minėtos pakraipos tyrėjų laikomas savaime suprantamu dalyku. Šio, antrojo, tipo jungties konstrukcijos literatūroje paprastai vadinamos predikatyvinėmis (*predicative, predicational*) arba askriptyvinėmis (*ascriptive, ascriptional*). Joms priešinamos pirmojo tipo konstrukcijos vadinamos tapatumo (*identity*), ekvatyvinėmis (*equative, equational*) arba (kartais tik dalis jų) identifikacinėmis (*identificational*). Pastarojo tipo konstrukcijos formaliosios semantikos atstovų išvedamos iš pirmojo tipo konstrukcijų (predikatyvinis jungties konstrukcijos tipas laikomas pamatiniu). Ši semantinė derivacija vykdoma paprastai taikant tam tikrą loginį operatorių apibrėžtam postverbiniam ekvatyvinės konstrukcijos vardažodžiui (ir taip iš jo pasidarant predikatą, žymintį unikalų referentą savybę būti tapačiu sau pačiam; Partee 1986) arba rečiau – pačiai jungčiai (Geist 2008). Pirmuoju atveju jungties konstrukcijų tipų apraše išsiverčiama iš esmės su viena jungtimi (nors ir pripažįstant jos „polimorfinį“ pobūdį), antruoju atveju gausinama jungties formų homonimija. Pastarojo meto literatūroje kalbama tema predikacijos jungties konstrukcijose aprašai ir vienu tipų derivacija iš kitų paprastai remiasi Barbaros Partee (1987) pasiūlyta daiktavardinių frazių (neišskiriant ir būdvardžių bei prielinksninių konstrukcijų) semantinių tipų taksonomija, kurioje, žiūrint supaprastintai, referentinė frazė žymima $\langle e \rangle$, o nereferentinė (taigi predikatyvinė) – $\langle e, t \rangle$. Tad predikatyvinė jungties konstrukcija šioje taksonomijoje simboliškai žymima $\langle e \rangle - \langle e, t \rangle$, o

¹¹ Jų reikšmė yra artima priešdėlio *per-* vedinių reikšmei, kurie paprastai žymi nuosekliai nuo pradžios iki galo su kuo nors atliekamą veiksmą, plg. *Ieškodamas tos pastabos, per-žiūrėjau visus savo užrašus*. Aspekto atžvilgiu tokią reikšmę galėtume vadinti *perficientyvine*.

ekvatyvinė atitinkamai $\langle e \rangle$ – $\langle e \rangle$. Nesunku suprasti, kad tokia jungties konstrukcijų tipų klasifikacija veikia tik vadinamajame uždarnosios semantikos modelyje, kurį išpažįsta formaliosios pakraipos lingvistai. Tik tokia modelyje kalbinės išraiškos gali būti suskirstytos į apibrėžtus semantinius tipus su „prigimtinėmis“ referentinėmis savybėmis. Toks modelis geriau tinka toms kalboms, kuriose vardažodžio apibrėžtumas (jo referento identifikacijos diskurse galimybės) nuosekliai žymimas specialiais rodikliais, kaip antai, anglų kalboje, kuri tam reikalui turi žymimąjį ir nežymimąjį artikielius. Tačiau daugelyje kitų kalbų, taip pat ir lietuvių, vardažodžio apibrėžtumas nuosekliai formaliai nežymimas, čia vardažodžio referento unikalumas / neunikalumas dažnai suvokiamas tik iš konteksto. Uždaros semantikos rėmuose sunku paaiškinti ir tuos atvejus, kai postverbinio vardažodžio referentinės savybės (vadinasi, ir jungties konstrukcijos tipas) priklauso nuo atitinkamo kognityvinio modelio. Pavyzdžiui, sakiny *Jonas Petraitis yra mūsų anglų kalbos mokytojas* gali būti priskirtas tiek ekvatyviniam tipui, tiek ir askriptyviniam priklausomai nuo to, kas jį ištaria, gimnazistas ar gimnazijos direktorius, mat GIMNAZIJOS idealizuotas kognityvinis modelis (ICM; Lakoff 1987, 68–76) sako, kad gimnazijos klasėje paprastai būna vienas kurio nors dalyko dėstytojas, o gimnazijoje (direktoriaus žinioje) jų gali būti keli ir tuomet postverbinio vardažodžio referentas nėra unikaliai identifikuojamas asmuo¹². Remiantis vien tik preverbinio ir postverbinio vardažodžių semantinių tipų skirtumais sunku adekvačiai aprašyti ir specifikuojamą jungties tipo (*Mūsų anglų kalbos mokytojas yra Jonas Petraitis*) išskirtinumą. Čia nepakanka pasakyti, jog reikalo turime su predikatyvinės konstrukcijos inversija $\langle e, t \rangle$ – $\langle e \rangle$, nes vien tik konstrukcijos vardažodžių sukeitimu vietomis sunku paaiškinti, kodėl preverbinėje pozicijoje atsidūręs „predikatyvinis“ vardažodis įgyja vadinamąjį vaidmens apibrėžtumą: ši referentinė pirmojo konstrukcijos vardažodžio savybė, kaip ir jos fiksuota teminė–reminė struktūra, gali būti išvedama tik iš atitinkamų kontekstinių presupozicijų (plačiau žr. Mikulskas 2014b, 190–191). Tą neakivaizdžiai pripažįsta ir kai kurie formaliosios pakraipos atstovai, priversti sakinio formaliosios struktūros adekvačios semantinės interpretacijos motyvacijos ieškoti už sakinio ribų. Pavyzdžiui, pripažįstama, kad preverbinio („predikatyvinio“) vardažodžio referento unikalumas suvokiamas iš diskurso konteksto, t. y. iš atitinkamo presupozicijos klausimo, plg. *Kas yra klasės seniūnas (Jonas ar Petras)? – Klasės seniūnas yra Petras*. Panašiai ir generatyvinio minimalizmo atstovė Line Mikkelsen (2005, 171–179) iš diskurso konteksto išveda „predikatyvinio“ vardažodžio (DP_{pred}) „interpretuojamą“ temiškumo požymį [top]. Šis požymis sintaksinėje specifikuojamą jungties sakinio derivacijoje, tenkindamas inflekcinio sakinio prado (simboliškai autorės žymimo T(ense) vietoje įprastesnio I(nflection)) turimą atitinkamą „neinterpretuojamą“ požymį (T_{utop}), motyvuoja minėto vardažodžio persikėlimą iš postverbinės pozicijos į preverbinę poziciją, kur jis, pakludamas EPP principui (*extended projection principle*), derivacinėje struktūroje užima sakinio prado specifikuojamą (Spec–TP) vietą, kitaip tariant, tampa sakinio subjektu¹³.

2.1.1. Jungties konstrukcijos tipų klasifikacija negali būti paremta jungties veiksmožodžio (*būti*) semantika, t. y. viena ar kita jungties konstrukcijos argumentų struktūra (jeigu konstrukcijos

¹² Tam tikrą ekvatyvinių sakinių „asimetriškumą“ ir tuo atžvilgiu jų artimumą askriptyviniam tipui pripažįsta ir formaliosios pakraipos tyrėjai (Mikkelsen 2011, 1807–1808). Išties ištardami sakinį *Visi lietuviai žino, kad Maironis – tai Jonas Mačiulis*, norime pasakyti, kad Maironio tikrasis vardas ir pavardė yra Jonas Mačiulis, o ne tai, kad Jono Mačiulio literatūrinis slapyvardis yra Maironis. Kad kai kurie vardai formaliai ekvatyviniuose sakiniuose turi ir tam tikrą, kalbinei bendruomenei nesunkiai atpažįstamą, askriptyvinį potencialą, rodo tokie pavyzdžiai, kaip *Jis yra Vytautas Landsbergis, ir viskas tuo pasakyta* (plačiau apie tikrinių vardų vartoseną jungties konstrukcijose žr. Mikulskas 2009, 147–149).

¹³ Autorei tik nepavyksta paaiškinti, iš kur *utop* požymį gauna pats sakinio pradas T, mat to paties presupozicinio klausimo *Who is the winner?* du galimus atsakymus *JOHN is the winner* ir *The winner is JOHN* priskirdama skirtingiems jungties konstrukcijų tipams, atitinkamai predikatyviniam ir specifikuojamam, ji negali šio „neinterpretuojamo“ požymio, svarbaus tik specifikuojamo sakinio sintaksinei derivacijai, vesti iš diskurso konteksto, tenka jį pripažinti „grynai sintaksiniu“ (*purely syntactic feature*). Koją čia, regis, pakiša tradicija informacinę sakinio struktūrą susieti su gramatinių funkcijų pasiskirstymu. Tiesą sakant, niekas mums netrukdo abiejų minėtų sakinių laikyti specifikuojamais (diskusiją žr. Mikulskas 2014b, 201–202).

vardažodžiams apskritai tinka šis tradicinis terminas) negali būti projektuojama iš šios leksemos dėl sunkiai apibrėžiamos jos reikšmės. Visuotinai sutariama, kad jungties „leksinės“ reikšmės tegali būti išvedamos iš atitinkamų jungties konstrukcijų tipų reikšmių, kurių skirtumų pamatą sudaro įvairios abiejų konstrukcijos vardažodžių referentinių savybių konfigūracijos. Šios savybės, savo ruožtu, siejasi su į aktualųjį diskursą įvedamų ir jame figūruojančių esinių koreferencijos, arba vienareikšmio atpažinimo, dalykais, vadinasi, ir nuo informacijos pateikimo diskurse logikos. Visa tai rodo, kad kalboje nusistovėję jungties konstrukcijų tipai didžia dalimi yra funkciškai motyvuoti komunikacinių uždavinių, kitaip sakant, atstovauja tam tikroms diskurso funkcijoms (neatsitiktinai su diskurso funkcijomis sietina ir daugelyje pasaulio kalbų vartojamų pronominalinių jungčių kilmė; Stassen 1997, 76). Kaip buvo pastebėta anksčiau, ir formaliosios pakraipos atstovai į jungties konstrukcijų sintaksinės derivacinės struktūras pagrindinius jų vardažodžių „perskaitymą“ lemiančius požymius (be minėtų EPP, *utop*, dar ir „subjektinio“ linksnio *ucase*: nom priskyrimą) įveda tik pačiu aukščiausiu, sakinio (inflektinio) prado, lygmeniu, taip pripažindami jungties leksemos („mažojo *v*“) „semantinį tuštumą“.

2.1.2. Tradiciškai pripažįstant jungties leksemos „bereikšmiškumą“, kita vertus, paprastai pripažįstama šio konstrukcijos elemento sintaksinė arba morfosintaksinė paskirtis: jungtis apibrėžiama, kaip tarp sakinio subjekto ir neverbalinio predikato įterpiamas sintaksinis konektorius, kaip veiksmožodinių kategorijų komplektų – ASG (asmuo, skaičius, giminė; angl. PNG) ir LAM (laikas, aspektas, modalumas; angl. TAM) – reiškinio vieta arba kaip „predikatorius“, kurio paskirtis – neverbalinius predikatus paversti verbaliniais (pastarasis apibūdinimas ypač tinka tų kalbų jungtims, kurios būdvardžių ar daiktavardžių predikatyvinį statusą žymi priduriamos prie jų kaip afiksai) (Pustet 2003, 2, 39–45). Kalbų tipologijos duomenys tik iš dalies patvirtina minėtas (morfo)sintaksines jungties elemento funkcijas: pasaulyje egzistuoja ištisi kalbiniai arealai, kuriuose predikacija kalbamose konstrukcijose vykdoma be jungties elemento, tiesiog betarpiškai sugretinant subjekto vardažodį ir predikatyvinį elementą. Alternatyvų (pavyzdžiui, lietuvių kalboje) ar būtiną (pavyzdžiui, rusų ar luise'o (uto-actekų kalbų šeima) kalbose) jungties veiksmožodžio „išleidimą“ esamajame laike galima būtų paaiškinti kognityvinėmis priežastimis: nesant išorinių gramatinio laiko rodiklių, veiksmožodinei predikacijai būtinas procesualumas gali būti implikuojamas iš aktualios kalbėjimo situacijos (kitai – predikuojama savybė išsitiesia („galioja“) per visą kalbėjimo momentą) (plačiau žr. Langacker 2008, 399–400). Tačiau yra nemažai kalbų, kuriuose neverbaliniai predikatyvai be jungties vartojami perteikiant ir ne esamojo laiko situacijas (pavyzdžiui, daugelyje Papua Naujosios Gvinėjos ir Australijos kalbų). Todėl plačiau žvelgiantiems kalbų tipologams sunkiai sekasi apibrėžti bendras sintaksines tokio jungties nevertojimo sąlygas (Stassen 1997, 62–76).

2.1.3. Dėl to, kad bent dalyje jungties konstrukcijų predikacijos ašį sudaro tapatumo tarp dviejų esinių teigimas, neabejoja daugelis šių konstrukcijų tyrėjų. Vėliau parodysiu, kad šis teiginys iš jungties konstrukcijų su apibrėžtais vardažodiniais predikatyvais nesunkiai gali būti išplėstas visiems jų tipams. Dabar tik pastebėsiu, kad būtent tapatumo propozicijos specifika lemia, kad predikacija kalbamose konstrukcijose, pirmiausia gramatiškai neutraliuose kontekstuose, gali būti vykdoma ir be veiksmožodžio pagalbos: tą rodo ne tik kalbose dažnas jungties veiksmožodžio išleidimas, bet ir neretai fiksuojamas jo morfosintaksinis defektyvumas (Pustet 2003, 40). Dar vienas ta linkme nurodantis argumentas yra tai, kad daugelyje kalbų, pavyzdžiui, Artimųjų Rytų ir Šiaurės Afrikos regiono (arabų, hebrajų, koptų kt.) kalbose, jungties funkcijai kalbamose konstrukcijose yra sugramatintos demonstratyvų ar asmeninių (paprastai trečiojo asmens) įvardžių formos (Stassen 1997, 76–91): kaip rodo hebrajų kalbos faktai (Rothstein 2001, 206–212), ekvatyvinėse konstrukcijose, o jos yra tapatumo propozicijos *par excellence*, pronominalinė jungtis privaloma. Pastebėtina, kad ir lietuvių kalboje demonstratyvo *neutrum* forma *tai* gali atstoti veiksmožodinę

jungtį pirmiausia ekvatyviniuose sakiniuose, plg. *Markas Twainas (tai ir) yra Samuelis Clemensas*¹⁴ ir *Markas Twainas – tai Samuelis Clemensas*, o rusų kalbos tokio tipo sakiniuose, kur esamajame laike veiksmažodinė jungtis iš viso negalima, pronominalinė jungtis yra vienintelis pasirinkimas, plg. *Mark Twain – *(ėto) Samuel Clemens*, bet *Mark Twain (– *ėto) pisatel’*. Pronominalinė jungtis veikiausiai buvo sugramatinta iš tokių struktūrų, kaip ‚Jonas, jis / tas (geras) vyras‘ (Stassen 1997, 77), kur jis anaforiškai žymėjo subjekto vardažodį. Tapdama atraminiu elementu tapatumo predikacijos struktūroje (t. y. jungtimi), pronominalinė forma kartu ėmė žymėti ir predikatyvo vardažodžio (ar kito predikatyvinio elemento) pateikiamą naują, reminę, informaciją. Pronominalinės formos *tai*, kaip informacinės struktūros žymiklio, funkcija ypač akivaizdi lietuviškuose pseudoklefluose, kurie, skirtingai nei jų angliški atitikmenys, laikytinos monoklozinėmis struktūromis (plačiau žr. Mikulskas 2014a, 34–42), plg. *Ko nemėgstu, tai cepelinų*. Šia specialia kontrastinio fokuso konstrukcija lietuvių kalboje reiškia išlyga (apie kurią konstrukcijoje ir signalizuoja įvardžio *neutrum* forma), plg. *(Beveik) viską valgau, jeigu ko nemėgstu, tai cepelinų*¹⁵. Blieka pridurti, kad verbalinėms jungtims diskurso informacijos organizavimo funkcija nėra būdinga.

2.1.4. Sutariant, kad jungties veiksmažodžio reikšmė didžia dalimi tėra išvedama iš atitinkamų jungties konstrukcijų tipų, deskriptyviniais tikslais galima skirti „askriptyvinę“, „inkliuzyvinę“, „identifikacinę“ ar „specifikacinę“ šio veiksmažodžio reikšmes. Panašiai ir formaliosios semantikos atstovai kalba apie predikatyvinę jungtį *be*₁ ir tapatumo jungtį *be*₂ (taip pratęsdami Bertrando Russello dar dvidešimto amžiaus pradžioje apibrėžtą skirtį; Russell 1919, 119). Pirmoji formaliai vaizduoja sintaksinio konektoriaus funkciją $[be_{pred}] = \lambda P \lambda x [P(x)]$, o antroji $[be_{ident}] = \lambda x \lambda y [y=x]$ – tapatumo reikšmę, arba kitaip, turi tapatumo teigimo funkciją. Tokia formali dviejų *be* skirtis pripažįstama net ir tų šios pakraipos atstovų, kurie linkę kalbėti apie vieną *be* visų tipų jungties konstrukcijose. Kartu pripažįstamas ir tapatumo jungties didesnis semantinis indėlis ekvatyvinės konstrukcijos predikacijoje, palyginus su jos atitiktens vaidmeniu predikatyvinėje konstrukcijoje. Toks dviejų jungčių funkcinis skirtumas išplaukia iš formalioje semantikoje daromos prielaidos, kad ekvatyvinių tipo konstrukcijose tapatumo teigimas (predikacija) tarp dviejų apibrėžtų vardažodžių referentų *be* verbalinės (ar neverbalinės) jungties apskritai neįmanomas, nes šio tipo vardažodžiai esą nepasižymi predikatumu, tuo tarpu predikatyvinių konstrukcijų neapibrėžti vardažodžiai, būdvardžiai ar prielinksninės konstrukcijos predikuodamos kurį nors požymį subjektiniam referentui iš esmės galinčios išsiversti *be* jungties elemento. Ši prielaida, žinoma, sudaro tradicinio jungties konstrukcijų skirstymo į askriptyvinę (predikatyvinę) ir ekvatyvinę tipus pamatą. Paprastai ji pastiprinama struktūriniu argumentu: daugelis formaliosios pakraipos atstovų visų jungties konstrukcijų tipų derivaciją vykdo iš mažojo sakinio (*small clause*) struktūros, kuri empiriškai pasirodo po tam tikros reikšmės, vadinamųjų kėlimo veiksmažodžių (*raising verbs*), kaip jų komplementas, – taigi tokių jungties sakinių predikatyviniai variantai anglų kalboje (šios kalbos empiriniai faktai dominuoja formaliosios pakraipos tyrėjų darbuose) gali apsieiti ir *be* jungties veiksmažodžio (*be*), o ekvatyviniuose variantuose jungties veiksmažodis yra būtinas, plg. *They considered Cicero (to be) a talented politician* ir *They considered Cicero *(to be) Tully*. Tai esą turėtų rodyti, kad ekvatyvinei struktūrai jungtis yra svarbesnė nei predikatyvinei. Tokiai minčiai paremti

¹⁴ Šiame sakinyje galimas rezumpcinis elementas *tai ir*, dar tebelaikytinas deiktiniu. Kartu jis pažymi ir reminę sakinio informaciją.

¹⁵ Reikia pastebėti, kad ši pronominalinė forma lietuvių kalboje buvo sugramatinta ir kitoms diskurso organizavimo funkcijoms: pavyzdžiui, ji atlieka informacinės struktūros segmentavimo funkciją žymėdama vadinamąją iškeltinę temą (Holvoet 2003, 92–95), beje, nebūtinai jungties sakinyje, plg. *Cepelinų tai aš nemėgstu*. Informacinės struktūros segmentavimo funkcija jau aiškiai skiriasi nuo konektoriaus (jungties) funkcijos sintaksinėje kompozicijoje: šios dvi funkcijos kalbamo pronominalinio elemento atliekamos skirtingais kalbinės organizacijos lygmenimis ir analitiko nesunkiai gali būti skiriamos ir jungties konstrukcijoje, plg. *Jonas tai geras krepšininkas* ir *Krepšininkas Jonas – tai mūsų pasididžiavimas*.

literatūroje dažnai nurodomas ir naujosios hebrajų kalbos faktas: šioje kalboje esamojo laiko jungties konstrukcijose vartojama ne verbalinės, bet pronominalinės kilmės jungtis, kuri yra laisvai pasirenkama predikatyviniuose sakiniuose, bet yra privaloma ekvatyviniuose (Rothstein 2001, 206–212). Kalbų tipologija pateikia ir daugiau faktų, rodančių, kad kai kuriose kalbose skirtis eina būtent tarp predikatyvinių jungties konstrukcijų ir ekvatyvinių. Antai kai kuriose Austronezijos regiono kalbose, pavyzdžiui, kusajų, ir visai kito regiono, Vakarų Grenlandijos, eskimų-aleutų kalboje ekvatyvinėse konstrukcijose vartojama kitos prigimties jungtis nei predikatyvinėse (Dreyer 2007, 234–235). Visi šie faktai kai kuriems tradicinio jungties konstrukcijų tipų skirstymo šalininkams leidžia „ekvatyvinei“ jungčiai tiesiog priskirti ‚tapatumo‘ reikšmę, kartu abu jo apibrėžtus vardažodžius laikant tokio „tapatumo“ veiksmažodžio pilnaverčiais argumentais (plg. Holvoet & Čižik-Prokaševa 2005, 79–80). Iškart norisi pasakyti, kad panašiais argumentais kalbų tipologijos duomenys paremia ir kitokią jungties konstrukcijų tipologinę klasifikaciją, kurią plačiau aptarsiu vėliau. Pavyzdžiui, purki kalboje (Tibeto–Birmos regiono kalbų šeima), konstrukcijose su būdvardiniais predikatyvais vartojama kita jungtis nei konstrukcijose su daiktavardiniais predikatyvais. Panašiai esti ir mauka kalboje (mande kalbų šeima, Vakarų Afrika) ir logo kalboje (Nilo–Sacharos regiono kalbų šeima) (Dreyer 2007, 236–231). Taip pat reikia turėti omenyje, kad daugelyje pasaulio kalbų ekvatyvinės ir inkliuzyvinės jungties konstrukcijos formaliai neskiriamos. Jungties konstrukcijų tipų skirtį pagal jų predikatyvo leksinę klasę remia ir plačiai žinoma tipologinė universalija, išreiškiamą implikacine grandine: DAIKTAVARDŽIAI > BŪDWARDŽIAI > VEIKSMAŽODŽIAI (žr. Pustet 2003, 7–26 ir literatūrą). Pirmiausia ši grandinė gali būti perskaitoma kaip žymėtumo (sakinio) predikato raiškos atžvilgiu hierarchija. Kadangi daiktavardžiams prototipiškai yra būdinga referentinė pragmatinė funkcija (daikto diskurse nurodymas), predikatumo raiškos atžvilgiu ši leksinė klasė yra labiausiai žymėta. Būdvardžiai, kurių prototipinė pragmatinė funkcija yra atributinė (t. y. požymio daiktui priskyrimas), predikatumo savybe nusileidžia tik veiksmažodžiams, kurie, žinoma, yra prototipiniai sakinio predikatai. Būdvardžiai ir daiktavardžiai sakinio predikatais eina tik užimdami tam tikrą sintaksinę – predikatyvo – poziciją. Dėl suprantamų priežasčių būdvardžiams ši pozicija yra įprastesnė nei daiktavardžiams. Tą rodo ir faktas, kad predikatyvais (pirminiais ar antriniais) einantys daiktavardžiai kalbose dažnai turi papildomą morfosintaksinį žymėjimą. Taip, pavyzdžiui, subjekcinio referento statuso nepastovumas („neesmingumas“) lietuvių kalboje žymimas (jam koreferentiško) predikatyvinio daiktavardžio instrumentaliu (*Pernai Jonas ten buvo mokytoju; Antanas apsimetė ligoiu*) (Holvoet 2004, 87; plg. Holvoet & Mikulskas 2009). Papildomas daiktavardžio žymėjimas „semantiniu“ linksniu čia yra suprantamas, mat daiktavardžių referentai prototipiškai suvokiami kaip laiko bėgyje nekintantys, t. y. predikato funkcijai svarbaus laikinumo (*transiense* vs. *persistence*) parametro atžvilgiu esantys labiausiai žymėti minėtos implikacinės grandinės nariai. Daiktavardinių predikatyvų žymėtumą patvirtina ir jungties sintaksinės distribucijos („kopuliarizacijos“) tipologiniai tyrimai (Pustet 2003). Jie rodo, kad jungties paramos pirmiausia yra reikalingi tie predikatyviniai elementai, kurie pagal semantinius valentingumo, laikinumo ir dinamiškumo parametrus užima žemiausią vietą, t. y. daiktavardžiai. Kitaip tariant, jeigu kurioje kalboje predikatyvo poziciją užimantys daiktavardžiai yra jungčių komplementai, tai šių jungčių komplementai toje kalboje yra ir būdvardžiai. Tad ne veltui lietuvių kalboje išleidus jungtį konstrukcijoje su daiktavardiniu predikatyvu dedamas brūkšny, o konstrukcijoje su būdvardiniu predikatyvu jis atrodo nebūtinai, plg. *Virgilijus Alekna – olimpinis čempionas!* ir *Virgilijus Alekna nepranokstamas!*.

2.2. Kognityvinė gramatika, aštuntajame praeito amžiaus dešimtmetyje atsiradusi kaip priešprieša dominuojančiam generatyvinės gramatikos formalizmui, vis dėlto daug ką iš pastarosios perėmė: turiu galvoje ne tik „amžinųjų“ gramatikos klausimų problematiką, bet ir bendrą užmojų kalbos faktus (o jų įvairovė dėl tipologijos suklestėjimo išaugo) paaiškinti universalia teorija. Tiesa, tarp

dviejų didžiųjų kalbos mokslo paradigmų šiuo požiūriu esama ir akivaizdžių skirtumų¹⁶: generatyvistai, pernelyg nekvaršindami sau galvos dėl kalbų tipologijos faktų įvairovės, prieš akis turėdami iš esmės anglosaksišką gramatikos modelį, „paviršines“ sintaksės struktūras veda iš bendros „pamatinės“ ar „loginės“ formos. Kognityvistai yra gerokai atviresni kalbų tipologijos faktams ir gramatinio kodavimo skirtumus stengiasi paaiškinti gilindamiesi į kognityvinius kalbinės komunikacijos mechanizmus (kurie iš esmės yra universalūs) ir pasirenkamus kalbos struktūrų konceptualizavimo / gramatinio kodavimo takus (kurie kalbose gali skirtis). Kognityvinės gramatikos atstovai pripažįsta, kad kalbose egzistuoja ne viena tiriamo reiškinio gramatinio kodavimo logika ir tyrėjui bereikia atskleisti vieno ar kito pasirinkimo funkcinę motyvaciją. Geras pavyzdys čia būtų kalbose egzistuojančios dvi žinomos morfosintaksinio kodavimo rikiuotės: akuzatyvinė ir ergatyvinė. Pasak kognityvinės gramatikos pradininko ir žymiausio jos atstovo Ronaldo Langackerio, gramatinių funkcijų morfosintaksinio kodavimo išėities tašku „akuzatyvinėse“ kalbose pasirenkama energijos perdavimo (kitais terminais – kauzacijos) grandinės pradžia, kurią tipiškai įkūnija veiksmo iniciatorius, arba agentas – sakinyje jis yra subjektas, kaip labiausiai nežymėtas sintaksinės sekos narys, gaunantis nominatyvo linksnį; „ergatyvinėse“ kalbose morfosintaksinio kodavimo išėities tašku pasirenkamas (savaiminį ar kauzuotą) pokytį patiriantis įvykio dalyvis, vadinamoji tema: kadangi temos pokytis, atsiribojant nuo kauzacijos, dažnai suvokiamas kaip savaiminis, ji kalbėtojo sąmonėje reprezentuojama kaip konceptualiai autonomiškas įvykio branduolys, sakinyje gaunantis nežymėtą absoliutų linksnį (ir kognityvinėje gramatikoje laikomas sakinio subjektu), o ergatyvinio linksnio prireikia tik tuomet, jeigu prie tokio konceptualaus branduolio priduriamas jo pokyčio kauzatorius, arba agentas (Langacker 2002, 243–249).

2.2.1. Vienas iš pagrindinių kognityvinės gramatikos postulatų – kalbinės išraiškos TURININGUMO reikalavimas (*content requirement*; Langacker 1987, 53–54). Jo laikantis, nepripažįstamos jokios bereikšmės kalbos išraiškos, nesvarbu ar tai būtų morfemos, ar leksikos vienetai, ar sintaksinės konstrukcijos. Taigi ir „bereikšmėms“ jungtims čia turi būti priskiriama kokia nors reikšmė, nesvarbu, leksinė ar gramatinė. Kita vertus, šios pakraipos atstovų pripažįstama, kad vienos kalbose išoriškai koduojamos gramatinės reikšmės ar funkcijos kitose kalbose tokio kodavimo gali ir neturėti, tačiau tai nereiškia, kad tose kalbose atitinkamos gramatinės kategorijos negali būti skiriamos: formalus žymėjimo trūkumas dažnu atveju kompensuojamas relevantiškus gramatinius skirtumus suvokiant iš konteksto (kitaip – semantinio išplėtimo keliu). Kognityvinėje gramatikoje kalbinės išraiškos konceptualizavimo būdas yra neatsiejama jos reikšmės dalis, ir čia nekyla teorinės problemos, pavyzdžiui, dėl gramatinės apibrėžtumo kategorijos universalumo, jeigu artikelių neturinčioje kalboje diskurso esinių koreferentiškumas tesuvokiamas iš konteksto, vardažodžio vietos sintaksinėje sekoje ar kitaip. Anksčiau (2.1.2. sk.) buvo minėta, kad panašiai ir jungties konstrukcijų predikacijai būtinas gramatinis laikas, kai jungtis išleidžiama ar apskritai nevartojama, gali būti suvokiamas iš aktualios kalbėjimo situacijos. Kognityviniame gramatikos apraše iš principo konceptualiai gali būti skiriama predikatyvinių komplementų leksinė klasė net ir tais atvejais, kai kalbos morfologija šiuo atžvilgiu yra trūkstama (pavyzdžiui, Amerikos indėnų ir Okeanijos regiono kalbose, neretai daiktavardžių, veiksmažodžių ir būdvardžių klasės formaliai neskiriamos; Pustet 2003, 8–10). Todėl predikatyvo leksinės klasės semantinėmis (ir referentinėmis) savybėmis paremta jungties konstrukcijų tipų klasifikacija yra pritaikoma ne tik indoeuropiečių kalboms, kur minėtos leksinės klasės gerai skiriamos formaliai.

2.2.2. Kognityvinėje gramatikoje yra įprasta manyti, kad lingvistinio elemento reikšmė yra ne tik konceptualiosios sistemos dalis: dalis jo reikšmės yra nusistovėjusi kalbos vartosenoje ir joje

¹⁶ Dabar nekalbu apie skirtingas teorines šių dviejų paradigmų prielaidas: vienu atveju tikima, kad kalbos struktūras generuoja įgimti, nuo tikrovės nepriklausomi ir autonomiškai kalbos kompetencijos moduliai, kitu atveju tikima, kad kalbos gramatika (ankstyvaisiais amžiaus tarpsniais) išmokstama per vartosenoje nusistovėjusias konstrukcijas.

realizuojama. Todėl ir „tas pats“ veiksmažodis *būti*, vartojamas skirtingose konstrukcijose, turi daugiau ar mažiau skirtingą reikšmę. Nors dažnu atveju, apibrėžiant tokią reikšmę, ją „tautologiškai“ tenka vesti iš pačios konstrukcijos tipo funkcijos, bet kai kuriais atvejais galima užčiuopti ir subtilesnius konstrukcijoje vartojamo veiksmažodžio semantinės struktūros pokyčius. Pavyzdžiui, rezultatinės reikšmės perfekto konstrukcijoje *Miestas per naktį buvo subombarduotas* pagalbinio veiksmažodžio *buvo* semantinė struktūra, prisitaikydama prie „veiksmažodiškai“ interpretuojamo dalyvinio komplemento aspektinio profilio, žymi perfektyvinio proceso raidą, o jungties konstrukcijos sakinyje *Pamatėme, kad miestas yra visiškai sugriautas*, jungties veiksmažodis *yra*, prisitaikydamas prie „būdvardiškai“ interpretuojamo panašaus komplemento, žymi laiko bėgyje nekintančią, imperfektyvinę, būseną (plačiau žr. Mikulskas 2009, 135–141). Kitas pavyzdys būtų iš ontologiškai susijusių egzistencinių *vs.* lokatyvinių konstrukcijų srities. Egzistencinės konstrukcijos (*Stalčiuje yra sąsiuviniai*) sintaksę perorientavus lokacijos raiškai, naujoje, lokatyvinėje, konstrukcijoje (*(Tie) sąsiuviniai yra stalčiuje*) veiksmažodis *būti* ne tik netenka savo pirminės, egzistencijos teigimo, funkcijos, bet ir atlaisvinamas nuo egzistenciniam predikatui svarbios priedermės kvantifikuoti daiktą, kurio egzistencija teigiama¹⁷. Egzistencinėje konstrukcijoje ši kvantifikacija reiškia per subjektinio vardažodžio neapibrėžtumą ir aiškiai matoma daugiskaitos atveju, kai tas vardažodis įgyja neapibrėžto kiekio kilmininko formą (ibid., 125).

2.2.3. Tik ką aptartais atvejais veiksmažodžio *būti* aspektinis profilis koreliuoja su konstrukcijos tipu, bet įžanginėje straipsnio dalyje buvo parodyta, kad keičiantis aspektiniam jungties veiksmažodžio profiliui konstrukcijos tipas paprastai išlieka tas pats. Akivaizdu, kad jeigu ir gali būti užčiuopti minimalūs jungties veiksmažodžio semantinės struktūros pokyčiai, jie negali būti lemiami apibrėžiant jungties konstrukcijos tipą. Skiriant šių konstrukcijų tipus, pirmiausia kreipiamas dėmesys į konstrukcijos komunikatyvinę paskirtį ir kaip su šia koreliuoja predikatyvo leksinė klasė. Taip pat, kai klasifikuojant konstrukciją negalima remtis joje vartojamo veiksmažodžio semantika, jos tipologinei apibrėžčiai itin svarbi tampa jos informacinė struktūra ir su ja koreliuojančios konstrukcijos vardažodžių referentinės savybės.

2.3.0. Jungties konstrukcijos sudaro tik konstrukcijų, kurių predikacijos ašis yra veiksmažodis *būti*, tinklo fragmentą. Ši tinklą, kaip jungties konstrukcijų gramatinį kontekstą, aptartas (žr. Mikulskas 2009). Platesniame kontekste aiškiau matyti ir jungties veiksmažodžio *būti* reikšmė. Visus šio tinklo konstrukcijų veiksmažodžius sieja bendra kilmė iš egzistencinio veiksmažodžio *būti*. Dabar lietuvių kalboje „egzistencinė“ veiksmažodžio *būti* reikšmė aiškiausiai matyti egzistencinės *vs.* lokatyvinės konstrukcijų priešpriešos kontekste, taip pat ji dar gali būti atpažįstama ir posesyvinės turėjimo konstrukcijos (*Vaikui yra temperatūros*) veiksmažodyje. Kitame veiksmažodžio *būti* galimų turėti reikšmių spektro gale yra ‚tapatumo‘ reikšmė, kuri aiškiausiai matyti identifikacinės paskirties ekvatyvinėje konstrukcijoje, bet nesunkiai gali būti konstatuojama ir inkliuzyvinėje ar askriptyvinėje konstrukcijose. Taigi galime išskirti du konstrukcijų su veiksmažodžiu *būti* archetipus – EGZISTENCIJOS ir TAPATUMO. Konstrukcijos, kurių predikatyvinį komplementą sudaro prielinksninė konstrukcija ar netiesioginio linksnio vardažodis, tradiciškai neskiriamos nuo askriptyvinių. Tačiau pagal paskirtį šios konstrukcijos nėra vienalytės ir atitinkamai gali būti įvardijamos kaip „komitatyvinė“ (*Ši mergina yra su manimi*), „kilmės“ (*Tas studentas yra iš kaimo*), „teminė“ (*Šis filmas yra apie karą*), „priklausymo“ (*Ši kepurė yra Antano*), „tikslas“ ar

¹⁷ Veiksmažodžio *būti* reikšmės išskirtinumą lokatyvinėje konstrukcijoje galėtume pagrįsti ir formaliai, išvelgdami bendros jos reikšmės konstravime tam tikrų sintaksinės reanalizės požymių, rodančių, kad tokio tipo konstrukcijoje formuojasi naujas predikatas *būti* + LOC. Sakinyje *Sąsiuviniai yra stalčiuje* tokį sudėtinį predikatą sunkiau atpažinti, nes veiksmažodis ir LOC semantiniam komponentui atstovaujanti lokatyvo linksnio morfema sudaro diskontinuatyvinį junginį, bet tais atvejais, kai lokatyvinis elementas reiškiamas prielinksninio junginiu (*Knyga yra ant stalo / po stalu; Obuoliai yra iš mūsų sodo; Namas yra prie ežero* ir pan.), veiksmažodžio ir prielinksnio sąjungos keliu besiformuojantys predikatai (*būti ant; būti po; būti iš; būti prie* ir pan.) yra lengviau suvokiami. Atkreiptinas dėmesys, kad atitinkamuose egzistenciniuose sakiniuose (*Prie ežero yra daug namų*), lokatyvinis prielinksninis junginys išlieka integralus.

„benefaktyvinė“ (*Šie pinigai yra tėvo gydymui / tėvui*). Nesunku matyti, kad pagal paskirtį kai kurios šių konstrukcijų aprėpia anksčiau minėtų konstrukcijų designacijos sritis. Todėl komitatyvinė ar kilmės konstrukcijos pelnytai gali būti priskiriamos lokatyviniam tipui, o priklausymo konstrukcija – posesyviniam tipui. Posesyvinis santykis netiesiogiai reiškiamas ir benefaktyvinėje konstrukcijoje, nors lygiai taip pat čia galima įžvelgti ir „intencionaliosios“ egzistencijos teigimą (apie šią sąvoką plačiau žr. Mikulskas 2009, 128–129). Atitinkamai ir šių konstrukcijų veiksmažodžiams gali būti priskiriama ‚lokatyvinė‘ ar ‚egzistencinė‘ reikšmės. Kita vertus, struktūriškai kai kurios minėtų konstrukcijų yra artimos tapatumo teigimo archetipui ir be nuostolio gali būti perrašomos kaip jungties konstrukcijos, plg. *Ši kepurė yra Antano ~ Ši kepurė yra Antano galvos apdangalas*¹⁸; *Šis filmas yra apie karą ~ Šis filmas yra kūrinys apie karą*. Lokatyvinės prigimties kilmės konstrukcija irgi gali būti interpretuojama kaip askriptyvinė jungties konstrukcija, jeigu vietoje lokatyvinės pabrėšime atributinę jos predikatyvinio komplemento pragmatinę funkciją, plg. *Šis studentas yra iš kaimo ~ Šis studentas yra kaimietis*¹⁹. Šiaip ar taip, šios konstrukcijos užpildo tipologinės klasifikacijos kontinuumą tarp dviejų minėtų archetipų – egzistencijos ir tapatumo.

2.3.1. Kognityvinės perspektyvos pasirinkimas jungties konstrukcijų analizėje nėra vienintelė priežastis, kodėl šiame straipsnyje jungties veiksmažodis nelaikomas bereikšme leksema. Čia keliamas tikslas atidžiau pažvelgti jungties konstrukcijų aspektą verčia į jungties kategoriją įtraukti ir kai kurias kitas veiksmažodines leksemas, kaip antai *tapti, likti, virsti, pasidaryti / darytis*: jos, vardažodinės, būdvardinės ar prielinksninės predikacijos sakiniuose atlikdamos iš esmės tą pačią tapatumo tarp dviejų esinių teigimo funkciją kaip ir veiksmažodis *būti*, kartu reiškia papildomas aspektinio spektro reikšmes. Tačiau nesunku matyti, kad šie veiksmažodžiai dar nėra visiškai sugramatintos jungtys, juose gali būti atpažįstami pirminės reikšmės pėdsakai²⁰. Antai veiksmažodis *virsti* be ingresyvinės aspekto reikšmės dar turi ‚vieno objekto transformacijos į kitą‘, arba veikiau ‚objekto transformacijos iš vieno pavidalo į kitą‘, reikšmę, plg. *Pabučiuota varlė (iš bjauraus padaro) virto gražuoliu princu*. Matyt, dėl šio reikšmės komponento ne visi tyrėjai kalbamą veiksmažodį nori matyti greta kitų dviejų panašios aspektinės reikšmės variantų *tapti* ir *pasidaryti*. Išties pastaruosius veiksmažodis *virsti* ne visuose kontekstuose gali pakeisti, plg. *Po šios nelaimės tėvas pasidarė / tapo ??virto nekalbus*. Bet šio veiksmažodžio sugramatinimo jungties funkcijai istorija ir kelias yra atskira tema. Menkesnis veiksmažodžio *virsti* sugramatinimo laipsnis iš principo neužkerta kelio laikyti jo jungtimi, mat šis veiksmažodis, kaip ir kiti kalbamosiose konstrukcijose su koreferentiškais vardažodžiais vartojami veiksmažodžiai, teigia tapatumo santykį tarp tų vardažodžių referentų: subjektinio vardažodžio referentas virsmo įvykyje įgydamas naują (transformuotą) pavidalą

¹⁸ Kad toks perrašas nėra visiška spekuliacija, rodo faktas, jog daugelyje kalbų vienas vardažodžio genityvas predikatyvo pozicijoje yra negalimas – čia jis įmanomas tik kaip subjektiniam vardažodžiui koreferentiško vardažodžio modifikatorius. Antai Una kalbos (Centrinės Naujoji Gvinėja, Indonezija) priklausymo konstrukcijoje subjektinis posesorius po genityvo turi būti pakartojamas (Dryer 2007, 248):

<i>a</i>	<i>yina</i>	<i>Karba</i>	<i>yina</i>
tas	maistas	Karba	maistas

‚tas maistas yra Karbos maistas‘

¹⁹ Lokatyvinė šios konstrukcijos reikšmė išryškėtų, jeigu mes ją analizuotume priešpriešoje su atitinkama egzistencine konstrukcija (pvz., *Iš kaimo čia yra (privažiuoę) daug studentų*), – lokatyvinės konstrukcijos predikatu tuomet galėtume laikyti junginį *būti iš* (plg. 17 išnašą). Panašiai tenka rinktis ir analizuojant tokius sakinius, kaip *Vakardienos susirinkime Antanas buvo be savosios skrybėlės; Šiandien aš (esu) be palto*. Jeigu šiuos sakinius analizuosime pabrėždami jų prielinksninio junginio integralumą, tai galėsime juos laikyti askriptyvinės jungties konstrukcijos atvejais, plg. *be skrybėlės ~ vienplaukis*. Tokią analizę paremia sakiniai, kuriuose šie prielinksniniai junginiai reiškia ne pagrindinę, o tik papildomą predikaciją (eidami sakinio veiksmažodžio modifikatoriais; plg. Holvoet & Tamulionienė 2005, 121–127), plg. *Vaikas į kiemą išbėgo be kepurės; Į darbą išėjau / atvykau be palto*. Bet jeigu juose įžvelgsime reanalizės keliu besiformuojančius sudėtinius predikatus *būti be*, tuomet juos galėsime priskirti posesyvumo raiškos atvejams, plg. *Šiandien esu be palto ~ Šiandien neturiu palto*.

²⁰ Jau nekalbant, kad kai kuriuose kontekstuose šie veiksmažodžiai funkcionuoja kaip visareikšmiai predikatai, plg. *Įsisiautėjus audrai, virto medžiai*.

(reiškiamą predikatyviniu vardažodžiu) tam tikra prasme išlieka tapatus sau. O juk šis tapatumo santykis ir yra bendroji jungties konstrukcijos apibrėžtis. Veiksmažodžio *likti* pirminė reikšmė neabejotinai yra lokatyvinė, plg. *Likome namie; Saldainiai taip ir liko stalčiuje* (eidami į svečius užmiršome pasiimti). Dėl to nestebina, kad jis gali turėti ir egzistencinę reikšmę, plg. *Ar dar liko / turime saldainių? – Saldainių dar liko stalčiuje*. Kalbų tipologijos faktai rodo, kad jungties funkcijai gali būti sugramatinami ne tik minėti, bet ir kiti predikatai, žymintys konceptus DARYTI / STATYTI, ATSITIKTI, EITI / ATVYKTI, TURĖTI, STOVĖTI / GULĖTI, VEIKTI (KAIP), IŠAUGTI (Į KA) ir kt. (Pustet 2003, 54–55; plg. Petrė 2012) Kituose, ne jungties konstrukcijų, kontekstuose tokie predikatai taip pat gali turėti ir pirminę reikšmę.

2.3.2. Kognityvinė jungties konstrukcijų analizė siekia racionalizuoti intuiciją, kad visose jose, bendrai imant, reiškiamas tapatumo santykis tarp dviejų esinių. Galėtume teigti, kad tapatumo santykio predikacijos ašį ir sudaro jungtis, reiškianti, kad esinys A YRA TAPATUS esiniui B. Tapatumo santykį galime apibūdinti kaip kategorizavimo santykio, kurio pamatą sudaro kognityvinė lyginimo operacija, atskirą atvejį²¹. Kitaip sakant, teigti, kad esinys A YRA TAPATUS esiniui B, reiškia teigti, kad esinys A EGZISTUOJA KAIP esinys B. Jungčiai priskiriant bendrą ‚tapatumo‘ reikšmę svarbu turėti omenyje, jog (esamajame laike) šis konstrukcijos elementas gali būti ir išleidžiamas: tuomet tenka konstatuoti, kad tapatumo santykis tarp subjekto ir predikatyvo referentų reiškiamas tiesiog sugretinant šiuos sintaksinės sekos elementus. Šis faktas neleidžia užmiršti, kad ir eksplicitiškai reiškiamai jungčiai priskiriama ‚tapatumo‘ reikšmė tėra iš pačios konstrukcijos išvedama (plačiau žr. Mikulskas 2014a, 67–68).

2.4. Tapatumo santykio raišką lengviausia atpažinti identifikacinės paskirties ekvatyvinėse konstrukcijose:

- (4) *Jonas Petraitis yra mūsų anglų kalbos mokytojas.*
- (5) *Giedrė yra aukščiausia mergina klasėje.*
- (6) *Esu tas Jonas, kuris vakar jums skambino.*
- (7) *Maironis – tai Jonas Mačiulis.*

Išskirtinis ekvatyvinės konstrukcijos požymis – abu jos dėmenys yra apibrėžti vardažodžiai, o tai reiškia, kad jų referentai aktualiojoje diskurso erdvėje yra unikaliai identifikuojami esiniai. Tačiau tarp (4) – (5) ir (6) – (7) sakinių šiuo požiūriu esama ir svarbaus skirtumo: pirmųjų dviejų sakinių predikatyvinių vardažodžių apibrėžta interpretacija priklauso nuo atitinkamo kognityvinio modelio (semantinio–interpretacinio rėmo), o pastaruosiuose dviejuose sakiniuose šie vardažodžiai yra apibrėžti besąlygiškai. Taigi pirmieji sakiniai, esant tam palankiam kontekstui, gali būti interpretuojami ‚predikatyviškai‘ ir priskiriami klasinės inkliuzijos (arba inkliuzyviniam) jungties konstrukcijų tipui²². Juos vadinsime *deskriptyviniu identifikaciniu* ekvatyvinių jungties konstrukcijų

²¹ Plg. “Whether by schema or by prototype, categorization resides in a comparison event of the form $S > T = V$. It is achieved when the conceptualizer succeeds in observing within the target (T) a configuration that satisfies some or all of the specifications of the standard (S)” (Langacker 1987, 371). Plačiau apie lyginimo kognityvinio įvykio struktūrą žr. *ibid.*, 101–109).

²² Žvelgiant iš kontekstinių presupozicijų perspektyvos, dvi tokio tipo konstrukcijų interpretacijos – ekvatyvinė ir inkliuzyvinė – lietuvių kalboje iš dalies skiriamos ir formaliai. Pavyzdžiui, į klausimą *Kas (yra) tas Antanas?* veikiausiai sulauksime tokios formos Antaną identifikuojančio atsakymo: *Antanas – tai mūsų naujasis vadas*. Bet visai galimas atsakymas su jungties veiksmažodžiu: *Antanas yra mūsų naujasis vadas*. Abu šiuos atsakymus priskirsime (identifikacinės paskirties) ekvatyvinei jungties konstrukcijai. Kita vertus, į klausimą *Ką dabar veikia Antanas?* galimas tik antrasis atsakymo variantas: *Antanas (dabar) yra naujasis mūsų vadas*. Ir šį atsakymą priskirsime inkliuzyvinei jungties konstrukcijai.

potipiū. Tuomet (6) – (7) sakinių reprezentuojamą ekvatyvinių konstrukcijų potipį logiška vadinti *tikruoju identifikaciniu*²³.

2.4.1. Dviejų ekvatyvinių jungties konstrukcijų potipių skyrimas yra prasmingas dar ir dėl to, kad tik iš deskriptyvinės identifikacinės konstrukcijos, sukeitus jos vardažodžius vietomis, pasidaroma specifikacinė jungties konstrukcija. Šioje konstrukcijoje buvęs predikatyvinis vardažodis, iškeltas į sakinio pradžią, dėl egzistencinės presupozicijos įgyja vadinamąjį vaidmens apibrėžtumą: atsakydamas į anksčiau pašnekovo užduotą klausimą, kalbėtojas jau žino, kad iš baigtinio sąrašo egzistuoja tik vienas individas, kuris tenkina minėto vardažodžio deskripciją. Apibrėžta postverbine fraze tik patikslinamas, arba specifikuojamas, to individo tapatumas, plg.:

- (8) Kl.: *Kas yra jūsų anglų kalbos mokytojas?*
 Ats.: *Mūsų anglų kalbos mokytojas yra Jonas Petraitis.*
- (9) Kl.: *Kas yra aukščiausia mergina klasėje?*
 Ats.: *Aukščiausia mergina klasėje yra Giedrė.*

Nors grynai struktūriškai specifikacinė jungties konstrukcija yra (inversinė) ekvatyvinės konstrukcijos atmaina, apraše yra prasmės ją išskirti į atskirą jungties konstrukcijų tipą. Pirmiausia todėl, kad ši „inversinis“ jungties konstrukcijų tipas yra stipriai diskurso presupozicijos motyvuotas, dėl ko turi fiksuotą informacinę struktūrą: nepriklausomai nuo pragmatinių akcentų, vaidmens apibrėžtumą turintis konstrukcijos vardažodis yra tema, o individo apibrėžtumą turintis jo specifikatorius – rema. Itin akivaizdus diskurso motyvuotos specifikacinės konstrukcijos atvejis yra „specializuoti“ kontrastinio fokuso sakiniai – pseudokleftai (*Ką dievinu, tai raudoną vyną*; Mikulskas 2014a, 29–42). Antra, specifikaciniai jungties sakiniai tyrėjams kelia ne vieną deskriptyvinę ir net teorinę problemą, iš kurių paminėsiu tik dvi. Pirma, tiek generatyvistams, tiek ir kognityvistams galvos skausmas yra faktas, kad vienoje (nebūtinai giminiškose) kalbose subjekto morfosintaksinį žymėjimą gauna vaidmens apibrėžtumą turintis konstrukcijos vardažodis, kitose atvirkščiai – jo specifikatorius. Antra, nemenką iššūkį generatyvistų išpažįstamai sintaksinio sąryšio teorijai (*syntactic binding theory*) kelia specifikacinių jungties konstrukcijų atmainoje – pseudokleftuose – fiksuojami vadinamieji sintaksinės sąjungos efektai (*connectivity effects*): teoriškai šie efektai turėtų pasirodyti tik lokaliai galiojančios si-komandos (*c-command*, pilnai *constituent-command* – generatyvinėje gramatikoje yra struktūrinis sintaksinės reprezentacijos principas; Radford 2004, 90–94) konfigūracijos aplinkoje, bet pseudokleftuose, kurie anglų kalboje yra dviejų sakinių struktūra, šie sąjungos efektai pasirodo peržengdami sakinio ribą, taigi, pažeisdami minėtą lokalumo ribojimą (plg., pavyzdžiui, *What Mary_i was was proud of herself_{i/*}*; trumpą problematikos apžvalgą ir literatūrą žr. Mikkelsen 2011, 1817–1827). Pagaliau specifikaciniai jungties sakiniai yra platesnio specifikacijos reiškinio kalboje atskiras atvejis. Pavyzdžiui, specifikaciniais sakiniais reikėtų laikyti net tik tokius prie įprastesnių jungties konstrukcijų struktūriškai besišliejančius sakinius, kaip *Nepatogu yra mautis kelnes per galvą* (plg. *Jeigu kas yra nepatogu, tai mautis kelnes per galvą*), bet ir šiuos egzistencijos–posesyvumo teiginių sričiai priklausančius sakinius: *Priešų buvo nesuskaičiuojama galybė*; *Pinigų jis turėjo be galo daug*.

²³ Dviejų ekvatyvinių konstrukcijų potipių paskirtis ir loginis pamatas skiriasi. Deskriptyvinėje identifikacinėje konstrukcijoje identifikuojamasis (subjektinis individas) atpažįstamas (jo tapatybė nustatoma) jam priskiriant vienintelį referentą tetenkinančią kalbinę deskripciją; arba techniškai kalbant, tapatumo santykis čia nustatomas tarp dviejų skirtingo episteminio statuso esinių: tikrinio vardo (pasakomo subjekto pozicijoje) unikalau turėtojo ir predikatyvo vardažodžio teikiamos deskripcijos unikalau designato. Tikrojoje identifikacinėje konstrukcijoje, teigiant tapatumo santykį tarp dviejų to paties episteminio statuso kalbinių deskripcijų, jų designatai klausytojui atpažįstami kaip vienas ir tas pats individas.

2.5. Nesunkiai tapatumo santykis atpažįstamas ir tuose jungties sakiniuose, kurių predikatyvas yra neapibrėžtas vardažodis. Artikelį neturinčioje lietuvių kalboje vardažodžio neapibrėžtumas paprastai implikuojamas (suvokiamas) iš konteksto (kartais tam talkina sintaksinė konstrukcija ar žodžių tvarka sakinyje) arba gali būti reiškiamas eksplicitiškai santykinio kvantifikavimo įvardžiais, plg.:

(10) *Jonas Petraitis yra mokytojas.*

(11) *Brolis ten yra kažkoks viršininkas.*

Yra prasminga manyti, kad tokiuose jungties sakiniuose subjektinis individas (*Jonas Petraitis*) tapatinamas ne tiesiogiai su tipo deskripcija, kurią teikia predikatyvo daiktavardis, bet su laisvai pasirenkamu to tipo atstovu²⁴. Šis atstovas nėra specifinis, tikrovėje egzistuojantis referentas, bet tipo instanciacijos keliu kalbėtojo (suvokėjo) susikuriamas mentalinis esinys. Kadangi taip išskirtas esinys reprezentuoja visą tipą, arba klasę, tapatinant su juo subjektinį individą, sukuriama klasinės inkluzijos efektas (*Jonas Petraitis* yra mokytojų klasės atstovas). Todėl jungties konstrukciją su neapibrėžtu predikatyvo vardažodžiu priskiriame *inkliuzyviniam* tipui.

2.5.1. Pateiktame aiškinime ypač svarbi yra „(tipo) instanciacijos“ sąvoka: ja apibrėžiama kognityvinė operacija, išskirianti individą iš tam tikrą kalbinę deskripciją tenkinančių esinių aibės. Kognityvinėje gramatikoje instanciacija laikoma esminiu daiktavardinės frazės organizacijos elementu. Būtent tipo instanciacija yra būtinas prerekvizitas, arba išankstinė sąlyga, tolimesnėms, daiktavardinės frazės konstravimą užbaigiančioms, kognityvinėms operacijoms – kvantifikavimui ir apibrėžtumo / neapibrėžtumo įvedimui. Bendrai instanciacija gali būti apibūdinama kaip tipo projekcija į tam tikrą ekstensyvumu pasižyminčią sritį (arba plokštumą, jeigu šią suprasime abstrakčiau), vadinamą INSTANCIACIJŲ SRITIMI (*domain of instantiation*). Šios srities apibrėžčiai keliamas vienintelis reikalavimas: jos aprėptyje projektuojami visi galimi tipo pavyzdžiai (instanciacijos) vienas kito atžvilgiu turi užimti skirtingą vietą. Atsižvelgiant į tai, instanciacija tiksliau gali būti apibrėžiama kaip tam tikroje distinktyvumo atžvilgiu relevantiškoje srityje – instanciacijų srityje – atskirą vietą užimanti tipo projekcija. Nesunku numanyti, kad fiziniams objektams tokia distinktyvumą garantuojanti sritis yra fizinė erdvė, o procesams atitinkamai – laikas. Du tuo pačiu metu skirtingose vietose esantys vienodi daiktai negali būti tapatūs, nors jie lengvai suvokiami kaip to paties daiktų tipo skirtingos instanciacijos. Panašiai ir du skirtingu metu atsitikę identiški įvykiai suvokiami kaip skirtingos to paties įvykių tipo instanciacijos, bet jokiū būdu ne tas pats įvykis. Tačiau instanciacijų sritis sudaro ne tik fizinė erdvė ir laikas. Tipo instanciacijos gali būti lokalizuojamos ir abstraktesnėje mentalinėje erdvėje. Pavyzdžiui, instanciacijų sritį gali sudaryti vienas iš hierarchiškai sutvarkytos leksikos (taksonomijos) lygmenų. Tuomet galime kalbėti apie TIPOLOGINĘ INSTANCIACIJŲ SRITĮ. Pavyzdžiui, generinio teiginio *Delfinai yra žinduoliai* abiejų vardažodžių referentai yra instancijuoti atitinkamo taksonominio lygmens tipologinėse srityse (plačiau žr. Langacker 1991, 51–73). Kaip matėme, struktūriniais sumetimais laisvai pasirenkamas nspecifinis predikatyvo daiktavardžio referentas taip pat yra instancijuojamas tik mentalinėje kalbėtojo erdvėje.

2.5.2. Tapatumo santykio predikacijos analizėje instanciacijos sąvoka svarbi yra tuo, kad paaiškina, kokiū būdu daiktavardis, kurio predestinacija kalboje yra nurodyti daiktą (kitaip – tai referentinė funkcija), sakinyje gali eiti predikatu. Mat predikatais kalboje paprastai eina vadinamosios

²⁴ Kognityvinėje gramatikoje neapibrėžtumo deskripcija, kurią artikelinėse kalbose teikia nežymimasis vardažodžio artikelis, būtent taip ir apibrėžiama: kaip žyminti laisvai pasirenkamą tipo, kurį apibrėžia daiktavardžio leksema, instanciaciją. Ši instanciacija pašnekovų gali būti susikuriama tik tam kartui (tipo reprezentacijai), bet kitais atvejais pašnekovai iš anksto žino, kad kalba apie tikrovėje egzistuojantį, nors ir unikaliai neidentifikuojamą, esinį (plg. *Rytą sode išvydome kėkštą*); tuomet sakoma, kad neapibrėžtas vardažodis turi specifinį referentą (plg. Langacker 1991, 103–107).

santykinės (t. y. santykį (kintantį ar pastovų) tarp esinių žyminčios) kalbos dalys, pirmiausia veiksmožodis, bet taip pat ir būdvardis,rieveiksmis, prielinksnis (prielinksninė konstrukcija). Bet predikatyvo pozicijoje pasakomas daiktavardis jau tampa santykine kalbos dalimi, įgyjančia predikatumo savybę. Išties toks daiktavardis, o tiksliau – vardažodis, juk žymi santykį tarp daiktavardžio leksemos teikiamos tipo deskripcijos ir (laisvai pasirinktos) jos instanciacijos. Būna, kad pridurti, kad daiktavardžio predikatumo aiškinimas per instanciacijos sąvoką yra lengvai pritaikomas ir ekvatyvinių konstrukcijų postverbiniais komplementams: skirtumas tik toks, kad čia šie komplementai yra apibrėžti vardažodžiai ir jų tipą reprezentuoja pašnekovų unikalios identifikuojamas (tikrovėje instancijuotas) referentas.

2.5.3. Tradiciškai žiūrint į apibrėžtą vardažodį, kaip į tam tikrą semantinę (specifinės referencijos) vardažodžių tipą, sunkiau suvokti minėtą tipo ir jo instanciacijos santykį, vadinasi, ir sunkiau paaiškinti tokio vardažodžio predikatumą. Dėl to kai kurie tyrėjai net neigia predikacijos sąvokos taikymo galimybę identifikacinės paskirties ekvatyvinėje konstrukcijoje, kartu pabrėždami tapatumo propozicijos specifiką. Šią specifiką pirmiausia sudaranti komunikatyvinė tokių konstrukcijų paskirtis pertvarkyti kategorinį klausytojo žinojimą. Pavyzdžiui, kalbėtojai ištarus sakinį *Ta moteris yra mano žmona*, klausytojas papildo savo žinias nauja kategorija, arba kitaip – jo galvoje atsiranda naujas „mentalinis failas“ kalbėtojo nurodytam asmeniui; priešingai, sakinyje *Maironis yra Pavasario balsų autorius* iki šiol to nežinojusiai klausytojui leidžia dviejų vardažodinių deskripcijų reprezentuojamus atskirus failus galvoje sutraukti į vieną, nes, pasirodo, dviem vardais žymimas tas pats individas. Tuo tarpu klasinės inkliuzijos atveju klausytojo kategorinis žinojimas nepertvarkomas: subjektinį referentą įtraukiant į platesnį panašių referentų ratą (klasę) tik papildomos jo žinios apie jau pažįstamą individą (tas individas neišskiriamas (neatpažįstamas) nei kaip unikalus naujos kategorijos atstovas, nei kaip dviejų žinomų kategorijų (apibrėžtų deskripcijų) bendras designatas).

Tradiciškai sakinio predikacija apibrėžiama kaip bendresnio koncepto taikymas konkrečiam argumentui / subjektui (Strawson 1974, 41). Literatūroje dažnai tokiais atvejais cituojamame Gottlobo Fregès (1892) pavyzdyje *The Morning Star is the Evening Star* du apibrėžti konstrukcijos vardažodžiai (tikriniai vardai) yra to paties „loginio“ ar „struktūrinio“ rango, ir nei vieno iš jų esą negalima laikyti bendresniu konceptu taikomu kitam vardažodžiui. Dėl to ekvatyvinėse struktūrose esą apskritai neįmanoma skirti subjekto ir predikato, o tokių atvirkštinių sintaksinių sekų kaip *Franz Kafka is the author of Der Prozess* ir *The author of Der Prozess is Franz Kafka* asimetrija galinti būti apibrėžiama tik pragmatiniais terminais, kaip skirtingas temos ir remos pasirinkimas (žr. Stassen 1997, 100–109 ir literatūrą).

2.5.4. Kognityvinėje gramatikoje sakinio ir jo sudėtinių dalių konceptualizavimo būdas, kaip ir sakinio informacinę struktūrą pagrindžianti kalbėtojo pasirenkama komunikatyvinė perspektyva, yra neatskiriama kalbinės išraiškos reikšmės konstravimo dalis. Todėl šiame gramatikos modelyje sakinio gramatinės funkcijos kraštutiniu atveju gali būti apibrėžiamos ir vien pragmatiniais terminais. Kadangi atviros semantikos modelį išpažįstančioje kognityvinėje gramatikoje sakinio turinio supratimas (konceptualizavimas) nesuvedamas tik į loginių funkcijų (predikatų) taikymą argumentams (vardažodžiams), o pastarieji nesuprantami tik kaip tam tikrų semantinių / referentinių tipų atstovai, bet konceptualizuojami pasitelkus tam tikrus semantinius-interpretacinius rėmus, tai nekyla problemų nei dėl vardažodžių predikatumo ekvatyvinėse konstrukcijose, nei dėl tokių konstrukcijų informatyvumo. Pavyzdžiui, sakinyje *Maironis – tai Jonas Mačiulis* unikalios literatūrinio slapyvardžio turėtojas (poeto semantiniame-interpretaciniame rėme pasirinkti slapyvardį – įprasta praktika) tapatinamas su asmenvardžio, kuris klausytojui atpažįstamas kaip vietos žmonių apeliatyvinės praktikos tipo instanciacija, turėtoju. Kitaip sakant, tapatinant čia slapyvardžio ir asmenvardžio designatus, literatūros pasaulio subjektas, poetas, apibrėžiamas kaip įprastas žmonių pasaulio atstovas, tam tikros giminės palikuonis. Tokio ekvatyvinio sakinio informatyvumas ir išplaukia iš to, kad abiejų jo vardažodžių reikšmės suvokiamos pasitelkus

skirtingus – poetinio pasaulio ir žmogiškojo pasaulio apeliatyvinės praktikos – semantinius-interpretacinius rėmus.

2.6. Lengviausia yra paaiškinti būdvardinio jungties sakinių komplemento predikatumą: būdvardis yra santykinė kalbos dalis, projektuojanti abstrakčiai suvokiamą daiktą į tam tikrą kokybinės erdvės (pavyzdžiui, raudonos spalvos) sritį ar tam tikrą kiekybinės normatyvinės skalės (pavyzdžiui, ūgio) vietą. Būtent būdvardiniams predikatyvams jungties veiksmožodis daugiausia tereikalingas kaip finitinių predikato charakteristikų (ASG; LAM) pasireiškimo vieta. Kai šios charakteristikos gali būti numanomos arba nesvarbios (kaip antai laiko deiksė generiniuose ar habitualiniuose teiginiuose), sakiniai su būdvardiniais predikatyvais gali lengvai apsieiti be jungties. Tokiais atvejais susidaro įspūdis, kad predikatyvai vieni pajėgūs reikšti sakinio predikaciją, tiesiogiai priskirdami kurią nors savybę subjektiniam referentui²⁵. Ši intuicija, kaip minėjau, fiksuojama ir ortografiškai – priešingai nei konstrukcijose su vardažodiniais predikatyvais, vietoje išleistos jungties čia nerašomas brūkšnyš, plg. *Antanas aukštas, tai ir šaiposi iš mažiukų*. Dėl minėto įspūdzio, kad jungties sakiniuose su būdvardiniais predikatyvais subjektiniam referentui tiesiogiai priskiriama kuri nors savybė, juos prasminga išskirti į atskirą – *askriptyvinės* jungties konstrukcijos – tipą.

2.6.1. Net ir be jungties predikatyvo pozicijoje pasakomas būdvardis, skirtingai nei pasakomas atributinėje pozicijoje, su daiktavardžiu vieno konstituento nesudaro – jis yra sakinio lygmens predikatas. Tai yra todėl, kad struktūriškai askriptyvinė jungties konstrukcija tebėra tapatumo santykio tarp dviejų esinių, kurių vienas – abstraktus būdvardinės savybės turėtojas – tėra mentalinės erdvės elementas, predikacija. Askriptyvinių jungties sakinių priklausymą tapatumo propozicijų archetipui nesunku parodyti praktiškai: tokie sakiniai nesunkai perrašomi kaip inkliuzyviniai, plg. *Antanas yra aukštas* → *Antanas yra aukštas vyras*. Todėl nepaisant to, kad askriptyvinės konstrukcijos jungties veiksmožodis (kai jis pasakomas) pirmiausia atpažįstamas kaip sudėtinio tos konstrukcijos predikato finitinių charakteristikų raiškos vieta, jam taip pat priskirtina bendra tapatumo reikšmė, kaip ir kituose jungties konstrukcijų tipuose. Kad tai nėra tik teorinė spekuliacija, patvirtina empirinis faktas, jog ne tik indoeuropiečių kalbose, bet ir daugelyje kitų pasaulio kalbų jungties konstrukcijose būdvardžio predikatyvai vartojami su tuo pačiu jungties veiksmožodžiu kaip ir daiktavardžio predikatyvai (Dryer 2007, 229).

2.7. Apibendrinkime tai, kas šiame skyriuje pasakyta dėl jungties konstrukcijų tipų skyrimo. Pirmiausia į akis krentantis naujai siūlomos šių konstrukcijų klasifikacijos bruožas (ir privalumas) – ji natūraliai atliepia kalbos dalių skirtį būdvardiniai *vs.* daiktavardiniai predikatyvai: tik toliau klasifikuojant konstrukcijas su daiktavardžių (vardažodžių) predikatyvais, tenka kreipti dėmesį į šių referentinius požymius. Siūlomoje klasifikacijoje natūraliai dera jungties konstrukcijų struktūrinių / gramatinių požymių specifika su tų konstrukcijų komunikacine paskirtimi: pastaroji atpažįstama kaip tam tikri struktūrinėmis kalbos priemonėmis įgyvendinami semantiniai efektai. Taip požymio priskyrimo, arba askriptyvinis, efektas sukuriamas jungties konstrukcijose su būdvardiniais predikatyvais. Siūlomai naujai klasifikacijai svarbi instanciacijos sąvoka²⁶ nuo askriptyvinių jungties konstrukcijų atskiria konstrukcijas su daiktavardiniais (vardažodiniais) predikatyvais – šią grupę vienija lengvai atpažįstama tapatumo tarp dviejų esinių predikacija. Toliau, priklausomai nuo to, ar predikatyvo pozicijoje pasakomas neapibrėžtas ar apibrėžtas vardažodis, pasiekama klasinės inkliuzijos efekto (subjektinis referentas per tapatumo santykį su laisvai pasirenkamu tam tikro tipo

²⁵ Greičiausiai dėl prigimtinio predikatumo būdvardžius predikatyvo pozicijoje linkstama vartoti be jungties veiksmožodžio ir kai kuriose kitose kalbose, kaip antai Šiaurės Indijos Mizo, Pietų Meksikos Čalkatongo Mikstek (Chalcatongo Mixtec) ar Indonezijos Kombai kalbose (Dryer 2007, 229–230; 236–238).

²⁶ Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad ne visų kalbų daiktavardinių predikatyvų predikatumi paaiškinti instanciacijos sąvoka yra būtina. Pavyzdžiui, Lango kalboje, kuria kalbama Ugandoje (Nilo baseino kalbų grupė), daiktavardžiai jungties konstrukcijų predikatais tampa kitu keliu – tiesiog įgydami veiksmožodžiams būdingų kategorijų (asmens, aspekto) morfologinį žymėjimą (Dryer 2007, 232).

atstovų įtraukiamas į platesnį to tipo apibrėžiamų referentų ratą) ar per dviejų unikalių referentų ekvaciją (sulyginimą) pasiekiamas jų identifikacijos (atpažinimo kaip vieno ir to paties individo) efektas. Pagal tai, iš kur kyla predikatyvo vardažodžio apibrėžtumas (ar jo referento unikalumas implikuojamas iš atitinkamo konteksto (semantinio–interpretacinio rėmo), ar klausytojui iš anksto žinomas), toliau ekvatyvines jungties konstrukcijas galima skirti į deskriptyvines identifikacines ir tikrąsias identifikacines. Struktūriniu požiūriu būtent deskriptyvinės identifikacinės konstrukcijos yra specifikaicinių jungties konstrukcijų „predikatyvinis“ atitikmuo. O specifikaicinius sakinius aptarti kaip atskirą jungties konstrukcijų tipą verčia ne tik jų savita komunikacinė paskirtis (apibrėžto vaidmens vienintelio atlikėjo, dėl kurio egzistencijos neabejojama, patikslinimas, arba specifikaicija), bet ir visas ratas su šiais sakiniais susijusių teorinių ir deskriptyvinių problemų.

2.7.1. Dabar sunku pasakyti, ar kognityvine jungties konstrukcijų analize besiremianti jų tipų klasifikacija yra geresnė deskriptyvinė atrama aptariant įvairius galimus šių konstrukcijų aspektinius profilius negu tradicinis skirstymas. Tą pamatysime ketvirtame straipsnio skyriuje. Kalbų tipologijos faktai rodo, kad nei viena jungties konstrukcijų klasifikacija nėra tobula. Galbūt didžiausias formaliosios pakraipos atstovų išpažįstamos (tradicinės) klasifikacijos trūkumas – pasitelkus vos keliose geriau pažįstamos kalbose galiojančias struktūrines kalbamų konstrukcijų skirtis, šios pateikiamos kaip universaliai galiojantis klasifikacijos pamatas. Nors kognityvinei gramatikai (ypač originaliam Ronaldo Langackerio variantui) taip pat nesvetima universalumo pretenzija, gilesnis žvilgsnis į kognityvinį tapatumo predikacijos mechanizmą leidžia suprasti, kodėl vienu kalbų jungties konstrukcijose struktūriškai (kodavimo priemonėmis²⁷) pabrėžiamas atributyvinio ir inkliuzyvinio santykio bendrumas ir identifikacinio atskirumas, kitose atvirkščiai – atributyvinis santykis skiriamas nuo tapatumo santykio, kurį bendrai reprezentuoja vienodas inkliuzyvinio ir identifikacinio santykio kodavimas.

3. Intransityvinių predikatų morfosintaksinio kodavimo strategijų tipologija.

3.0. Prieš pradėdant gilintis į tai, kiek vienas ar kitas jungties konstrukcijos tipas yra (ne)palankus aspektinių reikšmių raiškai, pravartu atidžiau pažvelgti į šių tipų morfosintaksinio kodavimo ypatumus ir į tai, kas juos lemia. Klasifikuojant kalbamų konstrukcijų tipus, pirmiausia buvo atsižvelgta į tų konstrukcijų paskirtį ir su ja koreliuojančių predikatyvinių žodžių (predikatyvų) semantinę klasę bei (vardažodžių atveju) referentines savybes. Tačiau pagrįstai galima įtarti, kad būtent pasirenkama predikatų morfosintaksinio kodavimo strategija atskiruose jungties konstrukcijų tipuose nustato ribas ir aspekto raiškos galimybes juose. Šios kodavimo strategijos, kaip tuoj matysime, ne visai sutampa su jungties konstrukcijų tipų klasifikacija.

3.1. Jau buvo užsiminta, kad aprašant jungties konstrukcijas jas naudinga matyti platesniame panašių konstrukcijų, su kuriomis jos siejasi giminės panašumų principu, kontekste. Tiriant aspekto raišką jungties konstrukcijose, regis, pravartu žiūrėti dar plačiau ir šias konstrukcijas imti intransityvinės predikacijos kontekste. Šiam tikslui yra naudinga Leono Stasseno intransityvinės predikacijos tipologijai skirta išsami studija (1997), kurioje jis, remdamasis 410 kalbų duomenimis (tyrimui kalbų rinkinys buvo sudarytas kiek įmanoma vengiant genetinio ar arealinio nuokrypio), be kitų dalykų pagal griežtai nusistatytus kriterijus išskiria bei aptaria intransityvinės predikacijos tipus ir intransityvinių predikatų morfosintaksinio kodavimo strategijas. Toliau trumpai pateiksiu kai kuriuos, tolesnei diskusijai naudingus, šio autoriaus apibendrinimus.

3.1.1. Intransityviniais sakiniais (juos sudaro argumentas (subjekto vardažodis) ir intransityvinis (vienvietis) predikatas paprastai koduojamos keturių tipų situacijos: subjektinio referento patiriamas veiksmas ar būseną (*Vaikas miega*); tam tikro požymio priskyrimas subjektiniam referentui (*Vaikas*

²⁷ Pirmiausia turima galvoje jungties leksemų ar jų distribucijos skirtumai.

yra mieguistas); subjekcinio referento įtraukimas į platesnę panašių referentų klasę, arba klasinė inkluzija (*Vaikas yra dar darželinukas*); subjekcinio referento lokalizacija (*Vaikas yra savo kambaryje*). Atitinkamų sakinių pagrindiniai predikatai gali būti skirstomi į įvykio / vyksmo predikatus, požymio koncepto predikatus, klasinės priklausomybės predikatus, lokatyvinius predikatus. Prototipiškai šiais predikatais eina veiksmažodžiai, būdvardžiai, daiktavardžiai (t. y. vardažodžiai, nes predikatinei funkcijai yra svarbios jų referentinės charakteristikos), prieveiksmiai bei prielinksninės konstrukcijos (arba netiesioginiai vardažodžio linksniai).

3.1.2. Apibrėžiant intransityvinių predikatų morfosintaksinio kodavimo strategijas yra svarbūs šie struktūriniai parametrai: subjekcinio vardažodžio ir predikato derinimas (skaičiumi, gimine, asmeniu, vardažodinių ir būdvardinių predikatyvų atveju ir linksniu); pagalbinio veiksmažodžio reikalavimas, arba būtinumas; neverbalinio konektoriaus (jungties) vartojimas; veiksmažodžio LAM kategorijų raiška ir kt. Plataus užmojo tipologiniame tyrime, kokia ir yra minėta Leono Stasseno studija, ne visi šie parametrai pasirodė esantys vienodai svarbūs, nes vieni dubliuoja kitus arba vieni yra iš kitų išvedami²⁸. Iš minėtų parametrų autoriui atrenkant tik kriterinius parametrus, padėsiančius apibrėžti intransityvinių predikatų kodavimo strategijas, teko atsižvelgti ir į aplinkybes, jog ne visi parametrai yra relevantiški tirtoms rinkinio kalboms. Pavyzdžiui, daugelis pasaulio kalbų apskritai neturi tokio morfosintaksinio reiškinio kaip derinimas. Tokiais atvejais tyrėjui tenka nusistatyti papildomus kriterijus.

3.2. Verbalinė intransityvinių predikatų morfosintaksinio kodavimo strategija Leono Stasseno apibrėžiama pasirinkus DERINIMO UNIVERSALIJA, DERINIMO KRITERIJUMI ir (papildomais) PAGALBINIO (VEIKSMA)ŽODŽIO²⁹ (NE)VARTOJIMO bei NEGACIJOS BŪDO KRITERIJAIŠ (Stassen 1997, 34–55). Derinimo universalija lietuviškai skamba maždaug taip:

Jeigu kalba turi asmens derinimą pagrindiniuose intransityviniuose sakiniuose, mažų mažiausiai jis bus naudojamas sakiniuose su veiksmo predikatais (t. y. veiksmažodžiais).

Derinimo kriterijus lietuviškai skamba maždaug taip:

Jeigu kalba turi asmens derinimą, bet kuri predikatyvinė strategija toje kalboje, kuri asmens nežymi „veiksmažodiškai“, yra neverbalinė.

Svarbu įsidėmėti, kad šis kriterijus verbalinę predikatyvinę strategiją (t. y. intransityvinių predikatų morfosintaksinio kodavimo strategiją) apibrėžia negatyviai. Pavyzdžiui, šis kriterijus nepadedą atsakyti į klausimą, ar kai kuriose kalbose privalomas „veiksmažodiškas“ asmens žymėjimas predikatyviniuose būdvardžiuose jau leidžia juos priskirti verbalinei kodavimo strategijai.

²⁸ Pavyzdžiui, aspekto žymėjimas autoriaus nelaikomas tokiu pat nepriklausomu struktūriniu kriterijumi, kaip derinimas, nes jis iš esmės yra nuspėjamas iš predikato semantinės specifikos ir vienareikšmiškai nurodo į veiksmo predikatus, taigi ir į verbalinę kodavimo strategiją (Stassen 1997, 53). Nors galima sutikti, kad bet kuriuo atveju aspekto reikšmės įvairiais atžvilgiais pirmiausia modifikuoja veiksmažodžio žymimo veiksmo eigą (vyksmo būdą), taigi yra vidinės veiksmažodžio semantikos reikalas, bet minimalios veiksmažodinės raiškos konstrukcijose, kurios šiame straipsnyje aptariamos, tam tikrai aspektinei interpretacijai reikalingą signalą veiksmažodinis predikatas (jeigu apskritai toks yra) neretai gauna iš atitinkamo adverbialinio sakinio lygmens elemento (pvz., *Nuo vakar jau esu Vilniuje; Varlių dar nesu ragavęs*). Įdomu, kad lietuvių kalboje (dis)kontinuatyvinę aspekto reikšmę žymintis veiksmažodžio prefiksas *tebe-* (*nebe-*) tam tikromis sąlygomis gali jungtis prie būdvardinių ar net daiktavardinių jungties sakinio predikatyvų, plg. *Jis tebegyvas ir kaip anksčiau tebėra kupinas energijos; Tu jau – nebe vaikas*. Panašiu mobilumu šis rodiklis pasižymi ir lokatyviniame sakinyje, plg. *Jau nebesu namie ir Jau esu nebe namie*. Taigi nėra taip, kad aspekto rodikliai visada vienareikšmiškai nurodo į verbalinę predikatyvinę strategiją.

²⁹ Skliausteliai šiame žodyje rodo, kad pagalbiniai sintaksiškai sudėtinės predikacijos žodžiai gali būti ir neverbalinės prigimties.

3.2.1. Kaip buvo minėta, ne visos kalbos turi subjektinio vardažodžio ir predikato derinimą asmeniu, todėl, pavyzdžiui, kinų mandarinų ar japonų kalboms *derinimo* kriterijus, taikomas atribojant neverbalines predikatyvines strategijas nuo verbalinių, yra irelevantiškas, ir šiam tikslui čia tenka pasitelkti papildomą *pagalbinio* (veiksma)žodžio (ne)vartojimo kriterijų, kuris yra suformuluojamas remiantis PAGALBINIO (VEIKSMA)ŽODŽIO UNIVERSALIJA:

Jeigu kalboje yra galimas sintaksiškai nepriklausomas, be pagalbinio (veiksma)žodžio, predikato kodavimas, tai jis visada bus taikomas veiksmo predikatams (t. y. veiksmožodžiams).

Pats *pagalbinio* (veiksma)žodžio kriterijus lietuviškai skamba maždaug taip:

Jeigu kalboje, savo veiksmožodžiams taikančioje sintaksiškai nepriklausomą kodavimą, kuri kita predikatų kategorija sakinyje yra reikalinga pagalbinio (veiksma)žodžio paramos, ji bus vertinama kaip neverbalinės strategijos instanciacija.

Vėlgi atkreiptinas dėmesys, kad šis kriterijus, kaip ir ankstesnysis predikatyvinę verbalinę strategiją apibrėžia negatyviai, t. y. jis nesako, kad kai kuriose kalbose be pagalbinio veiksmožodžio tevertojami būdvardiniai ar vardažodiniai predikatyvai yra priskirtini verbalinei kodavimo strategijai.

3.2.2. Turėtų būti aišku, kad tų kalbų, kuriose neveiksmožodiniai predikatai asmeniu derinami su subjekciniu vardažodžiu panašiai kaip ir veiksmožodiniai, arba kurios apskritai neturi derinimo, o visų kategorijų predikatai vartojami be pagalbinio (veiksma)žodžio, predikatyvinėms strategijoms atriboti abu minėti kriterijai niekuo pagalbėti negali. Tokiems atvejams Leonas Stassenas apibrėžia dar vieną papildomą kriterijų, kuris remiasi pastebėjimu, jog veiksmožodinės predikacijos paneigimui kalbose neretai vartojama kita negacijos strategija negu neveiksmožodinių. Negacijos būdo kriterijus lietuviškai skamba maždaug taip:

Jeigu intransityvinio sakinio pagrindinio predikato negacijos būdas skiriasi nuo predikatyvinio veiksmožodžio negacijos būdo, tai tas predikatas instancijuoja neverbalinę kodavimo strategiją³⁰.

Taigi trumpai prototipiniai verbalinės predikatyvinės strategijos požymiai yra šie:

- (a) pagalbinių (veiksma)žodžių nevartojimas;
- (b) derinimas asmeniu, jeigu kalboje apskritai žymimas asmuo;
- (c) specifinė negacijos strategija.

3.2.3. Reikia manyti, kad pagalbinių veiksmožodžių nevartojimo kriterijus Leono Stasseno tyrime taikomas tik finitinėms veiksmožodžių formoms, nes juk žinome, kad, pavyzdžiui, anglų kalboje, kaip ir daugelyje kitų Europos kalbų, perfekto aspektinė reikšmė reiškia analitinėmis formomis, kurias sudaro *pagalbinis* veiksmožodis (*auxiliary*) ir būtojo laiko dalyvis (*past participle*), plg. *She*

³⁰ Lietuvių kalbai šis kriterijus yra nerelevantiškas, nes visiems jos intransityvinių predikatų tipams čia taikomas iš esmės tas pats negacijos būdas. Tiesa, egzistenciniuose sakiniuose neiginio vartoseną koreliuoja su vardažodžio genityvu (*Bet stalčiuje nėra tų sąsiuvinų; Kaime neliko jaunų žmonių*), ir tai dažnai padeda juos atskirti nuo atitinkamų lokatyvinių sakinių (*Bet tie sąsiuviniai nėra stalčiuje, o mėtosį po stalu; Nors ir smarkiai atšalo, vaikai neliko namie – išbėgo su rogėmis ant kalniuko*), bet ne visada to pakanka, plg. *Jono nėra namie*, – tokie sakiniai turi ir lokatyvinių, ir egzistencinių sakinių požymių, mat juose paneigiama lokalizuoto daikto egzistencija (Holvoet 2005, 143–145; plg. Aleksandravičiūtė 2013, 19–22 ir literatūrą).

has left for Vilnius. Be jokios abejonės, analitinės predikato formos instancijuoja verbalinę kodavimo strategiją. Jau buvo užsiminta, kad lietuvių kalboje sudėtiniai predikatai su dalyviniais komplementais gali būti interpretuojami ir „veiksmožodžiai“ ir „būdvardiškai“, plg.:

(12) a. *Esu įsitikinęs savo teisumu* (dėl to turiu tvirtą nuomonę).

b. *Ne kartą esu įsitikinęs savo teisumu*.

(13) a. *Šie grybai yra valgomi* (nėra nuodingi).

b. *Vėlyvą rudenį surinkti ir pasūdyti, šie grybai žiemos mėnesiais su pasigardžiovimu yra valgomi*.

Abiem atvejais šiuose pavyzdžiuose sudėtinio (intransityvinio) predikato morfosintaksinis kodavimas iš esmės nesiskiria, nors tik jų (b) sakiniai neabejotinai instancijuoja verbalinę predikatyvinę strategiją, o (a) sakiniai turi būti priskirti askriptyvinei jungties konstrukcijai su kita (nominaline) predikatyvinio kodavimo strategija. Veiksmožodinę tokių sudėtinių predikatų interpretaciją lemia ne morfosintaksinio kodavimo pobūdis, bet veiksmo trukmės ar kartotinumumo adverbialiniai modifikatoriai sakinyje. Atkreiptinas dėmesys, kad panašiais atvejais pagalbinio veiksmožodžio vartojimas ne tik kad nėra verbalinės kodavimo strategijos kontraindikacija, bet atvirkščiai – būtent jo galūnė asmeniu yra derinama su subjekto vardažodžiu. Šis faktas rodo, kad asmens derinimą turinčiose kalbose Pagalbinio (veiksma)žodžio kriterijus, atpažįstant predikatyvinę verbalinę strategiją, geriausiu atveju yra papildomas.

Apskritai, turtingą morfologiją turinčioje lietuvių kalboje pagrindinės semantinės klasės yra nesunkiai skiriamos, taigi ir verbalinė intransityvinės predikacijos kodavimo strategija tokiuose sakiniuose, kaip *Vaikas miega; Mama liūdi; Sesuo juokiasi; Tėvas dirba* ir pan. yra lengvai atpažįstama. Kadangi veiksmožodžiai inherentiškai turi platesnes aspekto raiškos galimybes, esant šiam poreikiui verbalinė strategija gali būti pasiskolinama koduojant ir kitų intransityvinių predikatų tipų konceptus. Tuos atvejus aptarsiu vėliau.

3.3. Leono Stasseno studijoje apibrėžiama intransityvinės predikacijos srityje paplitusi lokatyvinė morfosintaksinio kodavimo strategija³¹ tipologiniu atžvilgiu yra labai paprasta. Lokatyvinių sakinių pagrindiniais predikatais paprastai eina erdvės santykius žymintys prieveiksmai ar prielinksninės konstrukcijos. Lokatyvinės kodavimo strategijos išskirtinis požymis – LOKATYVAS SAKINYJE BŪTINAI TURI BŪTI VARTOJAMAS SU PAGALBINIU VEIKSMAŽODŽIU. Tokie veiksmožodžiai (literatūroje ne atsitiktinai vadinami lokatyviniais) paprastai žymi daikto erdvinę dispoziciją (*sėdi, stovi, guli, lieka, yra kur*) arba daikto atsiradimą, iškilimą kurioje nors vietoje (*atvyko, pasimatė, pasirodė*). Nesunku matyti, kad kai kurių iš šių veiksmožodžių reikšmė palyginti su kitais yra pakankamai neutrali. Būtent tokie lokatyvinės ar egzistencinės prigimties veiksmožodžiai, kaip *būti, likti*, pirmiausia ir yra sugramatinami konektyvinei tapatumo teigimo funkcijai jungties konstrukcijose: galėtume net tarti, kad tokiu keliu konstrukcijos su vardažodiniais ir būdvardiniais predikatyvais perima ir savo poreikiams pritaiko išsistatytą lokatyvinio kodavimo strategiją. Priešingos krypties skolinimasis, kaip pastebi Leonas Stassenas, kai lokacijos predikatai koduojami pasitelkus kitas predikatyvines strategijas, pasaulio kalbose yra gerokai retesnis. Lietuvių kalboje tokiu atveju galėtume laikyti prezentacijai pritaikytą identifikacinę konstrukciją, kaip *Ten – mano namai* ar *Čia yra Jonas, o ten – Antanas*. Būdingas tokios konstrukcijos požymis yra deiktinis adverbialinis elementas, tipologinėje perspektyvoje reprezentuojantis, Leono Stasseno žodžiais, „Mažojo žodžio parametras“ (*Small Word Parameter*; Stassen 1997, 238–241). Tiesą sakant, struktūriškai tokie sakiniai yra artimesni

³¹ Savo studijoje apibrėždamas lokatyvinę intransityvinių predikatų kodavimo strategiją Leonas Stassenas sąmoningai apsiriboja tik lokatyvinių konstrukcijų pavyzdžiais, nors ir pripažindamas lokatyvinių ir egzistencinių teiginių ontologinę bei semantinę sąsają. Lietuvių kalboje šios konstrukcijos, kaip jau buvo sakyta, yra glaudžiai susijusios dar ir struktūriškai, todėl čia tiksliau būtų kalbamą kodavimo strategiją vadinti egzistencine-lokatyvine. Be kita ko, taip lengviau būtų lokatyvinei strategijai priskirti ir dinaminės reikšmės predikatus *tapo, pasidarė, virto, atsirado, kilo, atvyko* ir pan., kurie neretai yra lengviau priskiriami egzistencinių teiginių nei erdvinių santykių raiškos domenui, – būtent šios semantikos predikatai kalbose dažnai sugramatinami jungties funkcijai inkliuzyvinės paskirties konstrukcijose.

egzistencinei, o ne lokatyvinei konstrukcijai. Bet funkciniu atžvilgiu, o šiam klasifikaciniam kriterijui straipsnyje teikiama pirmenybė, jie yra priskirtini identifikacinės paskirties ekvatyvinei jungties konstrukcijai, kurioje subjekciniam vardažodžiui metonimiškai atstovauja deiktinis elementas, plg. *Ten stovintis pastatas – mano namai*. Atitinkamai tokių sakinių predikatyvai reprezentuoja jau nebe lokatyvinę, o nominalinę morfosintaksinio kodavimo strategiją, ir pagalbinis jų veiksmažodis, jeigu toks apskritai pasakomas, laikytinas jungtimi, o ne lokatyviu veiksmažodžiu.

3.4. Apibrėždamas nominalinę predikatyvų morfosintaksinio kodavimo strategiją Leonas Stassenas nurodo šiuos prototipinius jos požymius:

- (a) jai būdinga vadinamoji nulinė (*zero*) jungtis arba jungties, sugramatintos iš diskurso žymiklių, vartoseną.
- (b) tais atvejais, kai nominalinės strategijos taikymas kalboje yra ribotas, pirmiausia ji taikoma esamajame laiko kontekste, o kai kuriose kalbose šis kontekstas yra susiaurėjęs iki esamojo laiko (vienaskaitos) trečiojo asmens.

Geras nominalinės kodavimo strategijos taikymo pavyzdys yra rusų kalbos jungties konstrukcijos: čia esamajame laike jungties veiksmažodis nevartojamas nei su vardažodiniais, nei su būdvardiniais predikatyvais, o identifikacinės paskirties ekvatyviniuose sakiniuose vartojama neverbalinės kilmės jungtis *éto* (*My – *(éto) ja i mat'*). Šioje kalboje nominalinė kodavimo strategija taikoma ir esamojo laiko lokatyvinėse konstrukcijose (*Peter teper' v Moskve*). Nominalinė predikatyvų kodavimo strategija yra susiformavusi tapatumo teiginių pagrindu (kurių Leonas Stassenas, skirtingai nei šio straipsnio autorius, apskritai nelaiko predikacijos atvejais). Nesunku matyti, jog ekvatyvinės konstrukcijos be verbalinės jungties ikoniškai yra prisitaikę identifikacijos, arba tapatumo santykio tarp dviejų esinių, raiškai. Tokiomis konstrukcijomis paprastai reiškiami bendrieji teiginiai ar apibrėžimai. Literatūroje (žr. Stassen 1997, 109–110) dažnai pabrėžiamas tokių teiginių „belaikiškumas“ arba galiojimas „už gramatinio laiko ribų“. Taip pat yra žinoma tiesa, kad tokiam belaikiškumui reikšti kalbose labiausiai yra prisitaikęs esamasis laikas. Tai nieko nuostabaus, kad pirmiausia jo kontekste ir įsitvirtina nominalinė predikatyvų kodavimo strategija. Įvairūs diskurso presupozicijų motyvuoti fokuso žymikliai identifikaciniuose teiginiuose taip pat dažniau vartojami nei kitose jungties konstrukcijose savo ruožtu prisidedami prie šių konstrukcijų ikoniškumo.

3.4.1. Suprantama, ir tai patvirtina kalbų tipologijos duomenys, nominalinė predikatyvinio kodavimo strategija pirmiausia perimama inkliuzyvinėse jungties konstrukcijose: kaip prisimename, jose subjekcinio referento įtraukimas į platesnę panašių referentų klasę paprastai³² vyksta taip pat per jo tapatumo su laisvai pasirenkamu tos klasės atstovu teigimą. Neabejotini nominalinės predikatyvinės kodavimo strategijos pavyzdžiai lietuvių kalboje yra šie:

(14) *Vaižgantas – tai Juozas Tumas.*

(15) *Lietuvių pasirodymas šių metų pasaulio krepšinio čempionate – tai visos Lietuvos sėkmė!*

(16) *Virgilijus Alekna – tai Lietuvos sporto pažiba!*

³² Kartais, ypač remiantis kai kurių artikelinių kalbų pavyzdžiais, galima teigti, jog subjekcinio referento priskyrimas kuriai nors klasei vyksta betarpiškai, plg. pranc. *Alain est professeur; Pierre est médecin* (Langacker 1991, 69). Neartikelinėje lietuvių kalboje toks „betarpiškos“ klasinės inkliuzijos aiškinimas yra įtikinamiausias tais atvejais, kai ta predikatyvo klasė sudaroma *ad hoc* pagal vieną būdingą jos „narių“ požymį, plg. *Jonas yra nevykėlis*. Pastaroji inkliuzijos santykio raiškos strategija metaforiškai galėtų būti apibūdinama kaip „etiketės kljavimas“ subjekciniam referentui: inkliuzyvinę jungties konstrukciją ši strategija priartina prie askriptyvinės konstrukcijos.

Semantiniu požiūriu sakiniai (15) ir (16) laikytini inkliuzyvine jungties konstrukcija, kurioje subjektinis referentas (lietuvių pasirodymas; Virgilijus Alekna) priskiriami tam tikroms *ad hoc* įsteigiamoms (Lietuvos sėkmės, sporto pažibų) kategorijoms. Tačiau formaliai žiūrint matyti, kad tokiam „klasinės inkliuzijos“ efektui pasiekti čia pritaikoma identifikacinių teiginių strategija, pagal kurią pasitelkus ekvatyvinę struktūrą subjektinis referentas (paprastai imamas tam tikru atžvilgiu) tapatinamas su tam tikru unikaliu (socialiniu) vaidmeniu ar unikalia charakteristika. Formaliu identifikacinės konstrukcijos požymiu laikytina verbalinę jungtį atstojančio reminės informacijos žymiklio *tai* (demonstratyvo *neutrum* forma) vartoseną. Tačiau, bent kai kuriais atvejais, po šios pronominalinės formos gali eiti ir verbalinė jungtis, plg. *Lietuvių pasirodymas šių metų pasaulio krepšinio čempionate – tai yra visos Lietuvos sėkmė!* Tokioje „atkurtoje“ konstrukcijoje demonstratyvo forma yra praradusi „sintaksinio konektoriaus“ funkciją: sintaksiškai ši leksema yra rezumpcinis įvardis, anaforiškai atliepiantis subjekto vardažodį ir su juo sudarantis apozicinę sintagmą. Panašią apoziciją matome ir subjektinio vardažodžio iškėlimo iš sakinio struktūros atveju, plg. *Virgilijus Alekna, jis realiausias pretendentas į olimpinį medalį.*

3.4.2. Kaip žinome, lietuvių kalboje identifikacinės paskirties ekvatyvinės konstrukcijos gali būti pasakomos ir su jungties veiksmažodžiu (*Vaižgantas yra Juozas Tumas; Esu tas Jonas, kuris jums vakar skambino*). „Pagalbinis“ veiksmažodis konstrukcijoje tarsi rodo, jog čia esama lokatyvinės predikatyvo kodavimo strategijos išsiskverbimo į tapatumo teiginių sritį. Istoriskai vertinant, gal ir būtų galima taip manyti, mat veiksmažodis *būti* kilmės požiūriu yra neabejotinai lokatyvinis-egzistencinis³³, be to, ir dabar šis veiksmažodis plačiai vartojamas lokatyviniuose sakiniuose. Tačiau jis, kaip tapatumo funkcijos jungtis, veikiausiai susiformavo inkliuzyviniuose sakiniuose ir būtent iš čia, o ne tiesiogiai iš lokatyvinių sakinių, jis buvo perimtas ir tapatumo teiginių poreikiams. Todėl ekvatyvinėse konstrukcijose vartojamas šis veiksmažodis lokatyvinę kodavimo strategiją reprezentuoja tik netiesiogiai.

3.5. Leono Stasseno studijoje aptariamo kalbų rinkinio tipologiniai duomenys rodo, kad būdvardiniai predikatyvai vieninteliai neturi savos morfosintaksinio kodavimo strategijos ir ją skolinasi iš kitų predikatyvų kategorijų. Bendrai, toks būdvardinių predikatyvų specifinio kodavimo trūkumas aiškintinas jų denotatų – daiktų ar reiškinių požymių – tarpine padėtimi vadinamoje laiko pastovumo skalėje (*Time Stability Scale*; Givón 1984): VEIKSMAS – POŽYMIS – KLASĖ. Dalyje pasaulio kalbų (Leono Stasseno klasifikacijoje vadinamosios A kalbos) predikatyvinis požymis yra nuosekliai koduojamas pasitelkus verbalinę strategiją. Lietuvių kalboje tik retkarčiais ši kodavimo strategija pasitelkiama kaip alternatyva askriptyvinėms jungties konstrukcijoms, plg.:

³³ Visose indoeuropiečių šeimos kalbose veiksmažodis „būti“ turi supletyvinę paradigmą, kurioje vienos kilmės šaknis kitame gramatiniame laike papildo kitos kilmės šaknys: beveik visos jos yra lokatyvinės-egzistencinės reikšmės. Plg. ide. **sta-* ‚stovėti‘ vartojama ispanų (*estar*), prancūzų (I SG.IMP.F.PST. *étais*) ir kitų romanų kalbų jungties konstrukcijose; ide šaknį **wes-* ‚kur nors likti, gyventi‘ pirmiausia randame germanų kalbų konstrukcijose (angl. I / 3 SG.PST *was* ; vok. I / 3 SG.PST *war* ir t. t.); ide. šaknį **bheu-* / **bhū-* ‚išaugti, tapti‘ randame ir lietuvių kalbos veiksmažodžio preterito ir kitose formose (*buvo, būti, būdavo, bus* ir t. t.). Įsidėmėtina, kad daugelio šios šeimos kalbų jungties konstrukcijų esamajame laike vartojami ide. šaknies **es-* vediniai: tiek istoriniai, tiek ir tipologiniai faktai leidžia manyti, kad šių veiksmažodinių jungčių kilmė yra pronominalinė, kitaip tariant, šios šaknies esamojo laiko veiksmažodžiai yra verbalizuotos kadaise buvusių įvardinių konektorių formos (žr. Stassen 1997, 97–99 ir literatūrą). Bet šios formos tik istoriskai reprezentuoja grynąją nominalinę predikatyvinio kodavimo strategiją. Dabar visos šios įvairiakilmės lytys indoeuropiečių kalbose semantiškai priskirtinos tam pačiam veiksmažodžiui „būti“, kuris lokatyvinėse konstrukcijose turi ‚lokatyvinę‘ reikšmę, o jungties konstrukcijose – ‚tapatumo‘. Žinoma, konstrukcijas su verbaline jungtimi priešindami konstrukcijoms be jungties arba su neverbaline jungtimi galime kalbėti apie lokatyvinės kodavimo strategijos išsiskverbimą į jungties konstrukcijų sritį. Bet ir konstrukcijos su verbaline jungtimi, priklausomai nuo to, ar predikatyvas jose turi tiesioginį ar netiesioginį linksnį, savo ruožtu gali būti skirstomos į nominalinės arba lokatyvinės kodavimo strategijos atvejus. Taigi sinchroniškai kai kurių atvejų konkrečioje kalboje priskyrimas vienai ar kitai kodavimo strategijai iš dalies yra sąlyginis.

- (17) a. *Sodo pakraštyje raudonuoja serbentai.*
 b. *Serbentai jau (yra) raudoni.*
- (18) a. *Prieš atostogas mokiniai nekantrauja (ištrūkti iš pamokų).*
 b. *Prieš atostogas mokiniai yra nekantrūs.*

Kai kuriais tokiais atvejais verbalinės kodavimo strategijos pasirinkimą akivaizdžiai diktuoja adekvatesnės aspekto raiškos poreikis, plg. *Saulės įkaitoje rausta serbentai* ir gremėzdišką atitinkamos reikšmės jungties konstrukciją *Saulės įkaitoje serbentai pamažu jau tampa raudoni*. Dėl panašios priešasties verbalinė kodavimo strategija kaip alternatyva gali būti pasitelkiama ir klasinės inkliuzijos raiškos atveju, ypač kai vardažodiniu predikatyvu žymima klasė siejasi su visuomenėje atpažįstama profesine veikla, plg. *Brolis yra mokytojas ~ Dabar brolis mokytojauja*. Toks verbalinės kodavimo strategijos išsiskverbimas į nominalinės / lokatyvinės strategijos sritį neprieštarauja tipologinių duomenų pagrindu Leono Stasseno suformuluotai PIRMAJAI VERBALIZACIJOS SKALEI (*The First Verbalization Scale*; Stassen 1997, 127) VEIKSMAŽODŽIAI > BŪDVARDŽIAI > VARDAŽODŽIAI, kuri sako, kad kalboje verbalinė kodavimo strategija negali pasiekti vardažodinių predikatyvų pirmiau nei būdvardinių.

3.5.1. Didelėje dalyje nei geografiškai, nei genetiškai nesusijusių pasaulio kalbų (Leono Stasseno klasifikacijoje jos vadinamos B kalbomis) verbaliu strategija paprastai koduojami tik intranzityviniai veiksmai, o subjektiniam referentui būdvardinių predikatyvų priskiriami įvairūs požymiai koduojami pasitelkus nominalinę arba lokatyvinę strategijas. Labiausiai B kalbose esąs paplitę devintasis (V–N–N–N) ir dvyliktasis (V–L–L–L) kodavimo modeliai – didžiosios raidės čia atstovauja atitinkamai prasidedantiems kodavimo strategijų pavadinimams, jų išsirikavimas atitinka įprastinį intranzityvinės predikacijos designatų (semantinių kategorijų) eiliškumą: VEIKSMAS – POŽYMIS – KLASĖ – LOKACIJA. Pastebėtina, kad šie modeliai B kalbose paprastai nėra vienintelis intranzityvinių predikatų kodavimo pasirinkimas: priklausomai nuo gramatinio konteksto ar semantinių sąlygų atitinkamai keičiasi ir tos pačios semantinės kategorijos kodavimo strategija. Antai lietuvių kalba esanti pavyzdinė B kalbų atstovė: jos esamojo laiko intranzityvinių konstrukcijų kodavime atpažįstamas devintasis kodavimo modelis, o būtajame laike – dvyliktasis³⁴.

3.5.2. Toliau kalbant apie būdvardinių predikatyvų morfosintaksinio kodavimo strategijas lietuvių kalbos jungties konstrukcijose atkreiptinas dėmesys į tai, kad abiejuose minėtuose stratifikacijos modeliuose būdvardiniai predikatyvai koduojami taip pat kaip ir vardažodiniai arba lokatyviniai. Šį faktą galima būtų paaiškinti kognityvinėmis priešastimis. Pagrįstai galėtume manyti, kad tapatumo teiginiams pritaikyta nominalinė kodavimo strategija per inkliuzyves konstrukcijas pirmiausia

³⁴ Būtent taip lietuvių kalbą apibūdina Leonas Stassenas intranzityvinių predikatų kodavimo stratifikacijos tipologijai skirtoje lentelėje knygos pabaigoje patikslindamas, kad esamajame laike neverbalinių predikatyvų kodavimui taikoma nominalinė kodavimo strategija skyla į du potipius: su jungtimi (*with copula*) V–C–C–C ir be jungties (*with zero copula*) V–0–0–0. Reikia pastebėti, kad šioje stratifikacijoje schemiškai pateikiama nuo gramatinio laiko priklausanti neverbalinių predikatyvų kodavimo alternatyva (nominalinė *versus* lokatyvinė strategija) gana supaprastina vaizdą. Žinoma, ši schema remiasi prototipiniais (aspekto atžvilgiu nežymėtais) intranzityvinės predikacijos atvejais, kai neverbaliniai predikatyvai konstrukcijoje eina su įvairiomis veiksmažodžio *būti* lytimis. Jeigu į verbalinių jungčių tarpą įtraukiame veiksmažodžius *likti, tapti, virsti, pasidaryti*, kurių lokatyvinė ar egzistencinė reikšmė kituose kontekstuose dar aiškiai juntama, esamojo laiko kodavimo stratifikacijos schema nebus tokia vienalytė – čia turėsime pripažinti lokatyvinės kodavimo strategijos išsiskverbimą į nominalinės sritį. Žiūrint į minėtas stratifikacijos schemas kyla dar vienas klausimas: kodėl sinchroniškai to paties veiksmažodžio *būti* esamojo laiko lytys atstovauja nominalinei kodavimo strategijai, o būtojo laiko lytys – lokatyvinei. Toks skyrimas gal ir pateisinamas istoriškai, bet dabar tiek esamojo, tiek ir būtojo laiko šio veiksmažodžio lytys gali eiti ir jungtimis, ir „lokatyviniais“ veiksmažodžiais (dėl semantinės specifikos būtasis laikas tik turi platesnes aspekto raiškos galimybes). Kalbamu atžvilgiu įdomu palyginti suomių kalbą: čia visų tipų neverbaliniai predikatyvai koduojami pasitelkiant tos pačios šaknies lokatyvės kilmės veiksmažodį *olla* ‚būti (kur)‘, todėl intranzityvinių predikatų kodavimo stratifikacijos schema čia neabejotinai esti V–L–L–L (Stassen 1997, 145–146).

įsiskverbia į askriptyvinių konstrukcijų sritį, nes jų predikacijos pamatą iš esmės sudaro tas pats tapatumo santykio tarp dviejų esinių (kurių vienas tik abstrakčiai suvokiamas) teigimas. Į lokatyvinės predikacijos sritį nominalinė strategija įsiskverbia pirmiausia tuomet, kai lokatyvas prezentacinės paskirties konstrukcijoje metonimiškai atstovauja identifikuojamam objektui, plg. *Ten (yra) mano namai* ir *Tas pastatas (yra) mano namai*, – jeigu toksai sakiny pasakomas su veiksmazodžiu *yra*, galima jį laikyti jungties įsiskverbimo (*copula intrusion*; Stassen 1997, 233–234) į lokatyvinės strategijos designacijos sritį (plg. *Ten stovi mano namas*) atveju. Nominalinės strategijos plėtrą į kitas intranzityvinės predikacijos sritis Leonas Stassenas (1997, 111) aiškina kaip TAPATUMO SPAUDIMO PRINCIPĄ (*The Principle of Identity Pressure*). Kitais atvejais klasinės inkluzijos ir lokacijos kodavimo bendrumus sieti galėtume tik istoriškai, mat neabejotinai jungties veiksmazodis *būti* tapatumo funkcijai inkluzyvinėse konstrukcijose buvo perimtas (sugramatintas) iš lokatyvinių konstrukcijų. Paprasčiau kalbant, dabar sakiniuose *Jonas yra studentas* ir *Jonas yra namie* turime du skirtingus predikatus. Lokatyvinės strategijos išplitimas į prototipiškai nominalinės strategijos kodavimo sritį Leono Stasseno (1997, 112) aiškinamas kaip PREDIKATŲ KODAVIMO EKONOMIJOS PRINCIPO (*The Economy Principle of Predicate Encoding*) veikimas. Iš to, kas pasakyta, darytina viena svarbi išvada, kad tiek nominalinė, tiek ir lokatyvinė kodavimo strategija į būdvardinius predikatyvus gali būti išplėsta tik per klasinės inkluzijos predikatus³⁵.

3.6. Nors intranzityvinių predikatų morfosintaksinio kodavimo strategijų stratifikacijos schemas, pateikiamos Leono Stasseno studijoje, yra paliudytos empiriškai ir lietuvių, kaip ir kiekviena kita kalba, šioje tipologijoje gali atrasti savo vietą, tačiau taikomos konkrečiai kalbai visų intranzityvinės predikacijos aprašo problemų joje šios schemas neišsprendžia. Pavyzdžiui, nors minėtosios devinta ir dvylikta schemas, bendrai imant, teisingai atspindi alternatyvių strategijų taikymą lietuvių kalbos neverbalinių predikatyvų kodavimui, bet veikiau užmaskuoja nei panaikina kai kurias konkrečias deskriptyvines problemas. 34 išnašoje jau užsiminiau, jog nėra aišku, koku pagrindu šiuose alternatyviose schemose sinchroniškai iš esmės to paties veiksmazodžio *būti* esamojo laiko lytys laikomos nominalinę kodavimo strategiją reprezentuojančiomis jungtimis, o jo būtojo laiko lytys – lokatyvinę kodavimo strategiją reprezentuojančiais pagalbiniais veiksmazodžiais. Dėl nulinės jungties sąvokos taikymo lietuvių kalboje taip pat gali iškilti deskriptyvinių sunkumų. Mat, išskyrus aiškius prezentacinės identifikacijos atvejus ar bendruosius teiginius, veiksmazodinės jungties buvimas ar nebuvimas lietuvių kalbos esamojo laiko konstrukcijose nėra reikšmingas, dažniausiai jis tėra sąlygojamas stiliaus ar prozodijos sumetimų. Tokiais atvejais tiksliau yra kalbėti apie jungties išleidimą, o ne apie nulinę jungtį, kuri, kaip esminis nominalinės kodavimo strategijos požymis, visų pirma yra sietina su minėtųjų tapatumo teiginių „belaikiškumu“. Tiesa, jungties konstrukcijas vartojant sintaksinės subordinacijos kontekstuose, dažnai tokiais atvejais pasitaikantį jungties veiksmazodžio išleidimą galima sieti su subordinuotos predikacijos gramatinio laiko neapibrėžtumu, plg.

(19) *Kelionė ilga, todėl prisiruošėme maisto.*

Šio sakinio jungties konstrukcijos gramatinį laiką galėtume eksplikuoti ir kaip *Kelionė yra ilga...*, ir kaip *Kelionė bus ilga...*. Tačiau gramatinio laiko neapibrėžtumas subordinuotos predikacijos atvejais ir jį lydintis veiksmazodžio išleidimas būdingas ne tik jungties konstrukcijoms ir todėl negalėtų būti siejamas su iš tapatumo teiginių paveldėtu nominalinės kodavimo strategijos „belaikiškumu“, plg.

(20) *Šiandien tėvas namie, tai galės sutaisyti vartelius.*

³⁵ Šiai išvadai tarsi prieštarautų Leono Stasseno tipologijoje pateikiamas vienuoliktasis intranzityvinių predikatų kodavimo stratifikacijos modelis (V–L–N–L), kuris rodo, kad vis dėlto įmanoma, jog būdvardiniai predikatyvai perimtų lokatyvinę kodavimo strategiją apeidami klasinės inkluzijos predikatyvus. Tiesa, šis modelis B kalbose yra labai retas.

Šio sakinio lokatyvinėje konstrukcijoje galėtume įrašyti visų trijų laikų veiksmažodį, plg. *Šiandien tėvas yra / bus (liks) / liko namie....* Būtąjį laiką pasirinktume tuo atveju, kai tėvas pasiliko namie anksčiau už kalbėjimo momentą, o būsimasis laikas rodytų, kad tėvo sprendimas pasilikti namie kalbėtojui žinomas iš anksto.

3.6.1. Šiaip ar taip, lietuvių kalba čia aptariamų kodavimo strategijų atžvilgiu nepriklauso vienintelio pasirinkimo kalboms. Neabejotiną lokatyvinės strategijos išplitimą į vardažodinių ir būdvardinių predikatyvų sritį turime tais atvejais, kai su jais kartu eina lokatyvinės ar egzistencinės reikšmės veiksmažodžiai *likti, tapti, pasidaryti / darytis, virsti*³⁶: funkciškai šiuos veiksmažodžius tenka laikyti jungtimis, nors jų sugramatinimo („kopuliarizacijos“; Stassen 1997, 94) laipsnis yra mažesnis negu tose pačiose konstrukcijose vartojamo veiksmažodžio *būti*. Šių veiksmažodžių vartoseną jungties konstrukcijose paprastai lydi specifinis predikatyvinių vardažodžių linksnio žymėjimas instrumentaliu, kuris, kaip ir kiti netiesioginiai predikatyvo linksniai, sutartinais laikomas lokatyvinės kodavimo strategijos požymiu (Stassen 1997, 222–224). Su ingresyvinio aspekto reikšmės veiksmažodžiais *tapti, pasidaryti / darytis, virsti* paprastai pasirenkamas predikatyvinio vardažodžio instrumentalis³⁷, tad šia koreliaciją galėtume laikyti aspekto raiškos priemone lietuvių kalbos jungties konstrukcijose. Tačiau predikatyvinio vardažodžio instrumentalis lietuvių kalboje gali būti pasakomas ir su kontinuatyvinės reikšmės jungtimi *likti* arba aspekto atžvilgiu neutralios reikšmės veiksmažodžiu *būti*. Nominatyvo ar instrumentalio linksnio pasirinkimas tokiu atveju didžia dalimi priklauso nuo vardažodžio designacijos: nominatyvas reiškia esminę, nekintamą subjekcinio referento būseną, o instrumentalis atvirkščiai – nepastovią, laikiną, atsitiktinę būseną³⁸, plg.:

- (21) a. *Tėvas lieka tėvas, kad ir ką jis sakytų.*
 b. *Po tėvų mirties dėdė našlaičiams liko tėvu ir globėju.*
 (22) a. *Tėvas buvo doras žmogus.*
 b. *Tuo metu tėvas buvo skyriaus vedėju ministerijoje.*

Šie pavyzdžiai rodo, kad predikatyvinio vardažodžio instrumentalis (ir lokatyvinė kodavimo strategija) inkliuzyvinėse jungties konstrukcijose gali būti pasirenkami nepriklausomai nuo veiksmažodžio semantikos. Bendrai imant, linksnio pasirinkimas visais minėtais atvejais koreliuoja su aspekto raiškai svarbiu predikuojamos subjekcinio referento būsenos laikiškumo (arba kitaip žiūrint – permanencijos) parametru, tik nedinaminės reikšmės jungčių atveju atitinkamos šio parametro vertės implikuojamos iš paties predikatyvo semantikos.

3.6.2. Atrodo, kad atsižvelgdami į jungties veiksmažodžio *būti* „aspektiškumą“ galėtume išspręsti ir anksčiau minėtą deskriptyvinę problemą – kurias jo formas laikyti lokatyvinės, o kurias nominalinės strategijos rodikliais? Kaip žinome, šis veiksmažodis inherentiškai negali žymėti veiksmo raidos (inkrementinio įvykio), todėl jo aspektinių reikšmių galimybės yra labai ribotos. Būtojo ar būsimąjo laiko formos tam tikruose kontekstuose gali žymėti ingresyvinį (*Jis ten bus vikaru*) ar ciklinį (*Vakar buvome kine*) įvykį. Taip pat šios formos gali žymėti tam tikrą laiką

³⁶ Dinaminės reikšmės veiksmažodžius, perduodančius, bendrai imant, esinio „ingresijos į naują egzistenciją“ idėją, nors jie, atsižvelgiant į daugelio jų kilmę, sutartinais ir laikomi lokatyvinės kodavimo strategijos reprezentantais (plg. Stassen 1997, 99), tiksliau būtų priskirti egzistencijos predikatams.

³⁷ Vis dėlto, norint pabrėžti predikatyvo vardažodžiu žymimos naujos subjekcinio referento būsenos pastovumą (ar negrįžtamumą) vietoje instrumentalio gali būti pasirenkamas nominatyvo linksnis, plg. *Ji darosi nepakenčiama plepė; Pagaliau jis tapo žymus muzikantas* (Šukys 1984, 127).

³⁸ Atsimintina tik, kad su veiksmažodžiu *būti* esamojo laiko inkliuzyvinėse jungties konstrukcijose predikatyvo vardažodis gali būti tik nominatyvo linksnio, plg. *Mantas Kalnietis komandoje lieka / tebe-bus / *tebėra įžaidėju*. Tai, beje, yra argumentas veiksmažodžio *būti* esamojo laiko formas čia priskirti nominalinei kodavimo strategijai.

trunkančią būseną, t. y. turėti delimitatyvinę aspekto reikšmę. Neatsitiktinai būtent šių laikų kalbamo veiksmažodžio formos gali jungtis su perfektyviniais priešdėliais, plg. *Pabūsiu jūsų gidu; Studentu jau prisibuvau*. Esamojo laiko formos, neturėdamos deiktinės perspektyvos (žymi kalbėjimo momentu besitęsiančią būseną ar galiojančią tiesą), tokių aspekto reikšmių reikšti negali ir su minėtais priešdėliais jungtis negali. Taigi jos yra sintaksinės jungtys *par excellence*, ir pagrįstai gali būti laikomos nominalinės kodavimo strategijos rodikliais, nesvarbu ar jos pasakomos inkliuzyvinėje ar ekvatyvinėje konstrukcijoje, plg. *Maironis yra žymus lietuvių tautinio atgimimo poetas* ir *Maironis yra Jonas Mačiulis*. Tokiais rodikliais galėtų būti laikomos ir tos būtojo laiko šio veiksmažodžio formos, kurios nesuponuoja būsenos trukmės (aspekto atžvilgiu yra neutralios) ir teturi deiktinę reikšmę, pavyzdžiui, naratyviniame kontekste, plg. *Tėvas yra / buvo doras žmogus*.

3.7. Iš trumpos predikatyvinio kodavimo strategijų apžvalgos matyti, kad mažiausiai galimybių aspekto raiškai teikia nominalinio kodavimo strategija, ypač jos variantas identifikacinės paskirties sakiniuose su neverbaline jungtimi: jais paprastai perteikiami esamuoju laiku galiojantys bendrieji teiginiai, esantys už gramatinio laiko ribų. Aspekto raiškos atžvilgiu didžiausias aspekto raiškos galimybes turi inkliuzyviniai ir askriptyviniai sakiniai, kurių predikatyvams yra taikoma lokatyvinė kodavimo strategija, ypač kai jungties veiksmažodžiais eina dinaminiai egzistencinės reikšmės veiksmažodžiai: kaip matysime toliau, šie veiksmažodžiai, priklausomai nuo gramatinio laiko ir (ar) sintaksinio konteksto, gali turėti ne tik ingresyvinio, habitualio ar progresyvinio, bet ir kitus, rečiau pastebimus, aspekto profilius.

4. Aspekto raiška atskiruose jungties konstrukcijų tipuose

4.1. Pradėkime aptarimą nuo askriptyvinių jungties konstrukcijų. Be sakinių su būdvardiniais predikatyvais į jų tarpą prasminga įtraukti ir konstrukcijas, kuriose subjektiniam referentui požymis yra priskiriamas predikatyvo pozicijoje pasakomo vardažodiniu junginio genityvo. Nors struktūriškai šios konstrukcijos primena posesyvinės priklausymo konstrukcijas, jų predikatyvinis genityvas nurodo ne tiek subjektinio referento priklausymą kam nors, kiek jo (dažniau pastovią nei laikiną) savybę:

(23) *Esame vieno kraujo.*

(24) *Vaikas yra smulkaus kūno sudėjimo.*

Bet plg.

(25) *Tėvas šiandien yra prasto ūpo.*

Tokių konstrukcijų (ir jų veiksmažodžių) aspekto profilis – neribotai besitęsianti arba tik atskaitos momentu galiojanti imperfektyvinė statinė situacija.

4.1.1. Analizuojant konkrečius aspekto raiškos atvejus lietuvių kalbos askriptyviniuose jungties sakiniuose, kurių predikatų kodavimui paprastai pasirenkama nominalinė ar lokatyvinė strategijos, matysime, jog kartais pravartu juos aspekto raiškos atžvilgiu palyginti su intranzityviniais analogais, kuriuose taikoma verbalinė kodavimo strategija. Taip pat atsimintina, kad, nors perifrastinės lietuvių kalbos perfekto konstrukcijos formaliai reprezentuoja nominalinę kodavimo strategiją, tik galutinę šio perfekto profiliuojamo įvykio stadiją fiksuojančios „būdvardinės“ interpretacijos gali būti priskiriamos (askriptyvinių) jungties konstrukcijų sričiai. Kadangi perfektas yra aspekto semantinės dominijos kategorija, sutartinai perifrastines formas galime laikyti dalyvinį komplementą atitinkančio veiksmažodžio aspekto konstrukcijomis (plg. *Bombos visiškai sugriovė miestą* ir *Per naktinį antskrydį miestas buvo visiškai sugriautas*) ir jas skirti nuo „būdvardinio“ perfekto, arba tiksliau nuo askriptyvinių jungties konstrukcijų „perfektinės“ interpretacijos (plg. *Po ilgus kelionės buvome visiškai išsekę* (\approx *bejėgiai*)).

4.2. Kaip ir kitų tipų jungties konstrukcijų, askriptyvinių konstrukcijų aspektas priklauso nuo jungties veiksmažodžio (jeigu toksai konstrukcijoje yra) aspektinio kontūro (kuris, kaip matėme 1.8. sk., iš esmės yra toks pat kaip atitinkamo egzistencinio veiksmažodžio), nuo jo gramatinio laiko, nuo konstrukcijos adverbialinio elemento, nuo profiliuojamo įvykio semantinio-interpretacinio rėmo, nuo predikatyvo semantikos ir, pagaliau, nuo kalbėtojo pasirinktos perspektyvos. Pavyzdžiui, su kalbėjimo momentu sutampantis esamasis laikas, palyginti su būtuju ar būsimuoju laiku, neteikia daug erdvės konstrukcijos aspektinio profilio įvairavimui, plg.:

(26) a. *Vyras jai yra neištikimas.*

b. *Vyras jai buvo neištikimas tris kartus.*

(27) a. *Tas boksininkas yra dar silpnas, nepatyręs.*

b. *Metus pasitreniravęs, šis boksininkas bus / taps neįveikiamas.*

Abiejų pavyzdžių (a) sakiniai žymi kalbėjimo metu galiojančias subjektinių referentų savybes, arba bendriau imant, imperfektyvines statines situacijas. Perfektyvinei dinaminei tokių situacijų interpretacijai reikalingas retrospektyvinis ar prospektyvinis kalbėtojo žvilgsnis, kurį tegali suteikti atitinkamai būtasis ar būsimasis jungties veiksmažodžio laikas. Pavyzdžio (26) sakinyje (b) kartotinio perfektyvinio įvykio interpretaciją paskatina jungties veiksmažodžio būtojo laiko sąveika su adverbialiniu elementu *tris kartus* (esamojo laiko (a) variante šis elementas neišivaizduojamas). Tam tikrame kontekste šis sakinyje gali turėti ir eksperientinio perfekto interpretaciją, kai kalbėtoji svarbu pabrėžti bendrą trijų baigtinių praeities įvykių patirtį (plg. *Per visą gyvenimą vyras jai buvo / yra buvęs neištikimas tris kartus*). Pavyzdžio (27) sakinyje (b) ingresyvinės situacijos interpretacija yra paskatinama teiginio, kad vėlesnė situacija prasidės tik pasibaigus ankstesniajai: pastaroji suvokiama kaip anos situacijos pradžios sąlyga.

4.2.1. Vaizduojant habitualinę situaciją, pasirenkamos esamojo laiko jungties veiksmažodžio formos *būna* (*būnu, būni...*) arba paveldėta atematinė trečiojo asmens forma *esti*, plg.

(28) *Tulpės būna / esti geltonos, raudonos, violetinės ir netgi juodos.*

Panašiai habitualinį aspektą gali perteikti ir jungčių *tapti, likti, pasidaryti / darytis* esamasis laikas, plg.:

(29) *Išsivanojus beržine vanta, oda tampa švelni kaip kūdikio.*

(30) *Po tokios rytinės mankštos vaikai lieka aktyvūs visą dieną.*

(31) *Pasivaikščiojus po gryną orą, veidai pasidaro / darosi raudoni.*

Šie pavyzdžiai rodo, kad natūralus sintaksinis kontekstas tokių jungčių habitualinei vartosenai yra priešastinio ryšio siejama dviejų įvykių seka. Kai kuriais atvejais habitualinę interpretaciją gali paskatinti atitinkamas adverbialinis elementas, plg.

(32) *Per varžybas jis vis lieka / būna paskutinis.*

Sintaksiniuose kontekstuose, kai du įvykiai rutuliojasi lygia greta, dinaminės reikšmės jungties veiksmažodžiai žymi progresyvinį aspektą, plg.

(33) *Žiūriu, kad jis darosi / tampa vis piktesnis ir piktesnis.*

4.2.2. Tiek su veiksmažodžiu *likti*, tiek ir su veiksmažodžiu *tebe-būti* pasakomos jungties konstrukcijos perteikia kontinuatyvinę reikšmę – šią fazinę reikšmę sutartinai priskiriame aspekto

reikšmių periferijai (žr. 1.8.; 1.9. sk.). Tačiau šių dviejų jungčių distribucija skiriasi: esamojo laiko forma *lieka*, skirtingai nei *teb-éra*, ne visuose kontekstuose gali nurodyti į konkrečią situaciją, plg.:

(34) *Nors ir ilgai laikytas qžuolo statinėse, šis vynas teb-éra / ??lieka / liko rūgštus.*

Šiame pavyzdyje esamojo laiko forma *lieka* askriptyvinėje konstrukcijoje, panašiai kaip ir būtojo laiko forma *lik-dav-o*, tenurodo į habitualinę situaciją³⁹.

4.2.3. Lietuvių kalba turi vadinamąsias būtojo dažninio laiko veiksmažodžių formas su priesaga -*dav-*, kurios kartotinius praeities įvykius interpretuoja kaip (pliuskvamperfektinę) habitualinę situaciją. Dėl šios semantinės specifikos jungties veiksmažodžio formos su -*dav-* gali eiti tik su tais būdvardiniais predikatais, kurie žymi neinherentinius subjektinio referento požymius, suderinamus su kartotine situacija arba įvykiu, plg.:

(35) **Mano vaikas būdavo smulkus / smulkaus sudėjimo.*

Bet

(36) *Po darbo tėvas būdavo piktas / prasto ūpo.*

4.2.4. Ne su visais būdvardiniais predikatyvais gali būti vartojami dinaminės reikšmės jungties veiksmažodžiai, žymintys ingresyvinį aspektą, plg.:

(37) a. *Aš šiandien pėsčias.*

b. **Aš šiandien tapau / pasidariau pėsčias.*

(38) a. *Mėsa dar pusžalė (neiškėpė).*

b. **Mėsa tapo pusžalė.*

(39) a. *Jonas yra jaunesnis už Petrą.*

b. **Jonas tapo jaunesnis už Petrą.*

Šis dinaminės reikšmės jungties veiksmažodžio ribojimas yra nulemtas pačios predikatyvinių būdvardžių semantikos – pateiktuose pavyzdžiuose jie žymi su konkrečiu laiku susietas būsenas (*pėsčias* vs. *važiuotas*) ar vienkrypčių vyksmų tam tikras stadijas. Ryte į darbą atvykstame pėsti arba važiuoti ir paprastai tokie išliekame visą darbo dieną. Natūraliomis aplinkybėmis žmogus gali *tapti* senesnis, bet ne jaunesnis. Netinkamai kepama mėsa gali *likti* pusžalė, bet ne *tapti* pusžalė. Su tokiais predikatyvais, kaip *pernykštis*, *vakarykštis*, *andainykštis*, retrospektyviai (iš kalbėjimo momento perspektyvos) apibūdinančius subjektinio referento padėtį laiko tėkmėje, negalimi nei ingresyvinį, nei kontinuatyvinį aspektą žymintys veiksmažodžiai, plg.:

(40) a. *Žolė yra pernykštė.*

b. **Žolė tapo pernykštė.*

c. **Žolė liko pernykštė.*

4.2.5. Jau buvo užsiminta 1.8. sk., jog priežastiniu ryšiu siejamų dviejų įvykių sekos sintaksiniame kontekste askriptyvinių konstrukcijų su jungties formomis *liko* ir *tapo* aspektiniai profiliai suartėja: taip yra todėl, kad tokiais atvejais, viena vertus, veiksmažodis *liko* žymi besitęsiančią situaciją, kuri

³⁹ Šis ribojimas nėra absoliutus: tam tikrame kontekste askriptyvinė konstrukcija su jungtimi *likti*, panašiai kaip ir atitinkama inkliuzyvinė konstrukcija, gali žymėti aktualią situaciją, plg.:

(i) *Nors ir atsistatydino, jis lieka seniūnu iki naujų rinkimų.*

(ii) *Nors šį sykį ir pralaimėjo, šis imtynininkas lieka pasaulyje stipriausias.*

prasidėjo iškart po tam tikro įvykio, kita vertus, dėl atsiradusios situacijos specifikos (negrįžtamumo) ir šiame kontekste pasirinkta jungtis *tapo* įgyja neriboto tęstinumo implikaciją, plg.

(41) *Po avarijos jis liko / tapo neįgalus.*

4.2.6. Istoriskai indoeuropiečių kalbos gramatinio laiko – aspekto orientacijos požiūriu yra mišrios. Dabar lietuvių kalba, turinti pagrindinę gramatinio laiko skirtį esamasis *vs.* būtasis laikas savo predikatyvinių būdvardžių morfosintaksinio kodavimo požiūriu yra „daiktavardiška“ (*nouny*), bet kai kuriais atvejais intranzityvinės konstrukcijos subjektinis referentas kokybės požiūriu gali būti apibūdinamas ne predikatyviniu būdvardžiu, bet atitinkamu veiksmažodžiu, plg.:

(42) a. *Dangus yra giedras.*

b. *Dangus išsigiedrijo.*

c. *Dangus yra išsigiedrijęs.*

(43) a. *Oras yra žvarbus / vėsus.*

b. *Oras (pamažu) žvarbsta / vėsta.*

c. *Oras tampa žvarbus / vėsus.*

Verbalinė kokybinio požymio priskyrimo subjektiniam referentui kodavimo strategija rodo, jog ide. prokalbėje veiksmažodžių sistema buvo aspektinės orientacijos, t. y. veiksmažodžių formos pirmiausia rodė ne laiko esamasis *vs.* būtasis skirtį, bet aspekto duratyvinis-imperfektyvinis *vs.* punktyvinis-perfektyvinis *vs.* statyvinis-rezultatyvinis, arba perfektnis, skirtį (Stassen 1997, 363). Perfektyvinio *vs.* perfektnio aspekto skirtį rodo pavyzdžio (42) sakiniai (b) ir (c). Pavyzdžio (43) sakiniai (b) ir (c) rodo laipsniškai besirutuliojančios (inkrementinės) situacijos progresyvinį aspektą: viename tam pasitelkiama verbalinė, kitame – lokatyvinė kodavimo strategijos.

4.2.7. Askriptyviniai sakiniai su jungties veiksmažodžiu *virsti* dabartinėje lietuvių kalboje sunkiai įsivaizduojami (apie senesnėje kalboje ar tarmėse fiksuotus atskirus atvejus žr. toliau). Su perficiencyvinės ar delimitatyvinės reikšmės jungtimis paprastai dera subjektinio referento būseną, laikyseną ar elgesį žymintys predikatyviniai būdvardžiai, plg.:

(44) *Vaikas išbuvo / išliko ramus visą dieną.*

(45) *Vaikas pabuvo ramus tik valandėlę.*

Įdomu, kad perficiencyvinėje konstrukcijoje vartojamame priešdėliniame vedinyje *iš-liko* kontinuatyvinė aspekto reikšmė dera su perfektyvine. Tokie sakiniai, kaip (44), žymi situaciją, kai subjektinis referentas IŠLAIKO tam tikrą savo būseną, (laikyseną) nepakitusią be pertrūkio tam tikrą laiko tarpą: juose palaikomosios kauzacijos rezultato aspektinė reikšmė dera su modaline pažeistų lūkesčių reikšme (žr. 1.9. sk.).

4.2.8. Panašiai kaip ir lokatyviniai sakiniai (žr. 1.6. sk.), askriptyviniai sakiniai su konstrukcija *jau + LAIKO TARPAS_{NOM}* gali turėti kontinuatyvinio perfekto interpretaciją, plg.

(46) *Jau dvi savaitės kai žolė žalia, o tu dar vaikštai su striuke.*

4.2.9. Staigus subjektinio referento savybės pokytis (atsitikimo įvykis) gali būti „ikoniškai“ perteikiamas ir askriptyvine konstrukcija be jungties veiksmažodžio, plg.

(47) *Užtenka užsiminti apie tą įvykį, ir jis jau raudonas* (t. y. akimirksniu parausta).

Tačiau palyginama reikšmė perteikiama konstrukcija ir su jungtimi *tampa*, plg. *Užtenka užsiminti apie tą įvykį, ir jis jau tampa raudonas*. Todėl nesinori teigti, kad be jungties vartojamoje askriptyvinėje konstrukcijoje yra pasirinkta nominalinio kodavimo strategija. Rezultatinę perfekto reikšmę čia, žinoma, paskatina specializuotas perfekto rodiklis *jau* (apie tai žr. 46 išnašą). Iš esmės dėl to įvykusio (paraudimo) veiksmo rezultatą fiksuoja ir jungties konstrukcija su aspekto atžvilgiu „neutraliu“ veiksmažodžiu *būti*, plg. *Užtenka užsiminti apie tą įvykį, ir jis jau yra raudonas*.

4.10. Kai askriptyvinėje konstrukcijoje apibūdinamas subjekcinis vardažodis metonimiškai žymi ištisą įvykį, struktūriškai ji paprastai kopijuoja identifikacinės konstrukcijos modelį su įvardinės kilmės jungtimi: predikatyvas joje gauna numanomojo derinimo *neutrum* formą, plg.

(48) *Gimtadienis (švęsti gimtadienį) – tai šaunu!*

Tokia konstrukcija, žinoma, perteikiami bendrieji teiginiai, esantys už gramatinio laiko ribų, ji nurodo į predikatyvinės nominalinės kodavimo strategijos ištakas.

4.3. Inkluzyvinių jungties konstrukcijų aspekto raiškos specifika sietina su jų vardažodinių predikatyvų semantika. Dažnai šie predikatyvai žymi kalbinėje bendruomenėje gerai žinomų profesijų ar socialinių grupių atstovus. Subjektas pasiekęs tam tikrą amžių, baigęs tam skirtus mokslus, paprastai TAMPA tam tikros socialinės grupės ar profesijos atstovu, juo lieka arba kaip toks funkcionuoja. Kaip ir askriptyvinių konstrukcijų atveju (žr. 4.2. sk.), ingresyvinio aspekto raiškai čia svarbi deiktinė perspektyva kalbėjimo momento atžvilgiu, plg.:

(49) *Jonas Petraitis tapo (mūsų) teniso klubo prezidentu.*

(50) *Baigęs seminariją, brolis bus kunigas / kunigu.*

Kaip matyti iš pavyzdžio (49), aspekto raiška nepriklauso nuo to, ar sintaksiniu jungties komplementu einančio predikatyvinio vardažodžio referentas yra specifinis, ar nespecifinis individas. Tas pats pasakytina ir apie atitinkamą specifikacinę jungties konstrukciją, kurioje sintaksinio komplemento poziciją užima subjekto vardažodis, plg. *Teniso klubo prezidentu tapo Jonas Petraitis*. Pavyzdys (50) rodo, jog būsimąjo laiko jungties veiksmažodis *būti* (panašiai kaip ir askriptyvių konstrukcijų atveju) natūraliai įgyja ingresyvinio įvykio interpretaciją dviejų priežastiniu ryšiu siejamų įvykių sintaksiniame kontekste. Su ingresyvinio aspekto reikšme tokiuose sakiniuose natūraliai koreliuoja predikatyvo vardažodžio instrumentalis. Nominatyvą čia kalbėtojas gali pasirinkti tik tuomet, kai vietoje tam tikro profesinio ar socialinio vaidmens nori pabrėžti su tuo vaidmeniu susijusią esminę subjekcinio referento būseną, plg.

(51) *Davęs įžadus, brolis bus kunigas ir jau nebegalės vesti.*

4.3.1. Alternatyviai žymint jungties sakinio predikatyvą galima išgauti skirtingus semantinius efektus, plg.:

(52) a. *Naujametiniame vakarėlyje būsiu piratu.*

b. *Naujametiniame vakarėlyje būsiu piratas.*

Šio pavyzdžio sakinyje (a) instrumentalis žymi laikiną subjekcinio referento būseną, tam tikrą vakarėlio metu prisiimamą vaidmenį, o po vakarėlio vėl grįžtama į įprastinę būseną; sakinyje (b) nominatyvas gali sukelti implikaciją, kad subjekcinis referentas iš tiesų vakarėlyje gali siautėti kaip koks piratas. Pirmuoju atveju užsidedama, tam tikrą laiką nešiojama ir nusiimama kaukė žymi ciklinį įvykį: tokia interpretacija indukuojama iš aiškiai suvokiamų vakarėlio laiko rėmų ir paties

vakarėlio prototipinio scenarijaus. Panašiai iš išorės paskatinama ciklinio įvykio interpretacija ir lokatyviniame sakinyje *Šįvakar buvome kine*.

4.3.2. Toliau kiek išsamiau reikėtų aptarti veiksmažodžio *virsti* vartojimą kalbamose konstrukcijose: mat jo, kaip jungties statusas, ne visų yra pripažįstamas. Buvo užsiminta, jog šis veiksmažodis jungties funkcija askriptyvinėse konstrukcijose beveik nevartojamas. *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽe) vienas kitas tokios vartosenos atvejais fiksuotas iš senesnių amžiaus raštų ar iš tarmių, plg.:

(53) *Ametistai šildomi pečiuje: iš ružavu virsta i geltonus* LKŽe (A1883,75).

(54) *Kad jaunos tebėra, [bitės] pilkos yra, bet kad senyn eit, tai jos mažne į juodas išviřsta* LKŽe (S. Dauk).

(55) *Nebe vaikiška, viřsta i motrišką* LKŽe (Rdn).

(56) *Ignalinė apviřto didelė* LKŽe (Ign).

(57) *Sviets pavirst rūsts, gailas* LKŽe (Mž334).

Sakinyje (55) būdvardinės formos vartojamos daiktavardiškai, taigi čia faktiškai turime dvi inkliuzyvines jungties konstrukcijas.

4.3.2.1. Inkliuzyvinėse konstrukcijose šio veiksmažodžio vartoseną taip pat turi savo specifika: jo vardažodiniai komplementai paprastai tegali turėti netiesioginį morfosintaksinį kodavimą. Bendrinėje kalboje dažniausiai tai esti instrumentalis, plg.

(58) *Pabučiuota varlė virto gražuoliu princu / *princas*.

Tarmėse, paprastai vakarų ir pietvakarių, su šia jungtimi vartojama ir konstrukcija *į* + NP_{ACC}:

(59) *Rugiai i dirses viřsta* LKŽe (Pgg).

(60) *Vaikiukas pradėio i vvrą viřsti* LKŽe (Grd).

(61) *Teisvė i pasakas viřto* LKŽe (KzR).

(62) *Žemaičiai virsta į liuterius* LKŽe (M. Valanč).

Netiesioginio morfosintaksinio kodavimo reikalavimas aiškintinas veiksmažodžio *virsti* semantikos specifika: žymėdamas ingresyvinį įvykį jis kartu žymi individo (subjektinio referento) transformaciją iš vieno pavidalo į kitą (plg. *Pabučiuota varlė iš bjauraus padaro virto gražuoliu princu*), todėl šios veiksmažodinės jungties (skirtingai nei jungties *tapti*) aspektiniame profilyje tas ankstesnis individo pavidalas, arba būseną, visada figūruoja. Tipologiškai žiūrint, konstrukcija *virsti* + NP_{INSTR}, o juo labiau konstrukcija *į* + NP_{ACC} reprezentuoja lokatyvinę morfosintaksinio kodavimo strategiją⁴⁰, o tai reiškia, kad jungties funkcijai šis veiksmažodis nėra iki galo sugramatintas⁴¹, jo

⁴⁰ Lokatyvinė morfosintaksinio kodavimo strategija, žinoma, joku būdu čia nerodo, jog ir pati konstrukcija yra lokatyvinė, ji tik nurodo į inkliuzyvinių konstrukcijų su kalbamu veiksmažodžiu kilmės šaltinį. Tas šaltinis yra ypač akivaizdus tais atvejais, kai inkliuzyvinė konstrukcija su *virsti* pasakoma su dviem „lokatyviniais“ situacijos participantais, atitinkamai žyminčiais virsmo pradinį ir galinį taškus, plg. *Ir tuomet iš bjauraus padaro varlė virto į gražuolį princą*. Tačiau sintaksinės struktūros požiūriu tokių sakinių virsmo rezultatą žymintis participantas jau nebėra savarankiškas lokatyvinis argumentas, o tik jungties *virsti* komplementas, koreferentiškas subjekto vardažodžiui. Toks argumentų skaičiaus sumažėjimas yra dėl veiksmažodžio *virsti* sugramatinimo jungties funkcijai įvykusios konstrukcijos reanalizės rezultatas. Po šios reanalizės konstrukcija jau nebežymi subjektinio referento lokacijos paskirties taške, o teigia jo tapatumą tą tašką atitinkančiam designatui. Konstrukcija *į* + NP_{ACC}, originaliai žymėjusi lokacijos paskirtį (ar kryptį), bet po reanalizės praradusi savo lokatyvinę funkciją, pagal analogiją su kitomis inkliuzyvinėmis konstrukcijomis su jungties veiksmažodžiais *tapti* ir *pasidaryti*, bent dalyje lietuvių kalbos tarmių galėjo būti pakeista instrumentaliu.

⁴¹ *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽe) užfiksuotas sporadiški jungties *virsti* vartosenos su predikatyvinio vardažodžio nominatvū atvejais:

(i) *Nuo to laiko Petras virto darbštus ir teisingas žmogus* LKŽe (J. Balč).

priskyrimas prie jungčių yra pateisinamas tik dėl jo gebėjimo reikšti ingresyvinį aspektą inkliuzyvinės predikacijos atveju.

4.3.2.2. Mažesni veiksmažodžio *virsti*, palyginti su veiksmažodžiu *tapti*, sugramatinimo laipsni jungties funkcijai rodo ne tik predikatyvinio vardažodžio nominatyvinio žymėjimo ribojimas inkliuzyviniuose sakiniuose ir ribota jo vartoseną su būdvardiniais predikatyvais (t. y. askriptyviniuose sakiniuose), bet ir šio veiksmažodžio semantinę specifiką pabrėžianti jo priešdėlinių formų vartoseną. Bendrai imant, abu minėti veiksmažodžiai, vartojami jungties konstrukcijose – *virsti* ir *tapti* – žymi staigų subjektinio referento būsenos pokytį, arba kitaip, profiliuoja ingresijos į naują būseną fazę. Tačiau jungties konstrukcijos su veiksmažodžiu *virsti* dažnai dar turi papildomą ankstesnio subjektinio referento pavidalo transformacijos (persikeitimo) į vėlesnį pavidalą reikšmę: šią reikšmę su įvairiomis konotacijomis ypač išryškina priešdėlinės jungtimi einančio veiksmažodžio *virsti* formos. Plg.:

- (63) *Toi merėa ir apvirto akmeniu* LKŽe (DrskŽ).
 (64) *Sukilo, apvirto li varške l pienas* LKŽe (DūnŽ).
 (65) *Nuliūdimas įsū apvirs ing džiaugsma* LKŽe (DP212).
 (66) *Raganius buvo pavirtes vilku, paskui vėl atvirto žmogum* (ps.) LKŽe (Š).
 (67) *Ištrauksiu iš to prakeikto miestelio, val atvirs i žmoėu* LKŽe (Žem).
 (68) *Suvalgė vo puse obuolio – išvirto donas ožiu, panelė ožka* LKŽe (LTR (Šil)).
 (69) *Mums, vaikams, ka kas būtų pasakęs, ka į tokius vagis išviřsma!* LKŽe (Krš).
 (70) *Daugelis pėvirto gudais* LKŽe (Kli).
 (71) *Ans dabar vėvirto i žmoėu: nebemušas, nebevera – visai kitoks paliko* LKŽe (Dr).
 (72) *Mūsų tokie laukai: kad nemaišytum sėklos, tai dirsėm pervirstų* LKŽe (J. Jabl (Ds)).

4.3.2.3. Inkliuzyviniuose sakiniuose jungtimis einančių veiksmažodžio *virsti* priešdėlinių formų gausą (palyginti, pavyzdžiui, su veiksmažodžiu *tapti*) galima aiškinti keliomis priežastimis. Pirma, nors veiksmažodžio *virsti* būtojo laiko forma kalbamose konstrukcijose dažnai pati viena žymi punktyvinį veiksmą, t. y. staigų subjektinio referento būsenos (pavidalo) pokytį, ir veiksmo perfektyvumo tokiu atveju atskirai žymėti nereikia, tačiau pavyzdžiai iš devyniolikto amžiaus raštų rodo, kad bent kai kuriais atvejais nepriešdėlinė būtojo laiko forma tada dar galėjo būti interpretuojama imperfektyviai, plg.:

- (73) *Ir virto dienos mėnesiai, mėnesiai metais* LKŽe (prš).
 (74) *Palengvėle liuosi lietuviai virto į baudžiauninkus* LKŽe (Vrp 1892,55).

Tiesa, neatmestina, jog imperfektinio vyksmo interpretaciją panašiuose pavyzdžiuose lemia atitinkami semantiniai rėmai, suponuojantys laipsnišką kryptingą (inkrementinį) pokytį. Tačiau išorinė informacija apie inkrementinį vyksmo pobūdį gali lemti, kad panaši konstrukcija žymi veikiau baigiamąją (kompletyvinę) nei vidurinę to vyksmo fazę, tuomet dėl jo perfektyvumo abejonių nekyla, plg.

- (75) *Medžiu virto daigelis, kupsnys kalnu tapo* LKŽe (A. Baran).

-
- (ii) *Arklys vėl žmogus atvirto* LKŽe (J. Jabl (Ln)).
 (iii) *Avinėlis pavirto žmogus* LKŽe (Gmk).
 (iv) *Lesė lesė mūsų višta kviečius i pavirto gaidys* LKŽe (Klm).

Nominatyvinis kodavimas šiuose pavyzdžiuose tarsi liudytų veiksmažodžio *virsti* didesnio sugramatinimo jungties funkcijai etapą. Tačiau pavyzdyje (i) iš Juozo Balčikonio raštų galima įtarti hiperkorekciją, o sakinį (iv) galima įtarti esant egzistencinį: *Lesė lesė mūsų višta kviečius i [iš jos] pavirto gaidys*; plg. panašią konstrukciją toje pačioje LKŽe vietoje *Iš gegužės pa-virsta vanagas* Žl.

Kadangi veiksmažodžio *virsti* priešdėlinės būtojo laiko formos (be kitų dalykų) vienareikšmiškai žymi perfektyvinį aspektą, jos galėjo būti pasitelkiamos vengiant aspektinio dviprasmiškumo, mat, bent tam tikruose kontekstuose, nepriešdėlinės formos to užtikrinti negalėjo. Tai, žinoma, liudija menkesnį šio veiksmažodžio palyginti su veiksmažodžiu *tapti* būtojo laiko formų sugramatinimą ingresyvinio aspekto raiškai inkliuzyvinėse konstrukcijose. Ta linkme mintį kreipia ir *Lietuvių kalbos žodynas*: čia pateikiamuose senųjų raštų pavyzdžiuose priešdėlinės veiksmažodžio *virsti* formos jungties funkcija vartojamos dažniau nei nepriešdėlinės.

4.3.2.4. Priešdėlinės veiksmažodžio *virsti* formos, vartojamos inkliuzyvinėse konstrukcijose, ne tik rodo jais profiliuojamo vyksmo (pokyčio) užbaigtumą, arba perfektyvumą, bet ir įvairiais požiūriais modifikuoja tą vyksmą, o konkrečiau kalbant, perteikia įvairius subjektinio referento transformacijos iš vieno pavidalo į kitą niuansus. Pavyzdžiui, galima įtarti, jog jungtis *ap-virsti* (sakiniai (63)–(65)) dažniau pasirenkama tuomet, kai norima pabrėžti, kad subjektinio referento ankstesnis ir vėlesnis pavidalai sudaro nuspėjamas priešpriešas pagal skirtis žmogus *vs.* daiktas, žmogus *vs.* gyvūnas, gyvūnas *vs.* daiktas, liūdesys *vs.* džiaugsmas ir pan. *Lietuvių kalbos žodyno* pavyzdžiai rodo, kad tokios priešpriešos yra įprastos pasakų kontekstuose, kur kitas pavidalas įgaunamas burtų galia ar veikiant antgamtinėms jėgoms. Kitais atvejais ši priešdėlinė forma tiesiog žymi subjektinio referento ankstesnio ir vėlesnio pavidalų diametralų priešingumą plg. *Karas ejo, viskas apviřto aukštyn kójom* LKŽe (Avl). Tas pat pasakytina ir apie priešdėlinės *at-virsti* jungties vartoseną inkliuzyvinėse konstrukcijose (sakiniai (66), (67)), tik ji dar žymi subjektinio referento sugrįžimą į ankstesnį, pradinį, pavidalą. Atkreiptinas dėmesys, kad veiksmažodis *at-virsti* reikšme ‚sugrįžti‘ gali būti vartojamas ir savarankiškai, pavyzdžiui, egzistencinėje konstrukcijoje:

(76) *Geri laikai atviřto* LKŽe (Krn)

(77) *Kai jiems protas atviřto, jie žiūria, ka nuogi laksto* LKŽe (Rg).

Inkliuzyvinės konstrukcijos su jungtimi *iš-virsti* (sakiniai (68), (69)) dažnai papildomai turi neigiamą konotaciją, jog po transformacijos naujai įgytas subjektinio referento pavidalas siejamas su tam tikru išsigimimu (pavyzdžiui, tautinio, kalbinio ar dorovinio tapatumo praradimu). Neigiamai vertinamo ‚tapatumo praradimo‘ reikšmę veiksmažodis *iš-virsti* gali žymėti ir savarankiškai, plg.:

(78) *Už mozūro nuejo (ištekėjo), išviřto iau, ir viskas lenkiškai* LKŽe (Pns).

(79) *Jau teip nebekalbam, išviřta per ilgą laiką žmonės* LKŽe (Šmn).

Inkliuzyvinės konstrukcijos su jungtimi *per-virsti* (sakiniai (70)–(72)) dažniau pasirenkamos, kai norima pabrėžti radikalų subjektinio referento pavidalo pokytį, kuris neretai, kaip ir anksčiau aptartu atveju, vertinamas neigiamai. Kaip ir anksčiau aptartais atvejais veiksmažodis *per-virsti* reikšme ‚persimainyti‘ gali būti vartojamas ir savarankiškai, ne kaip jungtis, plg.:

(80) *Ir vaina buvo, visokis sviřtelis pėviro* LKŽe (Švnc).

(81) *Daba parviřto laikai* LKŽe (Rz).

Priešdėlinių veiksmažodžio *virsti* formų vartojimas savarankiškai panašia reikšme kaip ir atitinkamose inkliuzyvinėse konstrukcijose liudija menkesnį jų sugramatinimo jungties funkcijai laipsnį.

4.3.2.5. Sprendžiant grynai intuityviai ir iš *Lietuvių kalbos žodyne* pateiktų pavyzdžių gausos, dažniausiai inkliuzyvinėse konstrukcijose jungtimi einanti kalbamojo veiksmažodžio priešdėlinė forma yra *pa-virsti*. Ši forma vartojama visuose anksčiau minėtuose kontekstuose, suponuojančiuose subjektinio referento vieno pavidalo transformaciją į kitą – ir kai tie pavidalai

sudaro atpažįstamas priešpriešas, ir kai vienas iš tų pavidalų (paprastai naujasis) yra neigiamai konotuotas. Plg.:

- (82) *Kol tie vaikai i žmonis pavirsta, kiek vargo turì padėti* LKŽe (Krš).
 (83) *Mano višta paviřto i ęaidi, pradėio ęiedoti kaip gaidys* LKŽe (Sg).
 (84) *Ir pavirto krauiais visas ans vanduo upęj* LKŽe (Ch 2 Moz 7, 20).
 (85) *Liepk, idant tie akmenes duona pavirstu* LKŽe (MP 107).
 (86) *Stoio martelė prie vieřkelėlio, o ir paviřto žalia liepele* LKŽe (DrskD 185)
 (87) *Dabar žmogus žvėrim paviřtęs, tiesa prapuolė* LKŽe (Grv).

Kontekstų, kuriuose vartojama jungties veiksmažodis *pa-virsti*, įvairovė rodo, kad ši priešdėlinė forma geriausiai prisitaikiusi subjektinio referento pavidalo transformacijos vyksmo perfektyvumui žymėti, kitaip sakant, priešdėlis *pa-* čia iš esmės tėra perfektyvumo rodiklis. Lietuvių kalbos žodyno duomenimis veiksmažodis *pa-virsti* inkliuzyvinėse konstrukcijose jau plačiai vartotas senuosiuose raštuose. Taip pat šiose konstrukcijose jis dažnai fiksuojamas ir vėlesniuose raštuose bei tarmėse. Tai rodo viena: nors ir nepriešdėlinės būtojo ir būsimojo laiko šio veiksmažodžio formos (*virto, virs*), panašiai kaip ir veiksmažodžio *tapti* analogiškos formos, gali žymėti punktyvinį vyksmą (virsmą arba tapsmą), arba kitaip, staigų subjektinio referento perėjimą iš vienos būsenos ar pavidalo į kitą, ne visuose kontekstuose tokia interpretacija yra garantuota. Punktyvinės interpretacijos atveju dėl vyksmo perfektyvumo, žinoma, abejonių nekyla. Bet, priešingai nei veiksmažodis *tapti*⁴², veiksmažodis *virsti* dar gali žymėti vyksmo (virsmo) duratyvumą ne tik esamajame laike – tuo jis kiek primena jungties veiksmažodį *darytis*, kurio nepriešdėlinės formos težymi duratyvinį imperfektyvinį vyksmą. Norint pastaruoju veiksmažodžiu perteikti tapsmo perfektyvumą, būtina pavartoti priešdėlinę formą, plg.: *Oras darosi / darėsi / darysis vėsus* ir *Oras pasidaro / pasidarė / pasidarys vėsus*.

4.3.3. Būsenos ar pavidalo pokytį reiškiančių jungties veiksmažodžių esamojo laiko formos (*tampa, darosi, virsta* (pastarosios ir su priešdėliais)), jeigu atsiribosime nuo kartotinių habitualinių kontekstų, dažniausiai žymi aktualiai besirutuliojantį, arba progresyvinį, vyksmą. Kadangi kitų laikų šių veiksmažodžių formos paprastai žymi punktyvinį virsmą (staigų pokytį), tai esamajame laike jie dėsningai žymi „ikivirsminę“, arba inceptyvinę, progresuojančio vyksmo fazę (Croft 2012, 40; Michaelis 2004, 40), kuriai, kaip ir kiekvienam progresyviui, būdingas imperfektyvumas, plg.:

- (88) *Tas paauglys darosi / tampa atžarus.*
 (89) *Mūsų sūnus jau virsta vyru.*

Sinonimiškai šių sakinių profiliuojamos situacijos gali būti perteikiamos vietoje paprastų esamojo laiko jungties formų pasirenkant sudėtines fazines konstrukcijas *ima / pradeda* + V_{INFINIT}, plg. *Mūsų sūnus jau ima / pradeda virsti vyru*⁴³. Pastebėtina, kad šios fazinės konstrukcijos, perteikiant praeityje

⁴² Dabartinėje kalboje jungties veiksmažodžio ne-esamojo laiko formos (*tapo, taps*) visada žymi punktyvinį vyksmą (tapsmą), todėl tokio vyksmo perfektyvumo žymėjimas priešdėliu būtų perteklinis. Išties formos *pa-tapo, pa-taps* (ir *pa-tampa* habitualiniuose kontekstuose) jungties konstrukcijose dabar skamba archajiškai, bet jos dar fiksuojamos senesniuose raštuose ir tarmėse:

- (i) *Tėvas užmokėjo už istojimą puse rublio, ir aš patapau studentu* LKŽe (M.Katk).
 (ii) *Kai dvarai susitvėrė, visi kumečiais patāpo* LKŽe (Skr).
 (iii) *Ir laukai, ir kas ant jų yra, pilni kirmių pataps* LKŽe (BB2Moz8.21).
 (iv) *Iš ubago ponu kai patampa, tai vis nežino kaip nešteis* LKŽe (Trgn).

⁴³ Pastebėtina, jog sudėtinėje fazinėje konstrukcijoje veiksmažodžio bendratis turi imperfektyvinio aspekto profilį, todėl paprastai tokios bendratis vietos negali užimti vienareikšmiškai perfektyvinės veiksmažodžio formos, plg. *Aš pradėjau bėgti / *pa-bėgti*. Tačiau kai kurie atsitikimo predikatų (*achievement*) tipo veiksmažodžiai, būtent tie, kurie esamajame

vykusio pokyčio pradinę („ikivirsminę“) stadiją, jungties veiksmožodžio *virsti*, o juo labiau *tapti*, atveju yra bene vienintelis pasirinkimas, plg.:

(90) *Nebeišsilaikė tas krauias. virsta skysčiais, ir gatava* LKŽe (Kpr).

(91) *Kraujas į [o]jandenį pradėjo virsti* (susirgus) LKŽe (Krž).

Kadangi jungties veiksmožodžio *darytis* būtasis laikas (*darėsi*), skirtingai nei jo perfektyvinis atitikmuo *pa-si-daryti*, gali žymėti inceptyvinę vyksmo fazę, čia galimi abu kodavimo variantai, plg.

(92) *Paauglys darėsi / pradėjo darytis atžarus*.

Tas pats, kas pasakyta apie šių jungties veiksmožodžių vartoseną inceptyvinei virsmo fazei žymėti būtajame laike, galioja ir būsimajam laikui.

4.3.3.1. Tam tikruose platesniuose sintaksiniuose kontekstuose vartojamų jungties konstrukcijų būsenos pokyčio veiksmožodžiai net ir esamajame laike gali žymėti kompletyvinę vyksmo fazę, plg.

(93) *Kol vaikas tampa / (pa)virsta / pasidaro / ??darosi žmogumi, tėvai daug privargsta*.

Imperfektyvinės formos *darosi* keistumas šiame pavyzdyje aiškiai rodo, kad visų likusių čia vartojamų jungties veiksmožodžių esamojo laiko formų aspekto profilis yra perfektyvinis. Šiame platesniame kontekste vartojamos jungties konstrukcijos teikia erdvės implikacijai, kad profiliuojamas vyksmas (vaiko brendimas, žmogaus formavimasis) nebūtinai yra inkrementinio pobūdžio. Priešingai, atitinkamose konstrukcijose su pilnaverčiais veiksmožodžiais, žyminčiais natūralią gamtinę raidą (*Kol vaikas užauga, subręsta...*), paprastai implikuojamas kryptingas ir nuoseklus subjekcinio referento kokybinis progresas, arba inkrementinis vyksmas⁴⁴. Panašiai neinkrementinio vyksmo fazė implikuojama (jungties *pasidaryti* atveju veikiausiai profiliuojama) ir kai kuriose jungties konstrukcijose su adverbialiniu „laiko talpos“ (angl. tiesiog *container*) elementu⁴⁵ *per* + LAIKO TARPAS_{ACC}, plg.

(94) *Per dvejus metus ji pasidarė / ?tapo kompanijos prezidentė*.

laike gali turėti imperfektyvinį profilį nekeisdami pavidalo (*tampa, virsta, supranta*, ir pan.), fazinėse konstrukcijose gali būti vartojami: tuomet, reikia manyti, jie pasiduoda konstrukcijos prievartai (*coercion via construction*; Michaelis 2004, 24–30) ir ima žymėti imperfektyvinį vyksmą, kaip ir visa konstrukcija. Bet formaliai vyksmo perfektyvumą žyminčių veiksmožodžių formų bendratis kalbamoje konstrukcijoje skamba keistai, plg. *??Sūnus pradėjo pasidaryti vyras* (nors sporadiškai šnekamojoje kalboje tokios vartosenos pasitaiko).

⁴⁴ Kai kuriais atvejais inkrementinį virsmo pobūdį gali rodyti ne tik atitinkamas kontekstas, suponuojantis natūralų augimą, bet ir skirtingas nei įprasta predikatyvinio vardažodžio morfosintaksinis kodavimas, plg.

(i) *Tokiam amžiuoj (turint 50 metų) da sveikata, tai tik mėson virsti* (tunki) LKŽe (Slk).

Rytų aukštaičiai jungties konstrukcijų su *virsti* predikatyvinį vardažodį paprastai žymi instrumentaliu. Neatmestina, kad iliatyvas vietoje laukiamo instrumentalio šiame pavyzdyje iš Salako (Zarasų r.) paryškina inkrementinį „kūno virtimo į mėsą“ pobūdį – taigi šiam tikslui pasitelkiamas senesnis lokatyvinės konstrukcijos argumento kodavimas.

⁴⁵ Šio tipo adverbialiniai elementai paprastai yra suderinami su vyksmo, bet ne su atsitikimo ar būsenos predikatais. Tačiau pastarieji kai kuriais atvejais pasiduoda „laiko talpos“ konstrukcijos prievartai ir tuomet interpretuojami kaip žymintys ribotą duratyvinį vyksmą. Tokio kalbamų predikatų pasidavimo konstrukcijos prievartai ribos atskirose kalbose skiriasi. Pavyzdžiui, anglų kalboje galima pasakyti *The patient died in two hours* ir *In two years, she was president of the company* (pavyzdžiai iš Croft 2012, 106), – tuomet atsitikimo predikatas (*died*) intranzityvinėje konstrukcijoje ir būsenos predikatas (*was*) jungties konstrukcijoje žymi neinkrementinį vyksmą (*nonincremental accomplishment*) iki subjekcinio referento būsenos pokyčio. Lietuviškieji šių pavyzdžių atitikmenys su „laiko talpos“ adverbialiniu elementu skambėtų neidiomatiškai, mes priversti rinktis kitą laiko perspektyvą ir kitą aspektinį profilį primetantį adverbialinį elementą, plg.: *Po dviejų valandų pacientas mirė* ir *Po dviejų metų ji jau buvo kompanijos prezidentė*.

Šis pavyzdys, be kita ko, rodo, kad jungties forma *tapo* sunkiau negu jungties forma *pasidarė* pasiduoda minėto adverbialinio elemento primetai duratyvinio vyksmo interpretacijai. Priežastis, matyt, esti ta, kad jungties forma *tapo* yra labiau negu jungties forma *pasidarė* specializuota (sugramatinta?) subjekcinio referento būsenos staigiam pokyčiui kalbamose konstrukcijose reikšti. Todėl jungties forma *tapo* (kaip ir *jau buvo*) geriau dera jungties konstrukcijoje su adverbialiniu elementu *po* + LAIKO TARPAS_{GEN}, retrospektyviai nurodančiu kompletyvinę vyksmo fazę, plg.:

- (95) a. **Po dviejų metų ji tapo kompanijos prezidentė.**
 b. **Po dviejų metų ji jau buvo kompanijos prezidentė.**

Faktas, kad šiame pavyzdyje jungties formą *tapo* gali pakeisti jungties forma *buvo* tik kartu su tipišku perfektorieveksmiu *jau*⁴⁶, sako, jog ir visa konstrukcija turi rezultatinio perfekto reikšmę.

4.3.3.2. Apibendrinant pokyčio reikšmės veiksmažodinių jungčių aspekto raiškos galimybių apžvalgą, galima pasakyti, jog geriausiai ingresijos į būseną (ingresyviniam) aspektui reikšti būtojo ir būsimąjo laiko jungties konstrukcijose yra prisitaikęs veiksmažodis *tapti*; veiksmažodis *virsti* yra mažiau sugramatintas šiai funkcijai, dar tebeturi papildomų reikšminių niuansų, be to, jis iš esmės tevertojamas su vardažodiniais predikatyvais; veiksmažodis *pa-si-daryti* jungties funkcija būtajame ir būsimajame laike vartojamas panašiai kaip ir veiksmažodis *tapti*, tačiau esamajame laike jis išlaiko savo perfektyvumą, todėl ne visuose sintaksiniuose kontekstuose gali būti vartojamas. Priešingai, jungties veiksmažodžių *tapti* ir *virsti* esamojo laiko formos be habitualinių ir kompletyvinių situacijų dar gali žymėti inceptyvinę progresuojančio pokyčio (tapsmo, virsmo) fazę, panašiai kaip ir veiksmažodžio *darytis* esamojo laiko formos – tuomet šių trijų veiksmažodžių aspekto profilis yra imperfektyvinis. Beje, iš visų čia aptartų jungties veiksmažodžių tik *darytis* inceptyvinę progresuojančio virsmo fazę gali žymėti ir ne esamajame laike. Taip esti dėl šio veiksmažodžio prigimtinio imperfektyvumo, išryškėjančio formų *darytis* vs. *pa-si-daryti* priešpriešoje.

4.3.4. Inkluzyvinėse konstrukcijose būtojo ar būsimąjo laiko jungties veiksmažodžio *būti* formos gali įgyti duratyvinės veiklos aspekto profilį: paprastai tuomet jo predikatyvas žymimas instrumentaliu arba turi prielinksninės konstrukcijos formą, plg.

- (96) *Brolis tame ūkyje buvo bernu / už berną / per berną / vietoje berno.*

Atrodo, kad tokiais atvejais inkluzyvinė konstrukcija įkerta į kitos konstrukcijos sritį, būtent į konstrukcijos, kurios predikatu prototipiškai eina vadinamieji funkcionavimo veiksmažodžiai *tarnauti*, *dirbti* ir pan., plg. *Brolis tame ūkyje tarnavo bernu / už berną / per berną / vietoje berno.* Funkcionavimo veiksmažodžių komplementus tokiose konstrukcijose tenka laikyti būtiniais antriniais predikatyvais (Holvoet & Mikulskas 2009). Periferiniu tokių konstrukcijų variantu galėtume laikyti ir sakinį (96).

4.3.5. Panašiai kaip ir askriptyvinių konstrukcijų atveju (žr. 4.2.8. sk.), ir inkluzyvinėse konstrukcijose kontinuatyvinio perfekto reikšmė aiškiai matoma jas vartojant su „specializuota“ perfekto konstrukcija *jau* + LAIKO TARPAS_{NOM}, ypač tuomet, kai predikatyvo vardažodžio reikšmė savaime nurodo į tam tikrą negrįžtamo įvykio scenarijų, plg.

- (97) *Jis jau metai kai našlys.*

⁴⁶ Pasak Timberlake'o (2007, 292), „jau“ esąs perfektnisrieveksmis *par excellence*, kuris ne vienoje kalboje ir formuoja gramatinę perfekto raišką (agliutinacijos keliu) priaugdamas prie veiksmažodžio formų.

Inkliuzyvinė būtojo laiko konstrukcija su specifiniu adverbialiniu elementu KVANTIFIKATORIUS + *jau* (pvz., *kartą jau*) gali turėti eksperimentinio perfekto reikšmę, plg.

(98) *Klasės seniūnu kartą jau buvau / esu buvęs.*

4.3.6. Kartotinių perfektyvinių veiksmažodžių implikuojančios habitualinės jungties formos su priesaga -*dav-* inkliuzyvinėse konstrukcijose gali būti vartojamos labai ribotai, pavyzdžiui, kontekstuose, kur predikatyvinių vardažodžių designatai suprantami kaip subjektinio referento pakartotinai prisiimti vaidmenys, plg.

(99) *Naujųjų Metų vakarėliuose jis paprastai būdavo piratu.*

4.3.7. Galima nuspėti (iš dalies tai jau buvo parodyta 4.3. sk.), kad dalis ekvatyvinių konstrukcijų, būtent deskriptyvinės identifikacinės ir jų specifikačiai atitikmenys turi tas pačias aspekto raiškos galimybes kaip ir įprastos inkliuzyvinės jungties konstrukcijos. Tikrosios identifikacinės ekvatyvinės jungties konstrukcijos, kaip jau buvo minėta 3.4. sk., remiasi nominaline morfosintaksinio kodavimo strategija: jomis paprastai perteikiami bendrieji teiginiai, galiojantys už gramatinio laiko ribų. Tokių konstrukcijų aspektinis profilis – imperfektyvinė statinė būseną, neturinti nei pradžios, nei pabaigos, plg.

(100) *Venera – tai Aušrinė.*

Tokį patį aspektinį profilį turi ir inkliuzyvinės konstrukcijos su nominaline kodavimo strategija, plg.:

(101) *Šampanas – tai jėga!*

(102) *Atostogos Kretoje – geras pasirinkimas.*

Specifiniuose kontekstuose (pavyzdžiui, kalbant apie naujo vardo individui suteikimą ar prigijimą) ir tikrosiose identifikacinėse ekvatyvinėse jungties konstrukcijose galima pavartoti pokyčio reikšmės jungtis, lemiančias ingresyvinę tų konstrukcijų aspektą, plg.

(103) *Spaudoje pasirodžius poezijos rinkiniui „Pavasario balsai“, Jonas Mačiulis tapo Maironiu.*

4.3.8. Straipsnio įžangoje (1.9. sk.) trumpai buvo aptartos kai kurios aspekto semantinės zonos periferijos reikšmės (tarp jų ir „fazinė“ kontinuatyvo reikšmė) kumuliatyviai reiškiamos su tam tikromis modalumo ar taksio reikšmėmis. Buvo parodyta, kad šių atskiroms veiksmažodžio kategorijoms priklausančių reikšmių dermei pasiekti kalba turi nusistovėjusių priemonių. Antai lietuvių kalbos kontinuatyvo rodikliai *tebe-* / *nebe-* paprastai kartu perteikia ir modalumo semantinei zonai priskiriamą „pažeistų lūkesčių“ reikšmę, be to, turintys taksio semantinei zonai priklausančią implikaciją ‚dabar kaip ir anksčiau‘; ne išimtis čia esančios ir jungties konstrukcijos. Pažeistų lūkesčių reikšmę papildomai perteikia ir konstrukcija *taip ir + liko*. Su modaline pažeistų lūkesčių reikšme deranti ir kontinuatyvo priešybė – ‚uždelsto veiksmo‘, arba kunktatyvo, reikšmė. Jai perteikti lietuvių kalba turinti keletą konstrukcijų, kartu su aspektine uždelsto veiksmo reikšme kumuliatyviai reiškiančių įvairaus laipsnio pažeistus lūkesčius, pavyzdžiui, *dar netapo; taip ir netapo; vos / tik per plauką netapo*. Pastarosios konstrukcijos profiliuojančios ‚ikivirsminę‘ jungties veiksmažodžio aspektinio kontūro fazę. Regis, visos šios aspekto konstrukcijos yra suderinamos tiek su askriptyvinių, tiek ir su inkliuzyvinių jungties konstrukcijų semantika, plg.:

(104) *Nuteistasis tebėra laisvas.*

- (105) *Jis jau nebe mokytojas.*
(106) *Brolis taip ir liko kaimo mokytojas / neįgalus.*
(107) *Tik per plauką netapau aklas.*
(108) *Jonas taip ir netapo lakūnu.*

Prie šių iš dalies su aspektu siejamų konstrukcijų reikėtų paminėti lietuvių kalboje, pasak Alano Timberlake'o (2007, 288), beatsirandantį naująjį progresyvą (*Jis jau užstalėje be-sėdįs*), kuris reiškiamas pagalbinu veiksmažodžiu *būti* su esamojo laiko dalyvio priešdėline forma – priešdėlis *be-* čia yra kontinuatyvumo žymiklis. Su veiklos reikšmės veiksmažodžių leksemomis šis progresyvas eina kartu su modalinės-aspektinės reikšmės prieviksniu *jau*, kuris konstrukcijoje reiškia ‚anksčiau nei tikėtasi‘, taigi papildomai turi jau minėtą ‚pažeistų lūkesčių‘ reikšmę. Plg. panašią progresyvinio aspekto jungties konstrukciją:

- (109) *Penkeri metai institute, ir jis jau besqs inžinierius!*

Pastebėtina, kad šiuo ‚naujuoju progresyvu‘ lietuvių kalboje reiškiamą kalbėtojo nuostabą, netikėtai ką išvydus arba apie ką sužinojus. Kitaip tariant, ši konstrukcija turi papildomą miratyvinę reikšmę, kuri paprastai priskiriama evidencialumo semantinei zonai (Holvoet 2007, 85).

4.3.9. Įžanginiame skyriuje (1.8. sk.) buvo užsiminta, kad avertyvo konstrukcija *buvo + be-V_{PRS.PA}* su šiuo veiksmažodžiu *tapti* (*buvo be-tamp-qs / -anti*) turi ‚atšaukto virsmo‘ reikšmę. Eidami kartu su šia aspektine konstrukcija jungties veiksmažodžiai *tapti* ir *pasidaryti*, panašiai kaip ir su kunktatyvo konstrukcijomis, profiliuoja parengiamąją (t. y. iki staigaus perėjimo į kitą būseną) savo aspektinio kontūro fazę, plg.

- (110) *Jonas buvo betampqs / bepasidarqs diplomuotu inžinieriumi, bet prasidėjo karas, ir studijas teko atidėti.*

Atkreiptinas dėmesys, kad su jungtimi *virsti* avertyvo konstrukcija ne visada skamba natūraliai, plg.:

- (111) *Kaimynas buvo beatvirstqs į žmogų, bet vėl pradėjo gerti.*
(112) *??Avinėlis buvo bepavirstqs žmogumi, bet burtininkas apsigalvojo.*
(113) *Burtininkas buvo bepaverčiqs avinėlį žmogumi, bet apsigalvojo.*

Šio ribojimo priežastis veikiausiai yra ta, kad konstrukcijos su jungties veiksmažodžiu *virsti*, skirtingai nei su *tapti* ar *pa-si-daryti*, paprastai žymi kompleksinę kauzatyvinę įvykį, kurio implikuojamas kauzatorius nebūtinai sutampa su jungties konstrukcijos subjektu (kauzuojamuoju). Tas gerai matyti palyginus (111) ir (112) sakinius. Avertyvo atveju priežastys, dėl kurių tenka atšaukti veiksmą, gali būti išorinės, bet pradėto veiksmo subjektas ir subjektas, priimančias sprendimą atšaukti tą veiksmą, turi sutapti. Sakinyje (112) ši taisyklė yra pažeista. Bendriau žiūrint, veiksmažodžio *virsti*, iš vienos pusės, ir veiksmažodžių *tapti* bei *pasidaryti*, iš kitos, semantinės distribucijos skirtumą inkliuzyvinėse jungties konstrukcijose lemia tai, kad jungties funkcija tose konstrukcijose vartojamas veiksmažodis *virsti* prototipiškai suponuoja neagentyvų, nevalingą subjektą – jo referentas transformaciją paprastai patiria veikiamas aplinkybių ar antgamtinių jėgų, veikiau negalėdamas joms atsispirti nei noriai prie jų prisidėdamas. Todėl kontekstuose, kurie suponuoja agentyvų ir valingą subjektą, jungties sakiniai su veiksmažodžiu *virsti* skamba nenatūraliai, plg. *Juozas tapo / pasidarė / ??virto savo srities ekspertu.*

4.4. Baigiant aspekto raiškos galimybių jungties konstrukcijose apžvalgą norisi atkreipti dėmesį, kad visuose jų tipuose profiliuojamo veiksmo aspektas gali priklausyti ir nuo subjekto vardažodžio semantikos, pavyzdžiui, jeigu tas vardažodis yra veiksmo pavadinimas, plg.:

(114) *Poilsis prie jūros buvo trumpas, bet malonus.*

(115) *Kelionė į Kauną lėtuoju traukiniu – tikra kankynė: traukinys stoja prie kiekvieno stulpo.*

Nors šiuose pavyzdžiuose paties jungties veiksmožodžio, paimto atskirai (t. y. abstrahuoto iš dažniau pasitaikančių statinių situacijų designacinės praktikos), aspektas yra statyvinis-imperfektyvinis, jų subjekto vardažodžio designatas (reifikuotas veiksmas) gali būti suvokiamas inkrementiniu būdu ir tuomet visa konstrukcija žymi iš principo baigtinį, t. y. telinį, vyksmą. Sakiniuose (114) ir (115) tokią jų subjekto interpretaciją paskatina duratyvinė predikatyvo *trumpas* interpretacija („trumpai truko“) arba duratyvinis nuosekliai įveikiamo kelio kontekstas (*traukinys stoja prie kiekvieno stulpo*). Subjekto vardažodžio designacijos suderinamumas su visos jungties konstrukcijos perteikiamos situacijos duratyvumu didžia dalimi priklauso nuo veiksmožodžio, iš kurio padarytas veiksmo pavadinimas, akcionalinės klasės. Savaime suprantama, su duratyviniu kontekstu yra sunkiai suderinami punktyvinį (akimirksnio) veiksmą reiškiančių veiksmožodžių vediniai, plg.

(116) *Sprogimas buvo kurtinantis / blyksnis buvo akinantis / *ir ilgas.*

4.4.1. Subjekto vardažodžio žymimo turinio (designato) inkrementinis suvokimas sietinas su kognityvine nuoseklaus skenavimo operacija. Įdomu, kad suomių kalboje (Huomo 2009) inkrementinę veiksmo pavadinimo subjekto interpretaciją askriptyvinėje jungties konstrukcijoje, be kita ko, signalizuoja ir partityvinis predikatyvinio būdvardžio žymėjimas. Tiesa, čia partityvinis predikatyvo linksnis pirmiausiai rodo, jog būdvardžio reiškiamas požymis subjektiniam referentui priskiriamas ne holistiškai, t. y. ne kaip visumai, bet distributyviai, t. y. iš eilės kiekvienai to referento daliai. Tad kai suomių kalbos askriptyvinės konstrukcijos predikatyvinis būdvardis turi partityvo linksnį, jos subjekto vardažodis pirmiausia suvokiamas kaip masės (neskaičiuojamas) daiktavardis, kurio referentas nėra iš prigimties ribotas, arba partikuliarus. O kai subjekto vardažodis yra veiksmo pavadinimas, kurio suponuojamam veiksmui būdinga tam tikra trukmė, tai distributyvinis požymio priskyrimas referentui (reifikuotam veiksmui) neišvengiamai vyksta „inkrementiškai“, t. y. to referento turinį suvokiant kaip kryptingai link natūralios pabaigos besirutuliojantį vyksmą. Būtent dėl inkrementinio subjekto referento suvokimo pobūdžio negalima pavartoti duratyvinio modifikatoriaus toliau pateikiamoje suomių kalbos askriptyvinėje konstrukcijoje, kai jos predikatyvinis būdvardis turi nominatyvo linksnį:

(117) *Hevose+n juoksu ol+i nopea+a / *nopea tunni+n.*
*žirgas+GEN bėgimas.NOM būti+PST.3SG greitas+PAR / *NOM valanda+ACC*
 ‚Žirgo bėgimas buvo greitas valandą‘ (Pavyzdys iš Huomo 2009, 64).

Šio pavyzdžio variantas su predikatyvinio būdvardžio partityviniu linksnium (praeties) situaciją (bėgimą) traktuoja kaip nebaigtą, imperfektyvinį, vyksmą, o variantas su nominatyviniu linksnium – kaip užbaigtą, perfektyvinį, įvykį: būtent pastarojo perfektyvinis aspektinis profilis yra nesuderinamas su duratyviniu modifikatoriumi. Tad šiuo atveju predikatyvinio būdvardžio nominatyvas signalizuoja ne tiek subjektinio referento designacijos partikuliarumą, kiek jos, kaip inkrementinio veiksmo, natūralų užbaigtumą. Mat kai subjektu kalbamoje konstrukcijoje eina kanoninis daiktavardis (ne veiksmo pavadinimas) predikatyvo nominatyvas težymi subjektinio referento partikuliarumą ir tuomet duratyvinis modifikatorius konstrukcijoje laisvai gali būti vartojamas:

(118) *Viisi vuot+ta talo ol+i punainen.*
penki.NOM metai+PAR namas.NOM būti+PST.3SG raudonas.NOM
 ‚Penkis metus namas buvo raudonas‘ (Pavyzdys iš Huomo 2009, 65).

Taigi kanoninių ir veiksmo pavadinimo daiktavardžiais reiškiamų subjektų referentų skirtingus suvokimo būdus (holistinį vs. inkrementinį) suomių kalbos askriptyvinėse jungties konstrukcijose leidžia matyti čia egzistuojanti predikatyvinių būdvardžių dvejetainio morfosintaksinio kodavimo galimybė.

4.4.2. Lietuvių kalbos askriptyvinėse jungties konstrukcijose predikatyvinis būdvardis visada yra derinamas su subjekto vardažodžiu, taigi visada turi nominatyvo linksnį, todėl negali, kaip suomių kalboje, signalizuoti skirtingo subjekcinio referento suvokimo būdo. Tačiau tais atvejais, kai subjektu eina veiksmo pavadinimas, jo aspekto poveikį bendram konstrukcijos aspektui leidžia suprasti platesnis sintaksinis kontekstas. Lietuvių kalbos askriptyvinėse jungties konstrukcijose veiksmo pavadinimo subjektų inkrementinį suvokimą rodo faktas, kad tik su šio tipo vardažodžių predikatyvais gal būti koordinuojami tokie „trukmės“ veiksmožodžiai, kaip *trukti*, *tęstis*, plg.:

(119) *Kelionė buvo varginanti ir, regis, truko visą amžinybę.*

Bet

(120) **Namas buvo senas ir truko visą amžinybę.*

Galima būtų ginčytis, kad, pavyzdžiui, sakinyje *Kelionė buvo be galo ilga* predikatyvas *ilga* subjekto vardažodžio referentą trukmės atžvilgiu apibūdina holistiškai, kaip nueito (nuvažiuoto) atstumo visumą. Bet vėlgi, sakinyje su koordinuotais predikatais tokio tikrumo, atrodo, nėra:

(121) *Kelionė buvo ilga ir, atrodė, truko visą amžinybę.*

Tik tokiam sakinyje, kaip *Kelionė per dykumą truko ilgus mėnesius: tarpais atrodė, kad ji niekada nesibaigs*, dėl inkrementinio subjekto vardažodžio designato suvokimo abejonių nekyla. Aspekto atžvilgiu šis sakinytis laikytinas perfektyviniu: reikia manyti, keliautojai po ilgų mėnesių pasiekė kelionės tikslą. Žinoma, neatmestina, kad veiksmo pavadinimas kai kuriais atvejais gali būti suvokiamas abstrakčiai, kaip partikuliarus daiktas, kuriam jungties konstrukcijoje priskiriamas tam tikras požymis, plg. *Ta turistinė kelionė yra nepigi*, – tuomet galima kalbėti apie reikšmės leksikalizaciją.

4.4.3. Kalbamo tipo jungties sakinių aspektas yra subjekto vardažodžio implikuojamo veiksmo ir jungties veiksmožodžio profiliuojamo proceso dermės rezultatas. Tad jungties konstrukcijų su veiksmo pavadinimo subjektais aspektas priklauso ne tik nuo jungties ir jos komplemento reiškiamos predikacijos pobūdžio, bet ir nuo subjekto vardažodžio darybinės reikšmės, jos interpretavimo būdo (inkrementinis vs. holistinis). Subjekcinio vardažodžio designacijos inkrementinio interpretavimo atveju (t. y. kai šis vardažodis žymi besirutuliojantį veiksmą) ir jungties veiksmožodis interpretuojamas inkrementiškai. Visa jungties konstrukcija, priklausomai nuo sintaksinio konteksto, gali įgyti ir perfektyvinio, ir imperfektyvinio vyksmo aspektinį profilį, plg.

(122) *Važiavimas autobusu buvo malonus tik kokią valandą, paskui prasidėjo duobėtas kelias.*

Galimybė šio pavyzdžio jungties konstrukcijoje pavartoti trukmės modifikatorių (*kokią valandą*) rodo, kad konstrukcija žymi ne statinę rezultatinę situaciją (kaip kad sakinyje *Kelionė buvo / tapo įsimintina.*), o laiko bėgyje kryptingai besirutuliojančią (duratyvinę) situaciją: bent dalis važiavimo interpretuojama kaip tam tikrą laiką trukęs (nebaigtas) inkrementinis vyksmas, arba kitaip, kaip tolydžio ilgėjanti nuvažiuoto kelio atkarpa. Dėl trukmės modifikatoriaus visa situacija interpretuojama kaip vidujai neribota, t. y. turi imperfektyvinį profilį. Bet jeigu sakinio kontekstas leidžia daryti išvadą, jog subjekto vardažodžio suponuojamas vyksmas atliktas iki galo, tuomet

jungties konstrukcijos aspekto profilis yra perfektyvinis ir su juo trukmės modifikatorius nėra suderinamas, plg.

(123) *Išvyka burlaiviu į sąlą buvo tiesiog nuostabi (*valandą).*

4.5. Šioje apžvalgoje buvo aptartos toli gražu ne visos aspektinės konstrukcijos, vienaip ar kitaip derančios su jungties konstrukcijų tipologinėmis apibrėžtimis, jų veiksmažodžių aspektinėmis savybėmis, jas galinčios keisti ir taip lemti bendrą visos konstrukcijos aspektą. Išsamus aspekto raiškos galimybių jungties konstrukcijose aprašas dar laukia savo eilės.

5. Išvados

5.1. Aspekto raiškos problematika nėra dažna tema jungties konstrukcijų aprašuose. Mat tokiuose aprašuose paprastai analizuojami esamojo laiko sakinių pavyzdžiai, kuriuose jungtimi eina veiksmažodis *būti*, kitas konektyvinei funkcijai sugramatintas egzistencinis-lokatyvinis veiksmažodis ar net pronominalinės kilmės leksema. Kadangi tokiuose pavyzdžiuose vaizduojama neribotai besitęsianti (imperfektyvinė) pastovi situacija, jos aspektas daug klausimų tyrėjams nekelia. Jeigu imperfektyvinės statyvinės situacijos profilį vadiname numanomąja jungties konstrukcijų aspekto reikšme, tai tokia aspekto charakteristika tetinka identifikacinės paskirties ekvatyvinėms jungties konstrukcijoms, nes jomis paprastai perteikiami bendrieji teiginiai, „esantys už gramatinio laiko ribų“. Kadangi tokie teiginiai galioja ir kalbėjimo momentu, jų predikatinio dėmens kodavimui pasirenkama nominalinė strategija, kurios skiriamasis požymis – nulinė arba neverbalinės kilmės jungtis. Numanomuoju atveju identifikacinė predikacija sutampa su esamuoju laiku: lietuvių kalboje tą rodo faktas, kad pronominalinė jungtis *tai* identifikaciniuose teiginiuose gali būti pakeičiama veiksmažodžio *būti* esamojo laiko forma (*Maironis – tai Jonas Mačiulis ~ Maironis ir yra Jonas Mačiulis*).

5.2. Kituose jungties konstrukcijų tipuose, nepaisant jų semantinės-struktūrinės specifikos (jungties veiksmažodžio semantinis skurdumas ir t. t.), galimų turėti aspekto reikšmių spektras yra gerokai platesnis nei identifikaciniame ekvatyviniame tipe. Su kitų nei esamasis gramatinių laikų vartojimo galimybe askriptyvinėse, inkliuzyvinėse bei deskriptyvinės paskirties ekvatyvinėse konstrukcijose atsirandanti deiktinė perspektyva atveria platesnes galimybes ir aspekto raiškai jose. Net ir skurdžios semantikos veiksmažodžio *būti* būtojo ir būsimajo laiko formos yra suderinamos su perfektyvinių priešdėlių reikšmėmis. Tad šių tipų jungties konstrukcijose yra galimybė reikšti delimitatyvinę (*pa-buvo*), perficiencyvinę (*iš-buvo*), perduratyvinę (*pra-buvo*) aspekto reikšmes. Konstrukcijos su jungties veiksmažodžių priesagos *-dav-* vediniais žymi kartotinio praeities įvykio habitualumą. Priežastiniu ryšiu siejamų įvykių sekos sintaksiniame kontekste jungties veiksmažodžio būsimajo laiko forma gali įgyti ingresyvinio aspekto interpretaciją (*Priėmęs šventinimus, brolis bus (t. y. taps) kunigu*), o šio veiksmažodžio būtojo ar būsimajo laiko formos kartu su predikatyvinio vardažodžio instrumentaliu (ar prielinksnine konstrukcija) gali įgyti veiklos predikato interpretaciją (*Ten pas ūkininką jis buvo / bus (t. y. tarnavo / tarnaus) piemeniu / per piemenį*).

5.3. Įvairios aspekto reikšmės jungties konstrukcijose gali būti reiškiamos ir specifinėmis leksinėmis priemonėmis. Tam tikrų jungties funkcijai sugramatintų egzistencinės-lokatyvinės prigimties veiksmažodžių būtojo ir būsimajo laiko formos žymi staigų subjektinio referento būsenos pokytį, kitaip sakant, turi ingresyvinio aspekto profilį. Tai vadinamieji būsenos pokyčio veiksmažodžiai. Lietuvių kalboje šioms „dinaminėms“ jungtims galime priskirti veiksmažodžius *tapti, pasidaryti / darytis* ir *virsti*: pirmasis šio sąrašo veiksmažodis semantiškai yra geriausiai prisitaikęs aspekto raiškai jungties konstrukcijose, o paskutinis daugelyje kitų sintaksinių kontekstų dar tebeturi specifinio judėjimo (,griuvimo‘, ,plūdimo‘) reikšmes, be to, ir jungties konstrukcijose vartojamas jis dar dažnai turi papildomą subjektinio referento ,transformacijos iš ankstesnio pavidalo į vėlesnį‘

reikšmę, kuri daugeliu atvejų iš jungties *tapti* profilio jau yra išnykusi. Dėl paveldėtos semantinės specifikos veiksmažodžio *virsti* formos jungties konstrukcijose retai eina su būdvardiniais komplementais, be to, ir jų vardažodinių komplementų morfosintaksinis kodavimas nėra iki galo nusistovėjęs (instrumentalis *vs. i + NP_{ACC}* konstrukcija). Nepaisant to, šis veiksmažodis daugeliu atvejų gali pakeisti veiksmažodį *tapti*, jungties konstrukcijose tiesiog žymintį subjektinio referento ingresiją į naują būseną. Todėl, pavyzdžiui, palyginti su kitu specifinį judėjimą reiškiančiu veiksmažodžiu *išaugti* (ne vienoje kalboje šios semantikos veiksmažodžiai yra jau virtę pilnavertėmis jungtimis), kuris tapatumo predikacijose lietuvių kalboje gali būti vartojamas tik su semantiškai nuspėjamais komplementais (*Tas vaikiukas išaugo tvirtu vyru / į tvirtą vyrą*), veiksmažodis *virsti* jungties funkcijai yra pakankamai sugramatintas ir greta kitų būsenos pokyčio veiksmažodžių pelnytai gali būti laikomas (leksine) aspekto raiškos priemone jungties konstrukcijose. Kalbamų „dinaminių“ jungčių esamojo laiko formos, priklausomai nuo sintaksinio konteksto, gali žymėti aktualaus (ikiviršminės fazės) pokyčio progresyvinį aspektą arba to virsmo pasikartojimo pagrindu susiformavusį habitualinį aspektą (*Matėme / gražu būna žiūrėti, kaip geltonsnapiai jaunuoliai pratybų metu virsta patyrusiais kariais*). Beje, jungties konstrukcijose profiliojamų situacijų habitualinis aspektas gali būti reiškiamas ir veiksmažodžio *būti* specializuotomis esamojo laiko formomis *būna* (*būnu, būni...*) ar *esti*.

5.4. Aspektinių reikšmių periferijai priklausanti fazinė kontinuatyvo reikšmė lietuvių kalbos jungties konstrukcijose gali būti reiškiamą leksiškai lokatyvinės prigimties veiksmažodžiu *likti* arba specializuotu priešdėliu *tebe-* (*nebe-*), dažniausiai prisijungiančiu prie jungties *būti* formų, bet galinčiu eiti ir su predikatyviniu dėmeniu. Abiejų kontinuatyvumo rodiklių semantinė distribucija ne visiškai sutampa: esamojo laiko forma *lieka* yra labiau specializuota besitęsiančiai habitualinei situacijai reikšti (*Nors ir suauga, tėvams vaikai lieka vaikais*), o forma *teb-ėra* gali žymėti ir aktualią situaciją (*Brolis tebėra / #lieka kaimo mokytojas*). Sudėtingesne konstrukcija *taip ir liko* situacijos kontinuatyvumas reiškiamas kartu su modaline pažeistų lūkesčių reikšme (*Brolis taip ir liko kaimo mokytojas*).

5.5. Veiksmažodžio reikšmė jungties konstrukcijoje yra didžia dalimi išvedama iš pačios konstrukcijos. Norint tokioje konstrukcijoje išreikšti sudėtingesnę aspekto reikšmę, tik jungties veiksmažodžio inherentinės semantikos dažnai nepakanka – norimą reikšmę ar interpretaciją paskatinti tenka sakinio lygiu įvedant atitinkamas aspekto konstrukcijas, arba kitaip – aspekto operatorius. Šiais operatoriais paprastai eina specializuoti adverbialiniai elementai arba ir sudėtingesnės sintaksinės konstrukcijos. Pavyzdžiui, eksperientinio perfekto interpretaciją jungties sakinyje gali paskatinti su būtuuju laiku einantis konstrukcija KVANTIFIKATORIUS +*jau* (*Klasės seniūnu kartą jau buvau*). Kognityvinės gramatikos požiūriu, išoriškai keičiant sakinio konstrukcijos aspektą, atitinkamai keičiasi ir konstrukcijos veiksmažodžio aspektinis profilis. Tad perfekto reikšmę įgyjančioje konstrukcijoje ir veiksmažodis (*buvau*) žymi jau nebe pastovią būseną, o perfektyvinį (telinį) vyksmą. Apskritai, jungties konstrukcijų aspektas yra jų veiksmažodžių ir minėtų specializuotų aspekto konstrukcijų dermės rezultatas. Kai jungtimis eina sudėtingesnės semantikos veiksmažodžiai, kurių reikšmėje dar atpažįstami kilmės šaltinio pėdsakai, tokia dermė ne visada įvyksta. Taip, pavyzdžiui, atšauktą vyksmą žyminti avertyvo konstrukcija *buvo + be-* *V_{PRS,PA}* yra suderinama su jungtimis *tapti* ir *pasidaryti*, bet dažnai keistai skamba su jungtimi *virsti* (*Jis buvo betampos / bepasidaręs / ?? bevirstęs diplomuotu inžinieriumi, bet prasidėjo karas, ir studijas teko atidėti*). Taip pat pastebėtina, kad jungties konstrukcijų aspektinė interpretacija neretai priklauso ir nuo platesnio sintaksinio konteksto ar net nuo pasirenkamo semantinio–interpretacinio rėmo implikacijų.

5.6. Aspekto raiška jungties konstrukcijose vienaip ar kitaip priklauso ir nuo paties jų tipo. Kaip matėme, mažiausiai erdvės aspekto raiškos alternatyvoms teikia identifikacinės paskirties ekvatyvinės konstrukcijos. Tačiau ir kituose jungties konstrukcijų tipuose šiuo atžvilgiu esama

savitų suvaržymų. Antai inkliuzyvinėse konstrukcijose tik specifiniame kontekste gali būti vartojami habitualinės *-dav-* priesagos jungties veiksmožodžių vediniai. Askriptyvinėse konstrukcijose labai retai ingresyvinis ar koks kitas aspektas reiškiamas jungties *virsti* formomis. Askriptyvinėse konstrukcijose su veiksmo pavadinimo subjektais, pastarųjų implikuojamas veiksmas tam tikromis aplinkybėmis gali būti suvokiamas ne holistiškai, bet kaip inkrementinis vyksmas: atitinkamai suvokiama ir visa konstrukcijos žymima situacija, kuri priklausomai nuo platesnio sintaksinio konteksto, gali turėti perfektyvinio arba imperfektyvinio aspekto profilį.

Santrumpos

[CopV] – copula verb; jungties veiksmožodis konstrukcijoje

IMPF – imperfect; imperfektas

PST – past; būtasis laikas

[SbjComp] – subject complement; subjekto (veiksni) (semantinis) komplementas konstrukcijoje

[SbjNP_{NOM}] – a slot with nominal morphology related to subjects, specifically a nominative case; subjektui (veiksniui) būdingą daiktavardžio morfologiją (nominatyvo linksnį) turinti vieta konstrukcijoje

V_{PRS,PA} – present active participle; esamojo laiko veikiamosios rūšies (aktyvinis) dalyvis

[XP_(NOM)] – a slot specified by either a preposition or nominative case on an adjective, nominal or participial; vieta konstrukcijoje, kurią užima prielinksninė frazė arba būdvardžio, daiktavardžio ar dalyvio nominatyvas.

Duomenų šaltiniai

LKŽe – Gertrūda Naktinienė (red.), *Lietuvių kalbos žodynas*, 1–20 (1941–2002): elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (www.lkz.lt).

Literatūros sąrašas

- Aleksandravičiūtė Skaistė 2013, The semantic effects of the Subject Genitive of Negation in Lithuanian, *Baltic Linguistics* 4, 9–38.
- Ambrazas Vytautas (red.) 1997, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Arkadiev Peter M. 2011, On the aspectual uses of the prefix *be-* in Lithuanian, *Baltic Linguistics* 2, 37–78.
- Croft William 2001, *Radical Construction Grammar: Syntctic Theory in Typological Perspective*, Oxford: Oxford University Press.
- Croft William 2012, *Verbs: Aspect and Causal Structure*, Oxford: Oxford University Press.
- Dryer Matthew S. 2007, Clause types, in Shopen Timothy (ed.), *Language Typology and Syntactic Description*, Vol. 1: *Clause Structure*, Cambridge: Cambridge University Press, 224–275.
- Frege Gottlob 1892, Ueber Sinn und Bedeutung, *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 100, 25–50.
- Geist Ljudmila 2008, Predication and Equation in Copular Sentences, in Comorovski Ileana & Klaus von Heusinger (eds.), *Existence: Semantics and Syntax*, Springer, 79–105.
- Goldberg Adele E. 1995, *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*, Chicago: University of Chicago Press.
- Hovoet Axel 2003, Aktualiosios skaidos problemos, in Holvoet Axel & Artūras Judžentis (red.), *Sintaksinių ryšių tyrimai*, Lietuvių kalbos instituto leidykla, 79–98.

- Hovoet Axel 2004, On the marking of predicate nominals in Baltic, in Baldi Philip & Petro U. Dini (eds.), *Studies in Baltic and Indo-European Linguistics. In honour of William R. Schmalstieg*, John Benjamins Publishing Company, 75–90.
- Hovoet Axel 2005, Intransityvinių sakinių tipai: egzistenciniai, lokatyviniai ir posesyviniai sakiniai, in Holvoetas Axel & Rolandas Mikulskas (red.), *Gramatinių funkcijų tyrimai*, Lietuvių kalbos instituto leidykla, 139–160.
- Holvoet Axel 2007, *Mood and Modality in Baltic*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Holvoet Axel & Veslava Čižik-Prokaševa 2005, Papildiniai ir aplinkybės, in Holvoetas Axel & Rolandas Mikulskas (red.), *Gramatinių funkcijų tyrimai*, Lietuvių kalbos instituto leidykla, 65–92.
- Holvoet Axel & Aurelija Tamulionienė 2005, Antriniai predikatyvai, in Holvoetas Axel & Rolandas Mikulskas (red.), *Gramatinių funkcijų tyrimai*, Lietuvių kalbos instituto leidykla, 117–137.
- Holvoet Axel & Rolandas Mikulskas 2009, Būtinieji predikatyvai, http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Padaliniai/Gramatikos_skyrius/Butinieji%20predikatyvai.pdf
- Huumo Tuomas 2005, How fictive dynamicity motivates aspect marking: The riddle of the Finnish quasi-resultative construction, *Cognitive Linguistics* 16–1, 113–144.
- Huumo Tuomas 2009, Fictive dynamicity, nominal aspect, and the Finnish copulative construction, *Cognitive Linguistics* 20–1, 43–70.
- Lakoff George 1987, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago / London: University of Chicago Press.
- Langacker Ronald W. 1987, *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. 1: *Theoretical Prerequisites*, Stanford / California: Stanford University Press.
- Langacker Ronald W. 1991, *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. 2: *Descriptive Application*, Stanford / California: Stanford University Press.
- Langacker Ronald W. 2002, *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar* (2nd ed.), Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Langacker Ronald W. 2008, *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Michaelis Laura A. 2004, Type shifting in construction grammar: An integrated approach to aspectual coercion, *Cognitive Linguistics* 15–1, 1–67.
- Mikkelsen Line 2005, *Copular Clauses: Specification, Predication, and Equation*, John Benjamins Publishing Company.
- Mikkelsen Line 2011, Copular clauses, in Maienborn Claudia, Klaus von Heusinger & Paul Portner (eds.), *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning*, Vol. 2, Berlin: de Gruyter, 1805–1829.
- Mikulskas Rolandas 2009, Jungties konstrukcijos ir jų gramatinis kontekstas, *Acta Linguistica Lithuanica* 61, 113–156.
- Mikulskas Rolandas 2014a, Specifikacinė jungties konstrukcija, *Prace Baltystyczne* 5, 9–82.
- Mikulskas Rolandas 2014b, Subjecthood in specificational copular constructions in Lithuanian, in Holvoet Axel & Nicole Nau (eds.), *Grammatical Relations and their Non-Canonical Encoding in Baltic*, John Benjamins Publishing Company, 181–206.
- Partee Barbara 1986, Ambiguous pseudoclefts with unambiguous *be*, in Berman Stephen, Jae-Woong Choe, & Joyce McDonough (eds.), *Proceedings of NELS 16*, Amherst: GLSA, 354–366.
- Partee Barbara 1987, Noun phrase interpretation and type-shifting principles, in GRASS Groenendijk Jeroen, Dick de Jongh & Martin Stokhof (eds.), *Studies in Discourse Representation Theory of Generalized Quantifiers*, Dordrecht: Foris, 115–147.

- Petré Peter 2012, General productivity: How *become* waxed and *wax* became a copula, *Cognitive Linguistics* 23–1, 27–65.
- Plungian Vladimir 2010, *Gramatinių kategorijų tipologija*, T. 1, Vilnius: Vilniaus Universitetas / Asociacija „Academia Salensis“.
- Plungian Vladimir 2011, *Gramatinių kategorijų tipologija*, T. 2, Vilnius: Vilniaus Universitetas / Asociacija „Academia Salensis“.
- Pustet Regina 2003, *Copulas: Universals in the Categorization of the Lexicon*, Oxford: Oxford University Press.
- Radford Andrew 2004, *Minimalist Syntax: Exploring the Structure of English*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothstein Susan 2001, *Predicates and Their Subjects*, Dordrecht / Boston / London: Kluwer Academic Publishers.
- Russell, Bertrand 1919: *Introduction to Mathematical Philosophy*, London: Allen and Unwin.
- Stassen Leon 1997, *Intransitive Predication*. Oxford: Oxford University Press.
- Strawson Peter F. 1974, *Subject and Predicate in Logic and Grammar*, London: Methuen.
- Šukys Jonas 1984, *Linksnų ir prielinksnių vartojimas*, Kaunas: Šviesa.
- Timberlake Alan 1990, The aspectual case of predicative nouns in Lithuanian texts, in Thelin Nils B. (ed.), *Verbal Aspect in Discourse. Contributions to the Semantics of Time and Temporal Perspective in Slavic and Non-Slavic Languages*, Amsterdam: John Benjamins, 325–347.
- Timberlake Alan 2007, Aspect, tense, mood, in Shopen Timothy (ed.), *Language Typology and Syntactic Description*, Vol 3: *Grammatical Categories and the Lexicon*, Cambridge: Cambridge University Press, 280–333.
- Vaičiulytė-Semėnienė Loreta 2012, Daiktavardžio predikatyvo morfosintaksinio žymėjimo koreliacija su veiksmažodžio veikslu, *Lietuvių kalba* 6. www.lietuviukalba.lt
- Wittgenstein Ludwig 1958, *Philosophical Investigations*, Oxford: Blackwell.

Įteikta 2015-02-27
Priimta 2015-03-25

Rolandas Mikulskas

Bendrinės kalbos centras
Lietuvių kalbos institutas
P.Vileišio g. 5,
LT-10308 Vilnius, Lietuva
El. paštas mikulskai@takas.lt